ARGOS

Bulletin van het Veterinair Historisch Genootschap

Rob Back *25 jaar VHG* | **Peter Koolmees** *De beoefening van veterinaire geschiedenis* | **Frank Huisman** *Van dieren, mensen en artsen* | **Frans van Knapen** *De geschiedenis van 'One Health'* | **Andries van Foreest** *Andries Veensma (1882-1949)*

NR 52 - serie 6 | **voorjaar 2015** | ISSN 0923-3970

Peter A. Koolmees benoemd tot erelid van het Veterinair Historisch Genootschap

Tijdens de algemene ledenvergadering van het VHG in het Hodshon Huis te Haarlem heeft het bestuur van het VHG het volgende aan de leden voorgelegd:

"Het bestuur van het Veterinair Historisch Genootschap, in vergadering bijeen, heeft unaniem besloten aan de 52e Algemene Ledenvergadering op 5 november 2014, de dag dat op feestelijke wijze het 25-jarig bestaan van het genootschap wordt herdacht, het voorstel te doen om haar huidige adviseur, Peter Koolmees, die zich meer dan 25 jaar lang ingezet heeft voor de beoefening van de geschiedenis van de diergeneeskunde in het algemeen en in het bijzonder de historie van de diergeneeskunde in Nederland, die altijd het professionele historische element binnen de faculteit Diergeneeskunde en in het VHG-bestuur, alsmede in de Redactie van het Bulletin Argos heeft vertegenwoordigd, die tevens van 2000-2004 en van 2008-2014 het voorzitterschap van de World Association for the History of Veterinary Medicine (WAHVM) heeft bekleed, te benoemen tot erelid van het genootschap."

Naast het enorme aantal publicaties op het gebied van de veterinaire geschiedenis waarvan Peter (co) auteur is, moeten twee belangrijke recente werken genoemd worden die voor de geschiedenis van de Nederlandse diergeneeskunde van belang zijn:

- J.T. Lumeij en P.A. Koolmees, *Een eeuw geneeskunde van gezelschapsdieren in Nederland, de periode 1986-2011 in een maatschappelijke context* (Utrecht 2011).
- P.A. Koolmees, *Tussen mens, dier en samenleving. Korte geschiedenis van de Koninklijke Nederlandse Maatschappij voor Diergeneeskunde (1862-2012)* (Houten 2012).

De bijna honderd leden van het VHG aanwezig tijdens de vergadering hebben op uitbundige wijze te kennen gegeven met het voorstel in te stemmen. De benoeming ging gepaard met de overhandiging van een cadeau geschikt voor de werkkamer van het erelid.

Haarlem, 5 november 2014

NUMMER 52 |
SERIE 6 VOORJAAR 2015

25 jaar VHG

Tijdens de feestelijke viering van het vijfentwintig jarig bestaan van het VHG op 5 november 2014 in het Hodshon Huis te Haarlem mocht ik een presentatie geven over 25 jaar VHG, in woord en beeld dus.[1] Een artikel hierover vindt u in deze 52ste aflevering van *Argos*. Bij de overdenking aan het slot van mijn presentatie heb ik het volgende opgemerkt:

'In de periode dat dierenartsen actief zijn in hun beroep hebben weinigen belangstelling voor de veterinaire geschiedenis. Enkele dierenartsen beginnen na hun pensionering aan een studie geschiedenis. Daar is de veterinaire geschiedschrijving mee gediend, maar het VHG zal in de toekomst altijd inbreng van historici behoeven. Immers wij moeten vaststellen dat juist binnen de faculteit de belangstelling voor de geschiedenis van de diergeneeskunde veterinaire historie niet groot is. De goeden echter niet te na gesproken! Komt dat doordat velen misschien denken dat van geschiedenis niets valt te leren? Voor de toekomst wil ik de hoop uitspreken dat het onderwijs in de veterinaire geschiedenis aan de faculteit gehandhaafd blijft. Enkele vorige decanen van de faculteit hadden een affiniteit met de veterinaire geschiedenis en dat waren niet-dierenartsen. In oktober 2015 is een nieuwe decaan aan de faculteit benoemd: de medicus prof. dr. Wouter Dhert. Ik spreek hierbij de hoop uit dat hij de geschiedenis van de diergeneeskunde in het algemeen, èn daarbij het VHG èn het Museum Diergeneeskunde en de Numan Stichting een warm hart zal toedragen!

Ik heb de leden van het VHG opgeroepen om te transformeren van consument tot actieve beoefenaren van de veterinaire historie. Prof. Mart van Lieburg onderscheidde bij zijn presentatie tijdens het in Nederland georganiseerde 26ste WAHVM Congres in 1993 passieve amateurs en serieuze productieve, dus actieve amateurs. Laatstgenoemden kunnen beschouwd worden als de onmiddellijke collega's van de professionals. De actieve amateurs zijn van eminent belang voor de toekomst van onze discipline.[2]
Ik vraag u niet alleen mijn artikel over 25 jaar VHG in deze aflevering van Argos met aandacht te lezen, maar zeker hetgeen ik in de conclusie naar voren breng. Het VHG kan niet alleen blijven voortbestaan met de uitgave van Argos en de organisatie van bijeenkomsten. De grote opkomst tijdens de najaarsbijeenkomst in Haarlem getuigt van enthousiasme bij leden en geïnteresseerden voor ons genootschap.

Na de viering kijken wij weer naar de toekomst. De programma's van de voor- en najaarsbijeenkomst van dit jaar zijn gereed. Eind april en begin mei vindt onze derde buitenlandse excursie plaats, dit keer naar Kopenhagen. De dit najaar te houden cursus beoefening van de geschiedenis van de diergeneeskunde moet weer een basis gaan vormen voor de oprichting van werkgroepen zoals bij de oprichting van ons genootschap is bedoeld.

ROB BACK

1 Het Hodshon Huis te Haarlem is de zetel van de Koninklijke Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen. www.hendrickdekeyser.nl en www.khmw.nl
2 M.J. van Lieburg, 'Amateurism and professionalism in the study of the history of medicine', *Argos* 9 (1993) 275-278.

Inhoud

46 **Erelid**

47 **Van de voorzitter**

48 **Programma voorjaarsbijeenkomst**

49 **Samenvattingen van de lezingen**

50 **Rob Back**
25 jaar Veterinair Historisch Genootschap, 1989-2014

58 **Peter Koolmees**
De beoefening van veterinaire geschiedenis in de afgelopen decennia

63 **Frank Huisman**
Van dieren, mensen en artsen. Pleidooi voor een interdisciplinaire benadering van de veterinaire geschiedenis

69 **Frans van Knapen**
De geschiedenis van 'One Health'

75 **Andries van Foreest**
Andries Veensma (1882-1949)

80 **Veterinair Erfgoed**

83 **Boekbesprekingen: Maarten Frankenhuis en René Zanderink Koert van der Horst (ed.).**

87 **Richtlijnen voor auteurs**

COLOFON

ARGOS. Bulletin van het Veterinair Historisch Genootschap.
Verschijnt tweemaal per jaar.

Redactie
Dr. J.B. Berns
Prof. dr. P.A. Koolmees
Drs. A.J. Plaisier
Prof. dr. A. Rijnberk
Dr. R.N.J. Rommes

Redactiesecretariaat
p/a Prof. dr. P.A. Koolmees
IRAS-VPH, Faculteit Diergeneeskunde
Postbus 80175. 3508 TD Utrecht.
p.a.koolmees@uu.nl

Bestuur V.H.G.
Drs. R. Back (voorzitter)
Drs. E.J. Tjalsma (secretaris)
Dr. M.H. Mirck (penningmeester)
Drs. Th.J.D. Straatman (lid)
Dr. J. Verhoeff (lid)
Prof. dr. P.A. Koolmees (adviseur)

Secretariaat
p/a Drs. E.J. Tjalsma
Kampwal 62, 8301 AC Emmeloord
Tel.: 06-20422989
e-mail: ejtjalsma@planet.nl
website : www.veterinaryhistory.nl

Abonnementen op ARGOS
€ 25,00 per jaar. Losse nummers € 15,00 (incl. verzending) te bestellen bij de penningmeester van het V.H.G., m.h.mirck@gmail.com. Bankrekeningnummer NL38 INGB 0000 5810 45 t.n.v. V.H.G. te Deventer.

Lidmaatschap V.H.G.
De contributie van het V.H.G. bedraagt € 35,00 per jaar (studenten € 10,00). Leden ontvangen ARGOS gratis.
Buiten Nederland:
Contributie V.H.G. € 40,00. Abonnement ARGOS € 30,00.
Ledenadministratie: m.h.mirck@gmail.com

Vormgeving
Anjolieke Dertien (afdeling Multimedia, faculteit Diergeneeskunde)

Cover
Afbeelding omslag: Afbeelding 3 uit het artikel van Van Foreest

Druk
Chrisrussel Groningen

Overname van artikelen uit Argos is toegestaan, mits de bron vermeld wordt en een bewijsexemplaar aan de redactie wordt toegestuurd.

Programma Voorjaarsbijeenkomst Veterinair Historisch Genootschap

DATUM WOENSDAG 15 APRIL 2015

PLAATS *Collegezaal Departement Gezondheidszorg Paard, faculteit Diergeneeskunde, Yalelaan 112 Utrecht*

VOORZITTER *Drs. Rob Back*

THEMA *One Health, past and present*

DAGPROGRAMMA

10.00	Ontvangst met koffie
10.30	53e Algemene Ledenvergadering
11.30	Prof.dr. Peer Zwart, emeritus hoogleraar Veterinaire Pathologie, bijzondere dieren: 'Vogels en reptielen hebben gemeenschappelijke aspecten'.
12.30	Lunch
13.45	Prof.dr. Gerard van Doornum, emeritus bijzonder hoogleraar Klinische Virologie, Erasmus MC te Rotterdam: 'Schets van de geschiedenis van de klinische (humane) virologie in Nederland'.
14.30	Floor Haalboom B.Sc. MA, promovenda bij het Descartes Centrum voor Wetenschapsgeschiedenis en -filosofie, Universiteit Utrecht: 'Zoönosen in historisch perspectief: wat kunnen we leren van strubbelingen rond Salmonella en veevoer in Nederland (1959- 1978)?'
16.30	Einde van het programma, gevolgd door een borrel.

Samenvattingen van de lezingen

Prof.dr. Peer Zwart

Vogels en reptielen hebben gemeenschappelijke aspecten

Volgens de wetenschap hebben vogels en reptielen dezelfde voorouders. Dit zijn de dinosaurussen (Huxley 1859). Zoogdieren zijn langs een andere lijn, hoogstwaarschijnlijk uit de amfibieën ontwikkeld. Een belangrijk argument voor Huxley was dat sommige dinosauriers holle beenderen hadden, waarin de voortzettingen van de luchtzakken lagen. Er zijn ook dinosauriërs met veren en zelfs vliegende dino's. Een essentiële stap was de ontwikkeling van een ei met een schaal en een amnion rond het embryo. Dit soort ei en embryo leggen zowel vogels als reptielen.
Voor alle dieren is het belangrijk om bedreigende indringers – microorganismen en parasieten - te kunnen herkennen. Daarvoor hebben zij een aangeboren systeem, waarin de vijf Toll-like receptoren een sleutelrol spelen. Vogels en reptielen kennen 6 van deze Toll-like receptoren, waardoor zij bovendien, naast virussen en bacteriën, ook (anders dan zoogdieren) schimmels als indringers kunnen herkennen. Toll-like receptoren helpen bij het activeren van de aangepaste immuno-respons. De anatomie van het afweersysteem is bij vogels en reptielen ook anders en waarschijnlijk effectiever dan bij zoogdieren. Zij hebben geen lymfklieren en de milt heeft capillairen met een schede. Zover nu te overzien hebben tenminste een aantal infectieuze agentia de evolutie gevolgd.
Zulke aanpassingen kunnen snel gaan zoals het West Nijl virus laat zien. Binnen tien jaar na de aankomst van dit virus in Amerika was het oorspronkelijke genotype geheel vervangen door een nieuw genotype. Het nieuwe had zich bovendien aangepast aan alligators – die zijn nu het reservoir voor het virus.. Ondanks de aanpassingen werkt het vaccin nog steeds.
Van het herpesvirus van reptielen – waarvan verwanten ook bij vogels voorkomen, kon worden aangetoond dat het 400 milioen jaar geleden ontstond en dus teruggaat op de dinosaurussen. Bij de bacteriële en schimmelinfecties hebben vogels en reptielen een apart soort ontstekingsreactie ontwikkeld n.l. naast abcessen, ook fibriscessen.
Melding wordt gemaakt van Microcin J25; een peptide geproduceerd door Escherichia coli, dat in andere bacteriën kan binnendringen en de stofwisseling verstoort zodat de bacterie afsterft. Hoewel Nematoden en andere helminten, waarschijnlijk direct na de bacteriën zijn ontstaan, is het tot nog toe – bij gebrek aan totale analyses van hun DNA onmogelijk iets over hun fylogenese te zeggen. Gelukkig is de fysiologie van de verschillende groepen van helminten (Nematoden, Trematoden en Cestoden) en van schimmels en bacteriën, die in het dierenrijk als pathogenen kunnen optreden zodanig vergelijkbaar dat de meeste bestrijdingsmiddelen bij alle dieren effectief zijn.

Prof.dr. Gerard van Doornum

Schets van de geschiedenis van de klinische (humane) virologie in Nederland

In de voordracht worden eerst maatregelen besproken die werden genomen aan het eind van de achttiende en negentiende eeuw tegen een aantal ziekten die later door virussen veroorzaakt bleken te zijn. Het concept virus werd in 1898 door Martinus Willem Beyerinck geformuleerd. De virologie heeft zich na een aanlooptijd van ruim een halve eeuw pas goed kunnen ontwikkelen vanaf 1950. Dit werd mogelijk gemaakt door de technische ontwikkelingen die zich in de jaren dertig en vlak na de Tweede Wereldoorlog voordeden. De toepassingen van de nieuwe onderzoekstechnieken zoals de celkweek en de elektronenmicroscopie droegen bij tot de bloei van de klinische virologie in de jaren zestig. Vervolgens kwam er een tweekoppige golf in de jaren zestig en zeventig door de nieuwe serologische testen met behulp van immunofluorescentie en later de ELISA's. De ontwikkelingen op moleculair-biologisch terrein werden aanvankelijk vooral in de research toegepast en zorgden daarna voor een derde golf van vernieuwingen en uitbreiding in de virologische diagnostiek in de twee laatste decaden van de twintigste eeuw. In het bijzonder zal ook aandacht gegeven worden aan de bijdrage die een aantal niet-medici en veterinairen hebben geleverd aan de ontwikkeling van de virologie en immunologie zoals o.a. Geert Reinders, Dr. H.S. Frenkel, hoofd van het Staats Veeartsenijkundig Onderzoekings Instituut (SVOI) in Amsterdam van 1930 tot 1959, en Prof.dr. J.D. Verlinde die van 1947 tot 1976 als hoogleraar medische microbiologie verbonden was aan de Leidse Universiteit.

Floor Haalboom B.Sc. MA, promovenda bij het Descartes Centrum voor Wetenschapsgeschiedenis en -filosofie, Universiteit Utrecht

Zoönosen in historisch perspectief: wat kunnen we leren van strubbelingen rond Salmonellae en veevoer in Nederland (1959-1978)?

Zoönosen overbruggen scheidslijnen tussen mensen en dieren en verbinden de over het algemeen gescheiden domeinen van volksgezondheid en landbouw in onze maatschappij. Tenminste, dat lijkt logisch. Maar de recente Q-koorts uitbraak in Nederland laat zien dat het laten samenwerken van deze verschillende maatschappelijke domeinen om een zoönose de baas te kunnen, niet zo vanzelfsprekend is. Dit is de aanleiding voor het promotieproject van wetenschapshistorica Floor Haalboom. Vanuit de geschiedenis van de diergeneeskunde, geneeskunde en landbouw plaatst zij de huidige omgang met zoönosen van landbouwhuisdieren in historisch perspectief. Zij onderzoekt hoe disciplinaire taakverdelingen tussen geneeskunde en diergeneeskunde en institutionele taakverdelingen tussen de beleidsterreinen landbouw en volksgezondheid de omgang met verschillende zoönosen in Nederland beïnvloed hebben. Tijdens de voorjaarsbijeenkomst van het Veterinair Historisch Genootschap zal ze spreken over haar studie van de omgang met salmonellosen in de jaren 1950 – '70. In deze periode ontspon zich een uiterst gepolariseerd debat rond geïmporteerd veevoer dat met Salmonellabacteriën besmet was. In haar lezing spreekt Haalboom over twee centrale thema's in haar studie van het salmonelloseprobleem: het botsen van de 'kampen' landbouw en volksgezondheid, en de relatie tussen betrokken dierenartsen en humane artsen. Zij biedt de luisteraar verrassende inzichten in deze bekende thema's.

ROB BACK[a]

25 jaar Veterinair Historisch Genootschap, 1989-2014[b]

Tijdens de Najaarsbijeenkomst op 5 november 2014 in het Hodshon Huis te Haarlem memoreerde het Veterinair Historisch Genootschap (VHG) het 25-jarig bestaan. Daarbij gaf de voorzitter een chronologisch overzicht van de ontwikkelingsgang. In het voorliggende artikel wordt na de vermelding van de aanloop naar de oprichting van het VHG ingegaan op hetgeen in het 25-jarig bestaan is georganiseerd en bereikt, gerangschikt naar onderwerp. De informatie is ontleend aan publicaties en het archief van het VHG.

De aanloop[1]

Gestimuleerd door de bijzondere uitgave in 1987 van het *Diergeneeskundig Memorandum*, ter gelegenheid van het 125-jarig bestaan van de Koninklijke Nederlandse Maatschappij voor Diergeneeskunde (KNMvD),[2] is medio 1988 door een aantal dierenartsen -in reünie bijeen- de wens geuit om in Nederland een gezelschap op te richten ter beoefening van de veterinaire geschiedenis. Tijdens de reünie werd een petitie ondertekend door een aantal dierenartsen, waaronder Rein Strikwerda en het latere VHG-erelid Dr. D.M.(Dick) Zuijdam. De ondertekenaars verzochten hierin het Hoofdbestuur van de KNMvD

" Te willen bevorderen dat binnen de Maatschappij een Groep of Gezelschap "Diergeneeskundige Geschiedenis " wordt gevormd, waarvan naast belangstellende dierenartsen ook historici, andere academici en geschiedkundige belangstellenden tot het lidmaatschap worden toegelaten, waarbij gesteld wordt dat in het buitenland soortgelijke groepen reeds vele jaren bestaan en reeds een wereldorganisatie vormen en dat jaarlijks een wereld congres wordt georganiseerd."

[a] Drs. R. Back. Rustend dierenarts, voorzitter van het VHG. rob.back28@kpnmail.nl

[b] Bewerking van een voordracht gehouden tijdens de najaarsvergadering van het Veterinair Historisch Genootschap op 5 november 2014 te Haarlem.

Abstract

25 years Netherlands Veterinary History Society

On November 5, 2014, at the commemoration of the 25th anniversary of the Netherlands Veterinary History Society (NVHS) in Haarlem, a review of the highlights of the past 25 years was presented. This article is a summary of the main developments. In 1987, the founders of the society noted that little had been done in the development of veterinary history in the Netherlands, in comparison with Germany, Great Britain, and Japan, where groups were already active in the field. However, once established the NVHS promptly developed its journal Argos and began to play a role in the international forum. Members of the NVHS board have been on the board of the World Association of History of Veterinary Medicine (WAHVM) for quite some time.
The NVHS organizes a scientific meeting twice yearly and here we give additional attention to some special meetings. As a result of initiatives by the NVHS board, veterinary history was reintroduced into the curriculum of the veterinary faculty in Utrecht in 1995. For members of the NVHS, three introductory courses in veterinary history have been organized, resulting in working parties on specific subjects and publications. Several NVHS members have presented their work at international congresses, such as the biannual WAHVM congresses, which have been held twice in The Netherlands. It is evident that the NVHS is a viable society with a bright future.

De petitie eindigde met:***"In 't verleden ligt het heden, in het nu wat worden zal." (Bilderdijk).***
Prompt volgde op 15 juni een antwoord van de voorzitter van de KNMvD prof.dr. E.H.(Dan) Kampelmacher :
"Mede gezien uw opmerking dat u ook "derden" in de organisatie wilt betrekken en toelaten is het Hoofdbestuur van de KNMvD van mening dat de oprichting van een Groep van de Maatschappij niet in aanmerking komt."
Op 7 april 1989 vond de oprichtingsvergadering van het VHG plaats. Tijdens de bijeenkomst werden de opzet en het doel van het VHG i.o. uiteengezet en hield Dr. M.J.(Mart) van Lieburg, hoogleraar in de geschiedenis van de geneeskunde aan de Vrije Universiteit te Amsterdam en aan de Erasmus Universiteit te Rotterdam, een lezing getiteld: "De betekenis van de geschiedenisbeoefening voor de medische wetenschappen en de beroepspraktijk."[3] Zuijdam gaf een overzicht van de veterinaire historiografie, het onderwijs in veterinaire historie

en initiatieven in het verleden. Hij constateerde een aanzienlijke lacune in de veterinaire geschiedschrijving, zeker vanaf de jaren dertig van de twintigste eeuw.
In zijn overzicht noemde Zuijdam de boeken van Kroon, Paimans en Ihle (1921)[4], Wester (1939),[5] Offringa (1971, 1981)[6] en Boor- van der Putten (1986).[7] Ten aanzien van het onderwijs merkte Zuijdam op dat van 1851 tot 1956 het vak geschiedenis der diergeneeskunde deel uit maakte van het curriculum en werd verzorgd door F.C. Heckmeyer (1851-1881), M.H.J.P. Thomassen (1881-1907), J. Wester (1907-1910) en W.J. Paimans (1910-1928) en (incidenteel door) J.D. Beijers.
Voorts memoreerde Zuijdam de oprichting van het Museum Diergeneeskunde in 1954, waarvoor in 1988 de Stichting Vrienden van het Museum Diergeneeskunde – ook genaamd de Numan Stichting- tot stand is gekomen.
Zuijdam noemde Wilhelm Rieck als nestor van de veterinaire geschiedenis in de jaren vijftig en zestig,[8] alsmede Ernst H. Lochmann, beiden uit Hannover. [9] Er zijn dan al leerstoelen veterinaire geschiedenis in Hannover, München en Giessen.
Zuijdam stelde: 'Vanaf 1964 is een groep uit Hannover actief met veterinaire geschiedschrijving en organiseert jaarlijks congressen onder de vlag "Weltgesellschaft für Geschichte der Veterinärmedizin", voorloper van de 'World Association for the History of Veterinary Medicine'. Deze groep brengt tevens het tijdschrift van *Historia Medicinae Veterinariae* uit, een initiatief van Ivan Katic uit Denemarken.[10]
Sinds de jaren vijftig bestond in Groot-Brittannië de 'Veterinary History Society', maar de Britten ontbraken op de jaarlijkse bijeenkomsten in Duitsland. In Japan bestond reeds de Japanese Society for the History of Veterinary Medicine; ook deze organisatie gaf toen al een tijdschrift uit! Zelf was Zuijdam in 1988 naar een congres geweest in het Zwitserse Rheinfelden, georganiseerd door Lochmann, waaraan ook Peter Koolmees deelnam.
Tijdens de vergadering werd de voorkeur uitgesproken voor het woord "genootschap" boven het eerder voorgestelde "gezelschap". De vergadering besloot tot de uitgave van een communicatieblad. Al in de zomer van 1989 komt de eerste aflevering van *Argos, het Bulletin van het Veterinair Historisch Genootschap*, uit. Tijdens de Najaarsbijeenkomst op 27 oktober 1989 werd het concept Reglement door de vergadering goedgekeurd en is het VHG officieel een feit. Vanaf de oprichting is er naar gestreefd om zowel tweemaal per jaar een nummer van *Argos* te doen verschijnen als een voorjaars- en najaarsbijeenkomst te houden.[11]

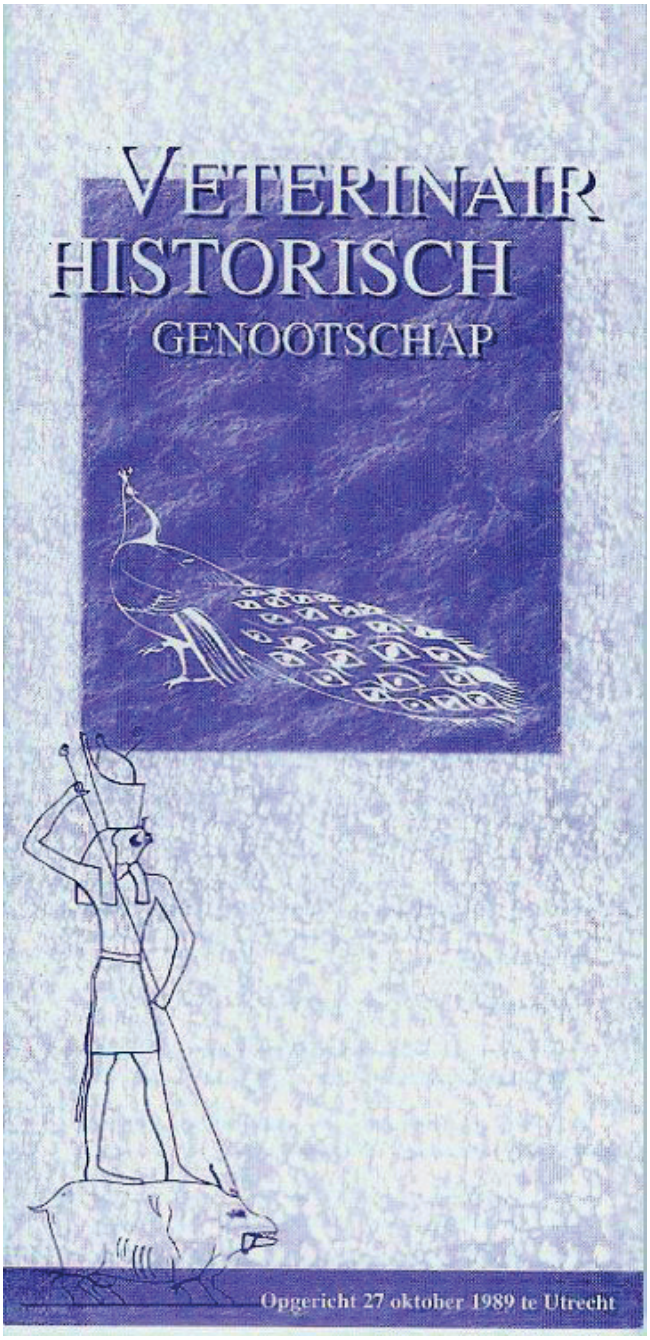

Afb. 1. Folder van het VHG.

Bestuurlijke ontwikkelingen

Prof. Henk Rozemond werd de eerste voorzitter van het VHG. Samen met A.H.H.M. (Guus) Mathijsen, E.P.(Engbert) Oldenkamp, Peter A. Koolmees en Ingrid J.R. Visser vormden zij het eerste bestuur. In de aankondiging van de Voorjaarsbijeenkomst van 1991 werd melding gemaakt van de ernstige ziekte van Henk Rozemond. Reeds op 31 maart overleed hij op zestigjarige leeftijd. In de zomer van 1991 werd een speciale uitgave van *Argos* gewijd aan Henk Rozemond : *"De Relatie tussen Mens en Dier in Historisch Perspectief."* [12]
Al vóór zijn overlijden was er het plan een *Liber Amicorum* samen te stellen ter gelegenheid van zijn 60ste verjaardag op 1 augustus 1991. Ter nagedachtenis aan Henk Rozemond werd op initiatief van de familie Rozemond het *Prof. Hendrik Rozemond Fonds opgericht.* Het fonds heeft tot doel het veterinair historisch onderzoek en de publicatie van de resultaten van dit onderzoek financieel te steunen. De middelen zijn ook gebruikt voor de uitreiking van prijzen aan studenten diergeneeskunde die een veterinair-historisch onderwerp onderzochten.[13] De opvolger van Henk Rozemond, prof.dr. G.J.W.(Gert) van der Meij, moest vanwege ziekte het voorzitterschap in 1995 overdragen aan dr. Paul Leeflang, nadat eerst A.P.(Toon) Wijgergangs het voorzitterschap had waargenomen.

VHG-bijeenkomsten

De aankondiging van het programma van de wetenschappelijke bijeenkomsten in het voor- en najaar vindt plaats in *Argos* met separaat de aankondiging van de ledenvergadering. We moeten met Guus Mathijsen anno 1999 ook anno 2015 concluderen dat de voordrachten voornamelijk door niet-leden worden verzorgd. Er is natuurlijk niets op tegen om niet-leden uit te nodigen een lezing te houden, stelt Guus Mathijsen. Maar het probleem blijft hoe wij onze leden blijvend kunnen aansporen actieve beoefenaren van de veterinaire geschiedenis te worden. Natuurlijk zijn er bijeenkomsten geweest waaraan leden een bijdrage hebben geleverd. Daarbij moet ook gesteld worden dat wij te allen tijden niet kunnen zonder de inbreng van aspecten van wetenschapsgeschiedenis door niet-veterinairen. In de loop der jaren hebben wij een groeiende belangstelling voor de bijeenkomsten kunnen constateren!

Drie speciale VHG bijeenkomsten

In 1994 begon de faculteit Diergeneeskunde met plannen voor de viering van 175 jaar Diergeneeskundig Onderwijs in Nederland (175 jaar DON). Het VHG werd verzocht hieraan deel te nemen. De Voorjaarsbijeenkomst van 1996 werd in dat kader op 8 mei gehouden met een internationaal symposium getiteld *"The origin of veterinary schools in Europe- a comparative view."*[14]

De Voorjaarsbijeenkomst van 1995 stond in het teken van de herdenking van de 50 jaar geleden herwonnen vrijheid en werd gehouden in het Nationaal Oorlogs -en Verzetsmuseum te Overloon.

In 2001 hield het VHG op 7 december een symposium getiteld: *"180 jaar Veterinair Onderwijs in Utrecht 1821-2001."*[15] Vermeldenswaard zijn tevens de bijzondere locaties waar bijeenkomsten plaats vonden, bijvoorbeeld: Cavalerie Museum, Van Gogh Museum, Teylers Museum, Marechaussee Museum en het Hodshon Huis.

Argos

Met betrekking tot vijfentwintig jaar *Argos* wordt verwezen naar het "Redactioneel" van Jan B. Berns in *Argos* 51.[16] Terecht merkt hij daarin op dat Guus Mathijsen en Peter Koolmees tot aan *Argos* 41, samen met Ingrid Visser in een vroeg stadium, enorm hebben bijgedragen aan het redactionele werk voor *Argos*. Naast de artikelen voortgekomen uit de wetenschappelijke bijdragen aan de voorafgaande bijeenkomsten, werd een veelheid aan (veterinair-historische) publicaties in *Argos* vermeld. Het feit dat Guus Mathijsen tot zijn pensionering in 1995 de functie van bibliothecaris van de faculteit Diergeneeskunde vervulde, lag hieraan ten grondslag. Maar ook aan gebeurtenissen binnen het VHG werd aandacht besteed. Het bestuur trachtte in nauwe samenwerking met de redactie het programma van de wetenschappelijke bijeenkomsten zodanig samen te stellen dat de lezingen als wetenschappelijke bijdragen in *Argos* konden worden gepubliceerd. Vanaf uitgave 41 in 2010 is *Argos* in een nieuw jasje gestoken. Dat was ook het moment dat Guus Mathijsen afscheid als redactielid en tot erelid van het VHG werd benoemd. Jan Berns stelde: 'Na de vernieuwing is het zichtbare deel van de redacteuren sterk gereduceerd; er wordt meer achter de schermen gewerkt. Dat doet niets af aan het feit dat *Argos* goed gevuld blijft!'.

In 1999, bij het tienjarig bestaan van het VHG, betreurde Guus Mathijsen de 'amorfheid' van de leden, een gebrek aan inbreng. Hij ontbeerde kopij voor *Argos*. Dat herhaalde de redactie, toen bestaande uit Mathijsen en Koolmees, in 2003. Zij lieten weten niet langer door te willen gaan dan tot aflevering 30! In dat jaar traden dr. Jan B. Berns en Drs. Jan Egter van Wissekerke toe. Jan Berns, neerlandicus en dialectoloog, was al sedert het begin van oprichting bij het VHG betrokken. Jan Egter van Wissekerke ontwikkelde zich tot een actief redactielid. Na het afscheid van Guus Mathijsen en het overlijden van Jan Egter in 2010 en werd de redactie sterk uitgebreid (zie tabel 2).

Voorzitter	Vice-Voorzitter	Secretaris	Penningmeester	Lid	Lid
H.Rozemond (1989-1991)		A.H.H.M.Mathijsen (1989-1996)	E.P Oldenkamp (1989-1996)	P.A.Koolmees (1989-1994)	I.J.R.Visser(1989- 1999)
G.J.W. van der Meij (1991-1995)					
P. Leeflang (1995-2002)	A.P.Wijgergangs (1995-2001)	I.M.E. Boor- van der Putten (1996-2006)	P.C. Knijff (1996-2005)	P.A. Koolmees (1999-2009)	
G.C. van der Weijden (1996 lid) (2002-2005 a.i.voorzitter)				C.P.Burger (2001-2006)	
R.Back(2005-	F. van Knapen (2005-2010)	R. Kuiper (2006-2009)	J.C. Hasselaar (2005-2010)	P.J.M.Couwenberg (2007-2009)	
R. Back (2005-2015)	J. Verhoeff (2011-heden)	E. J. Tjalsma (2009-heden)	M.H. Mirck (2010-2015)	Th.J. D. Straatman (2010-heden)	P.A. Koolmees adviseur

Tabel 1. Overzicht bestuurssamenstelling 1989-2014 Ere-leden: D. Zuijdam, E.P. Oldenkamp, A.H.H.M. Mathijsen en P.A. Koolmees.

Wanneer wij de klacht in 2003 van de redactie van *Argos* met betrekking tot het gebrek aan kopij en de matige activiteit van de VHG-leden lezen, moet toch ten dien aanzien een kritische opmerking worden gemaakt. In meerdere afleveringen van het Nederlands-Vlaamse tijdschrift *Geschiedenis der Geneeskunde* werden in de jaren 2002 en 2003 onder gastredactie van Jan Frik, Paul Leeflang en Guus Mathijsen ruim twintig artikelen gewijd aan de geschiedenis van de diergeneeskunde. Dat geeft op zijn minst te denken![17]

A.H.H.M. Mathijsen	*1989-2009*
P.A. Koolmees	*1989*
I.J.R. Visser	*1989-1999*
J.B. Berns	*2004-*
J. Egter van Wissekerke	*2004-2010*
A.J. Plaisier	*2009*
A.Rijnberk	*2009*
R.N.J.Rommes	*2009*

Tabel 2. Overzicht Redactieleden van Argos

Onderwijs in veterinaire geschiedenis

Geschiedenisonderwijs aan de faculteit Diergeneeskunde

In een schrijven d.d. 6 februari 1991 attendeerde het VHG-bestuur het Hoofdbestuur van de KNMvD op *Resolutie* 9 , aangenomen in 1983 en door het 23ste World Veterinary Congress (Montreal 1987) herbevestigd, betreffende de verplichting van regeringen en veterinaire opleidingsinstituten tot de oprichting van *'Institutes for the history of veterinary medicine and to provide them with the necessary budget for personnel and material to enable a world network of research and teaching of the History of veterinary medicine to be created.'*[18] Het Hoofdbestuur van de KNMvD werd in deze brief van de World Veterinary Association (WVA)verzocht om als nationaal lid, verantwoordelijk voor de bevordering van de uitvoering van de in internationaal verband aanvaarde resoluties , Resolutie 9 *'ter kennis te brengen van de in aanmerking komende instanties (faculteit DGK) , met het verzoek uitvoering te geven aan de inhoud ervan'.*

In 1992 correspondeerde het VHG met de Commissie Herziening Curriculum Diergeneeskunde over het vak geschiedenis: 'Denkend over de positionering in de faculteit van een vak als geschiedenis , gaan de eerste gedachten uit naar een Werkgroep Diergeneeskunde en Samenleving. De overwegingen hierbij zijn:
1. Dat in de moderne opvattingen over de wetenschapsgeschiedenis de ontwikkeling van een deelgebied , zoals de diergeneeskunde, niet geïsoleerd van de maatschappelijke context beschouwd kan worden.
2. Dat de historische benadering voor een juist begrip van de maatschappelijke veranderingen in de mens-dier-relaties onmisbaar is.'

Aan de invulling van het onderwijs door de op te richten Werkgroep Diergeneeskunde en Samenleving was het VHG bereid medewerking te verlenen. In het tot dan vigerende curriculum werd aan de geschiedenis van de diergeneeskunde kort aandacht besteed in het kader van wetenschapsfilosofie. Hierbij werden de ontwikkelingen in de diergeneeskunde in een historisch perspectief geplaatst. In het curriculum dat bij faculteit Diergeneeskunde met ingang van het academisch jaar 1994-1995 is ingevoerd, werd ondermeer onderwijs in de geschiedenis van de diergeneeskunde (40 uur) opgenomen. De verhoudingen hoorcolleges, werkcolleges en zelfwerkzaamheid moesten nog worden uitgewerkt. Het VHG participeerde in de voorbereiding van de invulling van het keuzevak. In september 1994 werd een definitief raamplan van het keuzevak "Inleiding in de Diergeneeskunde" aangenomen. Het werd bij de introductie van het vernieuwde curriculum in het studiejaar 1995/1996 aangeboden. Peter Koolmees trad op als cursusleider. In maart 1997 ging het keuzevak van start.[19] Peter Koolmees werd in 2006 benoemd als bijzonder hoogleraar Diergeneeskunde in historische en maatschappelijke context. Op 3 mei 2007 sprak hij zijn oratie uit, getiteld: *De erfenis van Dokter Vlimmen*.[20]Alle moeite die vanaf de oprichting van het VHG was gedaan om het onderwijs in de geschiedenis van de diergeneeskunde aan de faculteit een plaats te geven werd hiermee beloond!

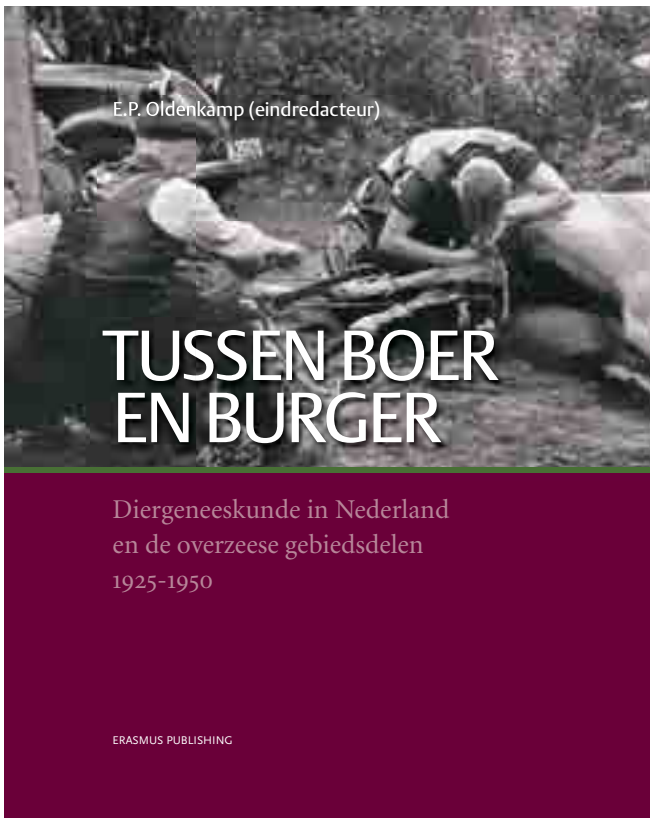

Afb. 2. Titelpagina van het boek Tussen boer en burger

Cursus inleiding in de beoefening van de geschiedenis van de diergeneeskunde

Binnen het VHG werd in 1993 een cursus gegeven "Inleiding in de beoefening van de geschiedenis van de diergeneeskunde" met ondermeer het aanbod van een aantal facultatieve colleges en een lijst met onderwerpen voor scripties. Tijdens deze cursus werd de transcriptie en annotatie van praktijkverslagen van de eerste afgestudeerde veeartsen uit de jaren 1829-1830 ter hand genomen. De tien deelnemers aan de cursus besloten na deze cursus onder de naam "Werkgroep 1830" bijeen te blijven om alle bewaard gebleven brieven en verslagen aan prof. Numan voor publicatie gereed te maken.[21] In 1998 en in 2008 werd de cursus wederom gegeven. Uit de laatste cursus is een aantal bijzondere bijdragen voortgekomen : van Irène Boor- van der Putten[22], van Ad Rijnberk[23] en van Frans van Knapen .[24]Een werkstuk van Jan C.M. van Dijck (overleden augustus 2012) over 'Geschiedenis van de Veterinaire Ethiek' is in bewerking.

Werkgroepen en uitgaven van het VHG

Werkgroep Volksdiergeneeskunde

Tijdens de voorjaarsvergadering van 1991 werd een *Werkgroep Volksdiergeneeskunde* in het leven geroepen. Deze legde zich toe op de bestudering van de behandeling van runderziekten vóór de oprichting van de Rijksveeartsenijschool. De werkgroep bestond uit: Ingrid Vissser, Rein Strikwerda, P. Kleinjan en T. van der Laan. Dit resulteerde in de uitgave van Cahier 1 in 1997.[25]

Werkgroep 1925-1950: Tussen Boer en Burger

In juli 1995 ging een brief uit van het Hoofdbestuur (HB) van de KNMvD, ondertekend door voorzitter Aart Willem Udo, met als bijlage de resultaten van een enquête betreffende de praktijkuitoefening en overige ervaringen van dierenartsen die voor 1943 afstudeerden. De reden was dat de aantredende en toekomstige generaties dierenartsen het beroep op een andere wijze zouden uitoefenen. Het HB vond een werkgroep van het VHG bereid om de verzamelde gegevens te ordenen en te bewerken; de Werkgroep 1925-1950 kreeg gestalte. Tijdens het Jaarcongres van de KNMvD op 5 oktober 2007 in Burger's Zoo bood hoofdredacteur Engbert Oldenkamp het eerste exemplaar van *Tussen Boer en Burger, Diergeneeskunde in Nederland en de overzeese gebiedsdelen, 1925-1950* aan de voorzitter van de KNMvD, prof.dr. L.J.(Ludo) Hellebrekers, aan.
Na meer dan tien jaar intensieve arbeid door dr. J.F.(Jan) Frik, J.S.(Jan) van der Kamp,dr. Paul Leeflang, J.J.J.M.(Jeroen) van Meerwijk, E.P.(Engbert) Oldenkamp en dr. Jan Willem Zantinga was een uniek veterinair historisch werk tot stand gekomen. Duizend exemplaren van dit boek vonden hun weg naar een vooral veterinair lezerspubliek . Hierbij dient vermeld te worden dat er bij de voorbereiding een intensieve samenwerking op financieel gebied met de KNMvD is geweest![26]

Biografieën

- De **Werkgroep Nederlandse Veterinaire Biografie** stelt biografieën samen van veterinairen die van belang zijn geweest voor de ontwikkeling van de diergeneeskunde in Nederland. Er is een lijst met namen opgesteld en tot nu toe zijn ca 60 biografieën voltooid, waarvan er 26 in het Engels zijn vertaald door C.P.(Combert) Burger (overleden in 2007). Aan enkele uitgebreide biografieën wordt nog gewerkt.
- De **International Dictionary of Veterinary Biography** wordt geredigeerd door Ivan Katic en Guus Mathijsen. Veel van deze biografieën zijn gepubliceerd in *Historia Medicinae Veterinae*, redactie Ivan Katic.
- In het *Tijdschrift voor Diergeneeskunde* is gedurende een aantal jaren een historische rubriek verzorgd door Guus Mathijsen en Engbert Oldenkamp. Dit resulteerde in 57 afleveringen met biografieën onder de titel *"Voorgangers , dierenartsen uit vroeger tijd ..*

Overige uitgaven van het VHG

Niet alleen door activiteiten van werkgroepen werden in het 25- jarige bestaan van het VHG uitgaven door het genootschap verzorgd. Ook individuele auteurs warenactief, te weten twee speciale uitgaven in 1995: *Over Beesten en Boeken*[27] en *De Paardenvriend*.[28] De VHG-cahiers 1, 2, en 3 werden in de jaren negentig uitgegeven.[29]

Herdenking 120ste sterfdag Alexander Numan

Op 27 september 2002 vond deze herdenking plaats in de Aula van de Utrechtse begraafplaats Kovelsweide. Na enkele herdenkingsredes, van onder anderen prof. dr. Albert W.C.A. Cornelissen, decaan van de faculteit Diergeneeskunde, vond een kranslegging plaats op de Utrechtse begraafplaats Soestbergen. Paul C. Knijff speelde daarbij het Absyrtus op de trompet, staande op de graftombe van Alexander Numan. De herdenking was een gezamenlijk initiatief van het VHG en de Diergeneeskundige Studenten Kring. Ter gelegenheid van de herdenking werd Cahier 4 uitgegeven. Het bevat onder andere een redevoering door Alexander Numan in 1827.[30] Cahier 5 werd in 2005 door Jan Berns voor publicatie gereed gemaakt.[31]

Geschiedenis Afdeling Gelderland

Vanaf 2003 vond binnen de KNMvD een aantal reorganisaties plaats met als gevolg dat de provinciale afdelingen van de KNMvD werden opgeheven. De afdeling Gelderland had een financiële nalatenschap die van pas kwam bij het initiatief van dr. Carl D.W. König tot het schrijven van de geschiedenis van de afdeling Gelderland van de KNMvD in samenwerking met het VHG. Op 20 oktober 2010 tijdens een feestelijke bijeenkomst in het Provincie Huis te Arnhem werd het eerste exemplaar aan de Commissaris der Koningin, Clemens Cornielje aangeboden als Cahier 6.[32]

Jan Egter van Wissekerke

In 2003 trad Jan toe tot de redactie van Argos toe. Hij heeft meerdere bijdragen aan dit tijdschrift geleverd.[33] Op 4 september 2010 zou de verdediging plaatsvinden van zijn proefschrift getiteld: *Van kwade droes tot erger.* [34]Helaas Jan stierf enkele dagen er voor. Het proefschrift werd begeleid door de promotoren Peter Koolmees en militair historicus Wim Klinkert. Postuum werd Jan het doctoraat verleend. Met het

overlijden van Jan ging een bijzonder en gewaardeerd VHG-lid heen.

De Canon van de diergeneeskunde

Het laatste wapenfeit in de reeds rijke historie van het VHG is de uitgave van de *Canon van de diergeneeskunde* onder redactie van Peter Koolmees , Ad Rijnberk, Erik Jan Tjalsma, Jan Berns en Babke Aarts.[35] In anderhalf jaar tijd kwam de Canon tot stand. Tijdens de Jubileumbijeenkomst ter gelegenheid van het 25-jarig bestaan van het VHG op 5 november 2014, in het Hodshon Huis te Haarlem, werd het eerste exemplaar uitgereikt aan de voorzitter van de KNMvD D.L.(Dirk) Willink.

Het VHG internationaal

Hiervoor werd al gememoreerd dat enkele VHG-leden deel namen aan congressen van de WAHVM.[36] Het VHG heeft dit congres twee keer georganiseerd.

26ste WAHVM Congres 1993 te Amersfoort

De congres commissie bestond uit Paul Leeflang, Engbert Oldenkamp, Guus Mathijsen, Ingrid Visser, Peter Koolmees, Toon Wijgergangs en Wim te Giffel namens de KNMvD.Het congres werd gehouden van 31 mei – 4 juni te Amersfoort en Utrecht. Hieraan namen 92 personen deel uit 20 landen.[37] De deelnemers ontvingen een speciale Engelstalige uitgave van *Argos*, opgedragen aan de scheidend WAHVM-voorzitter, Ernst-Heinrich Lochmann.[38] Tijdens de Algemene WAHVM-ledenvergadering werd het VHG institutioneel lid van de WAHVM en werd Guus Mathijsen gekozen tot voorzitter. Hij zou deze functie vervullen van 1993-2000. Paul Leeflang werd benoemd tot secretaris-penningmeester. Hij zou deze functie bekleden tot het WAHVM Congres in 2006 te Léon, Spanje. Mathijsen en Leeflang werden na hun aftreden benoemd tot respectievelijk Honorary President en Honorary Member van de WAHVM.
Na 2000 is Peter Koolmees tweemaal voorzitter van de WAHVM geweest, van 2000-2004 en van 2008-2014. De laatste keer samen met de Amerikaanse dierenarts en historicus Susan Jones uit Minnesota. Sinds het congres te Léon worden de congressen eens in de twee jaar gehouden, in plaats van jaarlijks.

40ste WAHVM Congres 2012 te Utrecht

Vanaf 2009 werkte de Congrescommissie aan de voorbereidingen. De commissie bestond uit Bert van der Weijden, Antoinette Kooper-Nelemans, Paul Overgaauw, Hildeward Hoenderken, Erik Jan Tjalsma, namens het VHG bestuur en Babke Aarts, assistent conservator van het Museum Diergeneeskunde, alsmede Peter Koolmees namens de WAHVM.
Er namen ruim 120 personen deel aan het congres, dat een groot succes mag worden genoemd! Naast de gebruikelijke onderdelen werd een speciale uitgave van *Historia Medicinae Veterinariae* 2011 in de congrestas gedaan: *Veterinary Medicine as Portrayed on Postcards*, uit de verzameling van de Amerikaanse dierenarts C. Trenton Boyd . Hiervoor leverde het Rozemond Fonds een financiële bijdrage.
Het eerstvolgende WAHVM congres was in Londen in 2014. Daar heeft ons lid T.G.(Tijmen) van de Vuurst het penningmeesterschap van de WAHVM op zich genomen. In 2016 en 2018 volgen Wenen en Brno.

Afb. 3. Titelpagina van VHG-Cahier nr. 5.

Buiten de congressen van de WAHVM blijft het VHG-bestuur ook aandacht vragen van de leden voor het Duitse tweejaarlijkse congres veterinaire historie, dat in november 2015 in Berlijn wordt gehouden en weer wordt georganiseerd door Prof. Johann Schäffer (zie www.vethis.de).

Excursies

Deze zijn voortgekomen uit een wens in de VHG-enquête van 2007. Alle excursies zijn georganiseerd door bestuurslid Th.J.D. (Jons) Straatman

Parijs april 2011:

- Musée Dupuytren: Indrukwekkende verzameling humane pathologische preparaten uit de 19e eeuw.
- Musée Fragonard met de beroemde 'écorchés' van Fragonard. Anatomisch museum van de veterinaire faculteit van Alfort. Dierenarts prof. Christophe Degueurce leidde vol enthousiasme rond.
- Musée l' hôpital St. Louis met een zeer uitgebreide verzameling waspreparaten uit de 19e eeuw van humane dermatologische ziektebeelden. Een unieke verzameling in een al even uniek gebouw.

Hannover – Berlijn , april 2013:

- Museum van de Veterinärmedizinische Universität in Hannover: rondleiding door prof. Johann Schäffer.
- Bezoek aan het voormalige faculteitsterrein van de Humboldt-Universität in Oost-Berlijn. Rondleiding door dr. Martin F. Brumme, met als hoogtepunt het volledig gerestaureerde Anatomisches Theater dat destijds deel uitmaakte van de Königliche Tierarzneischule.
- Medizinhistorisches Museum der Charité. Dit museum is onderdeel van het grootste ziekenhuis van Berlijn. Met name de pathologische verzameling van Virchow kreeg veel belangstelling.
- Museum für Naturkunde. Als erfenis van het Duits koloniaal verleden bevinden zich in dit museum een aantal enorm grote dinosaurusskeletten die in het voormalige Tanganyika (nu Tanzania) in een rivierbedding zijn opgegraven.

Gepland staat een excursie naar Kopenhagen in april/mei 2015.

Conclusies

In de terugblik ter gelegenheid van het tienjarig bestaan van het VHG concludeerde Guus Mathijsen dat: '…het initiatief uit 1987 geslaagd genoemd magworden, zeker in organisatorisch opzicht.[39] Hij liet echter ook een kritisch geluid horen ten aanzien van de activiteit van de leden. Hij pleitte voor de organisatie van de cursus beoefening van de geschiedenis van de diergeneeskunde. Wanneer we terugkijken op de laatste vijftien jaar dan zit het bestuurlijk binnen het VHG nog steeds goed. De bijeenkomsten worden door een groeiend aantal leden bezocht. Het ledental blijft rond de 270. De financiële situatie is uitstekend. *Argos* heeft een "stevige" redactiecommissie zoals Jan Berns verwoordde 'Ook na vijfentwintig jaar gaat het tijdschrift de toekomst met open ogen tegemoet'.[40]

Het feit dat in 1996 het onderwijs in de veterinaire geschiedenis werd hervat, is op zich al historisch te noemen. Profileringshoogleraar Peter Koolmees doet er alles aan om studenten voor dit onderwijs te werven. Ook het huidige VHG-bestuur is er van overtuigd dat de noodzaak van een cursus beoefening geschiedenis van de diergeneeskunde een middel is om de leden tot activiteit aan te zetten. Hiertoe is het nuttig wanneer de deelnemers aan de cursus zich in de voorbereiding laten leiden door hetgeen Guus Mathijsen in het tweede deel van zijn terugblik in 1999 aangeeft ten aanzien van zelfstudie.[41]

De werkgroep biografieën verdient de nodige aandacht van het bestuur. Op dit moment wordt slechts aan een paar biografieën door individuele onderzoekers binnen het VHG gewerkt. Bij enkelen ontbreekt de tijd om continue aan een biografie te werken. Ook de International Dictionary of Veterinary Biography verdient de aandacht van het VHG-bestuur Ook onze website www.veterinaryhistory.nl vraagt de aandacht van het VHG-bestuur en de *Argos*-redactie. Het ziet er naar uit dat op zeer korte termijn alle *Argos*-afleveringen gedigitaliseerd zullen zijn.

Het VHG is na 25 jaar een genootschap dat haar levensvatbaarheid meer dan heeft bewezen. Maar men zal blijvend moeten werken aan, zoals Guus Mathijsen in 1999 stelde: '...

Afb. 4. Titelpagina van de Canon van de diergeneeskunde.

het mobiliseren van nieuwe krachten, enerzijds via het onderwijs in de veterinaire geschiedenis, anderzijds via werkgroepen van VHG- leden, om onderzoek te doen en hierover te rapporteren'.[42]

Immers: 'Slechts hij /zij die het verleden kent, kan de toekomst met vertrouwen tegemoet gaan!'

Noten

1 Deze paragraaf is deels gebaseerd op. A.H.H.M. Mathijsen ,' Bij het tienjarig bestaan van het Veterinair Historisch Genootschap', *Argos* 21 (1999) 7-17.
2 *'Status Praesens'*. De veeartsenijkunde ten tijde van de oprichting van de Maatschappij', *Diergeneeskundig Memorandum* 34 (1987) 4.
3 M.J. van Lieburg, 'De betekenis van de geschiedenisbeoefening voor de medische wetenschappen en de beroepspraktijk' (samenvatting) , *Argos* 1 (1989) 2-3. Zie ook noot 41.
4 H.M. Kroon,W.J. Paimans en J.E.W. Ihle, *Een eeuw veeartsenijkundig onderwijs, 's Rijksveeartsenijschool ,Veeartsenijkundige Hoogeschool, 1821-1921* (Utrecht 1921).
5 J. Wester, *Geschiedenis der veeartsenijkunde* (Utrecht 1939).
6 C. Offringa, *Van Gildestein naar Uithof, 150 jaar diergeneeskundig onderwijs in Utrecht*. 2 dln. (Utrecht 1971, 1981).
7 I.M.E. Boor- van der Putten, *75 jaar geneeskunde van gezelschapsdieren in Nederland 1911-1986*. (Utrecht 1986).
8 A.H.H.M. Mathijsen, 'Wilhelm Rieck, nestor der veterinaire historici overleden', *Argos* 5 (1991) 111; M.F. Brumme und J. Schäffer, 'Die entwicklung der Veterinärmedizinhistoriographie in Deutschland' *Argos* 8(1993) 217-225.
9 E.H. Lochmann, '25 International Symposia and Congresses on the History of Veterinary medicine
1964-1992; origin and development, themes and trends', *Argos* 8 (1993) 211-216.
10 'Festschrift in honour of Ivan Katic, dedicated by friends and colleagues', *Historia Medicinae Veterinariae* (2001).
11 'Verslag van de oprichtingsvergadering , 7 april 1989', *Argos* 1 (1989) 15-21.
12 De Relatie tussen Mens en Dier in historisch perspectief '. Opstellen opgedragen ter nagedachtenis aan Henk Rozemond (1931-1961)', *Argos*, speciale uitgave, zomer 1991.

13 Financiële steun werd onder andere verleend aan de publicaties vermeld in de noten: 14, 25, 26, 29-32, 34 en 35. Prijzen werden toegekend aan de volgende scripties: A. Steltenpool, 'Dienaren van Aesculaap en Mars. De militaire dierenarts in Nederlands Oost- Indië', *Argos* 15 (1996) 183-192; R. Braaksma, ' "Men zal ons niet van overdreven sentimentaliteit kunnen beschuldigen". Over de rol van de dierenarts bij de oprichting en ontwikkeling van de Nederlandse Dierenbescherming in de periode 1864-1964', Argos 49 (2013) 294-303.
14 A. Mathijsen, *The origins of veterinary schools in Europe, a comparative view,* VHG Cahier2 (Utrecht 1997).
15 P.A. Koolmees, J.F. Frik, A.W. Kersjes en W. Kremer, 'Verslag van het symposium 180 jaar Veterinair Onderwijs in Utrecht, 1821-2001', *Argos* 26 (2002) 277-292.
16 Jan Berns, 'Argos vijfentwintig jaar', *Argos* 51 (2014) 2.
17 Geschiedenis der Geneeskunde, aankondiging, *Argos* 26 (2002) 302.
18 De resolutie werd gepubliceerd in het *Tijdschrift voor Diergeneeskunde* 116 (1991)104
19 P.A. Koolmees, 'Onderwijs in de veterinaire geschiedenis hervat', *Argos* 15 (1996) 204-206.
20 Peter A. Koolmees, 'De erfenis van Dr.Vlimmen. Over de geschiedenis van de diergeneeskunde', *Argos* 37 (2007) 300-310.
21 P. Mandigers, 'Verloskundige waarnemingen van veearts W.Munter (1787-1838) uit Goudswaard (Z-H)' , *Argos* 17 (1997) 281-289; E.P. Oldenkamp en A.H.H.M. Mathijsen ,'Twee brieven aan Alexander Numan van J.H. van Opdorp, heel – en vroedmeester te Arnemuiden', Argos 22 (2000) 61-66.
22 I.M.E. Boor – van der Putten, 'De ontvangst van de ideeën van Pasteur door diergeneeskundig Nederland', *Argos* 42 (2010) 53-63.
23 A. Rijnberk, 'Honden in Nederlandse krijgsdienst 1. Mitrailleurtractie', *Argos* 47 (2012) 224-241.
24 F. van Knapen, 'Jacob van der Hoeden (1891-1968): dierenarts- microbioloog en bruggenbouwer',*Argos* 42 (2010) 44-49.
25 R. Strikwerda, *Het rundvee in de Nederlandse Huismans-literatuur* , VHG Cahier 1 (Utrecht 1997). Zie ook Argos 19 (1998) 375-381.
26 E.P. Oldenkamp e.a., *Tussen Boer en Burger , Diergeneeskunde in Nederland en de overzeese gebiedsdelen ,1925-1950* (Rotterdam 2007).
27 Koert van der Horst, Peter A. Koolmees en Adriaan Monna (red.), Over beesten en boeken. Opstellen over de *geschiedenis van de diergeneeskunde en de boekwetenschap.* Aangeboden aan Guus Mathijsen bij zijn afscheid als bibliothecaris van de faculteit Diergeneeskunde te Utrecht (Rotterdam 1995).
28 Pieter van Naaldwijck, *De Paardenvriend. Over de natuur , het uitkiezen , het opvoeden, de africhting en de geneeskundige behandeling van paarden (1631).* Uit het Latijn vertaald door A.C. Oosterhuis en van een inleiding en commentaar voorzien door J.B. Berns, A.C. Oosterhuis en A.H.H.M. Mathijsen (Rotterdam 1995).
29 A. Mathijsen, *Herinneringen van de oud-hoogleraren Beijers, Ten Thije en Seekles*, geïnterviewd door prof. dr. S. R. Numans en dr. R . Schuursma . VHG Cahier 3 (Utrecht 1999).
30 *Alexander Numan (1780-1852) , Hoogleraar-Directeur van 's Rijksveeartsenijschool te Utrecht.* (VHG Cahier 4, Utrecht 2002); A.W.C.A. Cornelissen,'De boom die Numan plantte heeft vrucht gedragen.' *Argos* 27 (2002) 331-332.
31 J.B. Berns, *Dirck van Bronckhorst van Weerdenburg. Receptenboek om paarden te genezen (1679)*, VHG Cahier 5 (Utrecht 2006); J.B. Berns, 'Is de kuur pijnlijker dan de kwaal? Overwegingen bij Hs 14F51 van de Universiteitsbibliotheek Utrecht: Dirck van Bronckhorst van Weerdenburgh, Receptenboek voor zieke paarden 1697 ', *Argos* 36 (2007) 264-268.
32 C.D.W. König, *De Afdeling Gelderland van de Maatschappij voor Diergeneeskunde (1870-2003). Opgaan, blinken en verzinken.* VHG Cahier 6 (Utrecht 2010).
33 J. Egter van Wissekerke, 'Het militaire paard in de napoleontische tijd', *Argos* 29 (2003) 415-424; Idem, 'De Oeconomische Tak der Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen. Prodromi van de geboorte van de diergeneeskunde in Nederland', Argos 34 (2006) 208-217.
34 Jan Egter van Wissekerke, *Van Kwade droes tot erger ,gebruik en veterinaire verzorging van paarden in het leger (1762-184)* (Rotterdam 2010).
35 P.A. Koolmees e.a. (red), *Canon van de diergeneeskunde in Nederland* (Haarlem 2014).
36 P.A. Koolmees, 'Het 23ste International Symposium on the History of Veterinary Medicine, gehouden te Skara (Zweden) van 24 t-m 27 mei 1989',Argos 1 (1989) 9-10; idem, 'Het 24ste International Symposium on the History of Veterinary Medicine, gehouden te Karlsruhe (BRD) van 4 t/m 8 september 1990', *Argos* 1 (1989) 67.
37 A.H.H.M.Mathijsen, 'Verslagen van bijeenkomsten . Het 26ste Internationale Congres Geschiedenis der Diergeneeskunde' , *Argos* 9 (1993) 285-287.
38 International issue published at the occasion of the 26th International Congress on the History of Veterinary Medicine (Amersfoort/Utrecht 1-4 June 1993). Dedicated to Prof. Dr. E.H. Lochmann, President of the World Association for the History of Veterinary Medicine (1977-1993). *Argos* 8 (1993).
39 Mathijsen, ' Tienjarig bestaan' (n. 1) 7.
40 Berns, 'Argos vijfentwintig jaar ' (n. 16) 2.
41 Mathijsen, 'Tienjarig bestaan' (n. 1) 9. Hij verwijst daarbij naar de handboeken van Angela von den Driesch en Joris Peters, *Geschichte der Tiermedizin, 5000 Jahre Tierheilkunde* (Stuttgart & New York 2003); Robert H. Dunlop and David J. Williams, *Veterinary Medicine, An Illustrated History* (St. Louis 1995) en M.J.van Lieburg, 'Amateurism and professonalism in the study of the history of medicine', *Argos* 9 (1993) 275-278.
42 Mathijsen, 'Tienjarig bestaan' (n. 1) 16.

PETER KOOLMEES[a]

De beoefening van veterinaire geschiedenis in de afgelopen decennia[b]

Dieren staan de laatste drie decennia volop in de belangstelling in Nederland. Er worden televisieseries, films, reclamespots, tijdschriften, boeken en gedichten aan hen gewijd. Zij zijn onderwerp van actuele discussies over onder meer dierenbescherming, dierenrechten, proefdierkunde, vleesconsumptie, slachtmethoden, milieu, uitbraken van veeziekten, zoönosen, fokken van rasdieren en welzijn en gezondheid van dieren. Dit heeft ertoe geleid dat de maatschappelijke positie van het dier sterk is veranderd. Wanneer alle gehouden dieren in Nederland worden opgeteld, komt dat neer op ongeveer tien dieren per inwoner. Dieren doen er toe en alle politieke partijen hebben inmiddels, mede onder invloed van de opkomt van de Partij door de Dieren, een standpunt geformuleerd over onze omgang met gehouden dieren en dieren in de natuur.[1]

Abstract

The study of veterinary history during the last decades

Traditionally, this field was mainly studied by veterinarians writing stories about veterinarians for a veterinary public. As a young branch of science history, veterinary history has been attracting more attention from scholars in other disciplines during the last decades. This is also due to the popularity and changing position of animals in society. In this paper the changing approach within veterinary history is examined. A shift from uncritical success stories of progress to contextual critical studies including human-animal relationships, animals (and micro-organisms) as actors in world history, the social history of veterinary medicine and environmental history becomes evident. Institutionalization took place in the foundation of the Netherlands Veterinary History Society and its bulletin *Argos*. Lectures and courses in this field became part of the veterinary curriculum. These developments resulted in a growing number of scientific meetings, papers, Bachelor and PhD theses, and other books on veterinary history.

De toegenomen belangstelling voor het dier heeft ook geleid tot meer aandacht voor de geschiedenis van het dier en de relatie tussen mens en dier.[2] Een van de pioniers op dit terrein is de Engelse historicus Keith Thomas die onderzoek heeft uitgevoerd naar het gebruik van dieren in de vroegmoderne tijd.[3] Daarna is een hele reeks publicaties over de geschiedenis van de mens-dier relatie op gang gekomen.[4] In het kielzog van de opleving van de geschiedenis van het dier, trekt ook de geschiedenis van de diergeneeskunde steeds meer onderzoekers aan. In dit artikel wordt een kort overzicht gegeven van de ontwikkeling van het vakgebied veterinaire geschiedenis in de afgelopen decennia. Welke historiografische tradities werden gevolgd en welke veranderingen in de thema's en trends zijn te bespeuren?

Pluriformiteit aan historiografische tradities

Tot omstreeks 1980 werd veterinaire geschiedenis voornamelijk bestudeerd door dierenartsen die verhalen over dierenartsen en diergeneeskunde schreven bestemd voor een veterinair publiek. Dit betrof meestal internalistische succesverhalen over heroïeke veterinairen à la dr. Vlimmen of James Herriot.[5] De ontwikkeling van de diergeneeskunde als jonge tak van de geneeskunde werd in deze traditionele verhalen in een lineair en finalistisch vooruitgangsperspectief uiteengezet. Dwaalwegen komen in deze verhalen niet voor. In de oudheid waren er al protoveterinairen in de vorm van paardenartsen die actief waren in legers en hun therapieën baseerden op de humoraalpathologie van Hippocrates. In de donkere middeleeuwen was er geen vooruitgang; dwaalwegen en bijgeloof overheersten. De Verlichting maakte een einde aan de kwak-

a Prof.dr. P.A. Koolmees, Divisie Veterinaire Volksgezondheid, IRAS, faculteit Diergeneeskunde, Universiteit Utrecht. p.a.koolmees@uu.nl

b Bewerking van een voordracht gehouden tijdens de najaarsbijeenkomst van het Veterinair Historisch Genootschap op 5 november 2014 te Haarlem. De auteur dankt Floor Haalboom MSc, MA voor haar commentaar op dit artikel.

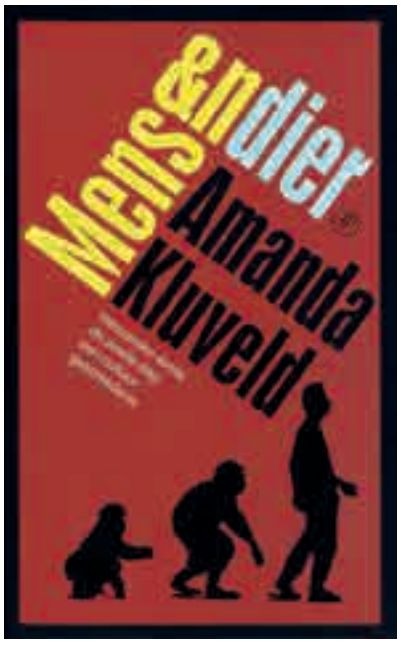

Afb. 1. Voorkant van A. Kluveld, Mens en dier. Verbonden sinds de zesde dag: een cultuurgeschiedenis (Amsterdam & Antwerpen 2009).

Afb.2. Voorkant van Argos (nr. 46), het bulletin van het Veterinair Historisch Genootschap dat vanaf 1989 wordt uitgegeven.

Afb. 3. Voorkant van L. Hill Curth, The care of brute beasts. A social and cultural study of veterinary medicine in early modern England (Leiden & Boston 2010).

zalverij en betekende de start van de moderne wetenschap. De aloude humoresleer werd omstreeks 1850 vervangen door de cellulair pathologie van Rudolf Virchow en de opkomst van de microbiologie in immunologie in het laatste kwart van de 19de eeuw bracht de eindoverwinning voor de (dier)geneeskunde. Vervolgens worden de zegeningen van de medische technologie in de 20ste eeuw uiteengezet. Voor een openhart operatie bij een hond draait een veterinair specialist zijn hand tegenwoordig niet meer om. Met vaccins en antibiotica kwamen steeds meer ziekten onder controle. De strijd tegen allerlei ziekten werd uiteindelijk gewonnen. Zo werd door de World Veterinary Association in 2011 met veel vertoon de wereldwijde eradicatie van runderpest verkondigd.
Deze tendens naar apologetische geschiedschrijving kent een lange traditie en is een internationaal fenomeen.[6] De legitimering en de eigen identiteit van de nieuwe medische discipline en het beroep stonden als doel voorop. De weg van de lage status van herders, hoefsmeden, koehelpers, paardendokters, pikeurs etc., naar de huidige positie van dierenartsen met academische status was lang en moeilijk. Dit verklaart dat de functie van geschiedschrijving als middel in het professionaliseringsproces van de diergeneeskunde nog sterker was dan in de medische geschiedschrijving. Merkwaardig genoeg vervult ook in meer recente handboeken de geschiedschrijving nog steeds de functie van het legitimeren van de veterinaire wetenschap en van het beroep dierenarts.[7] Dit terwijl het publieke imago van de veterinair tegenwoordig positief is en de academische status vanzelfsprekend wordt aangenomen.
Continuïteit bestaat ook in de lange traditie van het transcriberen en becommentariëren van veterinaire teksten uit de oudheid, middeleeuwen en (vroeg)moderne tijd waar taalkundigen en anderen soms min of meer toevallig op stuitten. Vooral in Duitsland zijn veel handschriften en medicijnboekjes vertaald op basis waarvan men de verspreiding van veterinaire kennis vanuit het antieke Egypte, Griekenland en Rome via de expansie van de islam naar Sicilië en Spanje en later de rest van Europa in kaart tracht te brengen. [8]
De categorie biografieën (hagiografie) was en is in de veterinaire geschiedschrijving ruim vertegenwoordigd. Amateurs en professionals raakten geboeid door 'gewone', interessante of toonaangevende personen die in de ontwikkeling van de diergeneeskunde een min of meer bepalende rol hebben gespeeld.[9]

Institutionele geschiedenis

Naast biografieën heeft deze categorie de meeste publicaties voortgebracht. Van bijna alle veterinaire opleidingsinstituten zijn gedenkboeken uitgebracht, zo ook in Nederland. Ook hiervan was het doel meestal de legitimering en het belang van het instituut voor de samenleving.[10] Wanneer deze boeken door historici werden geschreven, werd de maatschappelijke context nadrukkelijk bij de beschreven ontwikkelingen betrokken.[11] Deze auteurs stelden zich kritisch op tegenover de traditioneel veronderstelde cesuur tussen de kwaliteit van de veterinaire zorg voor en na de stichting van veeartsenijscholen en veegden de vloer aan met de mythe dat de diergeneeskunde eerst een aanvang nam met de vestiging van veeartsenijscholen in Europa vanaf 1762.[12] In Engeland, Frankrijk en Spanje bestond vanaf de middeleeuwen tot ver in de 19de eeuw een uitgebreid (gilden)systeem van 'farriers', vee- paardenmeesters en 'albeytares', een combinatie van hoefsmeden-veeartsen, die diergeneeskundige zorg verleenden, compleet met geïnstitutionaliseerde opleiding , examinering en registratie. Na de stichting van de veeartsenijscholen werd de verleende zorg door aldaar opgeleide veeartsen niet plotseling wetenschappelijk'.[13] De alom geroemde 'wetenschappelijke benadering' leverde in de eerste eeuw van het bestaan van veeartsenijscholen nauwelijks voordeel op tegenover de activiteiten van empiristen die in de professionele retoriek gemakshalve allemaal werden weggezet als kwakzalvers. Net zoals in de humane geneeskunde kwamen dankzij de ontwikkeling van de microbiologie pas vanaf omstreeks 1880 effectieve therapieën beschikbaar en konden dierziekten als rabiës, schapenpokken, en vlekziekte bij varkens met behulp van vaccins, sera en nieuwe typen diergeneesmiddelen worden voorkomen of bestreden.

Als deelgebied van de algemene geschiedschrijving van de faculteit Diergeneeskunde voelden veel medewerkers van instituten, vakgroepen en afdelingen de behoefte om bij jubilea de historische ontwikkeling van hun specifieke vakgebied op schrift te stellen.[14]
Naast het opleidingsinstituut kregen de geschiedschrijving van onderzoeksinstellingen,[15] het studentenleven en van de beroepsorganisatie ook de nodige aandacht.[16]

Veterinaire geschiedenis wordt onderdeel van een breder historisch domein

De belangrijkste ontwikkeling die zich in de beoefening van de veterinaire geschiedenis heeft voorgedaan, is dat het een studieobject is geworden binnen andere deelgebieden van historisch onderzoek. De traditionele lijn van internalistische veterinaire geschiedenis waarbinnen de vraagstelling beperkt bleef tot de diergeneeskundige wereld werd weliswaar voortgezet, maar daarnaast werden zowel de focus als de context breder. Naast dierenartsen werden door (wetenschaps)historici, economen, taalkundigen, medici, sociologen, psychologen, antropologen, ethici, filosofen en juristen andere vragen aan de geschiedenis van de diergeneeskunde gesteld. Deze ontwikkeling past in de algemene professionalisering van de wetenschapsgeschiedenis.

Dat heeft ertoe geleid dat het onderzoek naar de sociale geschiedenis van de diergeneeskunde sterk is uitgebreid. Dit type onderzoek richt zicht onder meer op de vraag hoe de houding van mensen ten opzichte van dieren vanaf de domesticatie veranderde en welke rol de diergeneeskunde en dierenartsen daarbij speelden.[17] Soortgelijke vragen worden ook gesteld vanuit de cultuurgeschiedenis. *Animal studies* werd een apart onderzoeksveld. Waarom en hoe veranderden de maatschappelijke functie en status van dieren, de diergeneeskunde en dierenartsen? Kleine huisdieren en paarden bleven een functie als nutstdier spelen, maar het merendeel wordt nu beschouwd als recreatie-, sport- en gezelschapsdier. Na slaven en vrouwen was het nu de beurt aan dieren (inclusief proefdieren) om te worden 'bevrijd'. Het blijkt dat dierbeelden die mensen hebben sterk afhankelijk zijn van hun perceptie van 'natuur' en van de dichotomie natuur-cultuur. Philip Teigen en Susan Jones toonden aan dat dierenartsen in Amerika zich niet op het platteland maar in de steden vestigden omdat daar zich de meeste klandizie bevond.[18] Andere onderzoekthema's omvatten de representatie van dieren, koloniale veterinaire geschiedenis en de feminisering van de diergeneeskunde.[19]
Vanuit de rechtsgeschiedenis werd en wordt de discussie over dierenrechten aangezwengeld.[20] De geschiedenis van veterinaire wet- en regelgeving maken hier onderdeel van uit. Juristen en ethici werden op het spoor gezet van de geschiedenis van de ethische aspecten van onze omgang met dieren en van het professioneel handelen van de dierenarts als advocaat voor het dier èn de eigenaar.[21]
In studies over de militaire geschiedenis kreeg de rol van dieren in de oorlogsvoering meer aandacht. Vooral paarden speelden een cruciale rol: immers tot en met de Tweede Wereldoorlog was een oorlog zonder paarden ondenkbaar. Vandaar dat militaire autoriteiten veel waarde hechtten aan een goede veterinaire verzorging van legerpaarden.[22] Naast paarden werd de militaire rol die honden speelden uitgelicht.[23]

Binnen de veterinaire en agrarische geschiedenis ging traditioneel veel aandacht uit naar het economisch belang van dieren zowel voor de handel als de voedselvoorziening. In beide gevallen is de rol van dierenartsen in de gezondheidszorg voor de veestapel cruciaal. De meeste aandacht ging uit naar de beheersing van besmettelijke veeziekten. In plaats van de nadruk te leggen op de geschiedenis van de veterinair-technische aspecten van dierziekten benaderden historici en economen dit thema meer vanuit de sociaaleconomische, politieke en wetenschapshistorische context. In het kader van voedselveiligheid en zoönosen kwam daar de politieke geschiedenis van de gezondheidszorg nog bij. Welke strategie werd gevolgd bij de bestijding en waarom? Welke rol speelde de internationale handelspolitiek en wogen de volksgezondheidsbelangen op tegen die van de landbouwpolitiek?[24] Hoe werden ziekten geconstrueerd? In het geval van mond- en klauwzeer bijvoorbeeld liet Woods zien waarom deze goed te behandelen relatief milde ziekte die geen gevaar oplevert voor de mens nu wordt beschouwd als een van de ergste besmettelijke dierziekten. Dit is volgens haar het gevolg van het eeuwenoude stamping out beleid dat werd gevolgd in plaats van vaccinatie campagnes.[25]

Dieren en diergeneeskunde kregen binnen het vakgebied medische geschiedenis steeds meer aandacht. De vraag spitst zich toe op welk rol dieren (en voedingsmiddelen van dierlijke oorsprong) spelen in de gezondheidszorg voor de mens? Mens en dier hebben veel ziekten gemeen en tegenwoordig gaan microbiologen ervan uit dat ca. 70% van ziekten bij de mens afkomstig is van dieren. De laatste jaren gaat vooral vanuit veterinaire kringen veel aandacht uit naar het vakgebied veterinaire volksgezondheid[26] en het 'one health' concept. Bij het laatste wordt de noodzakelijk geachte samenwerking tussen artsen en dierenartsen bij de preventie en beheersing van zoönosen benadrukt. Dit concept is echter bepaald niet nieuw en de geschiedenis ervan wordt al langer onderzocht.[27] De samenwerking binnen het kader van het Descartes Centrum heeft geleid tot het promotieonderzoek over de geschiedenis van zoönosen in Nederland door Floor Haalboom B.Sc. MA.

Ten slotte is de geschiedenis van de diergeneeskunde studieobject geworden binnen de milieugeschiedenis. Wie enkele decennia geleden de geschiedenis van dieren, diergeneeskunde, ziekten bij mens en dier, hygiëne of ecologie als onderwerp van historisch onderzoek koos, werd niet erg serieus genomen. In de gebruikelijke antropocentrische benadering binnen de geschiedenis was het ongebruikelijk om niet-menselijke organismen als een belangrijke actor in de wereldgeschiedenis te beschouwen. Sinds de publicatie van William McNeill's *Plagues and people* is dat onmiskenbaar veranderd.[28] In dat boek maakte McNeill duidelijk dat besmettelijke ziekten van grote invloed zijn geweest op het verloop van de geschiedenis. Na de reis van Columbus bijvoorbeeld ontstonden er steeds meer contacten tussen de oude en

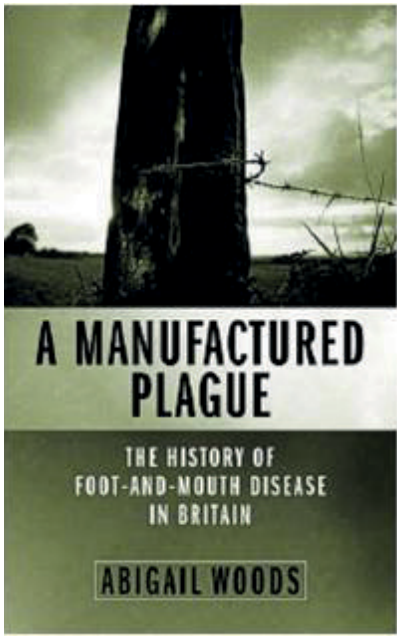

Afb. 4. Voorkant van A. Woods, A manufactured plague: the history of foot and mouth disease in Britain, 1839-2001 (London 2004)

Afb. 5. Voorkant van J. Egter van Wissekerke, Van kwade droes tot erger, gebruik en veterinaire verzorging van paarden in het leger (1762-184) (Rotterdam 2010).

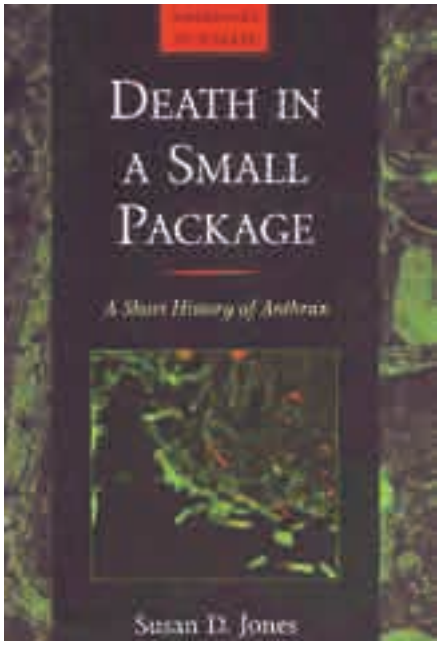

Afb. 6. Voorkant van S.D. Jones, Death in a small package: A short history of anthrax (Baltimore 2010).

nieuwe wereld; niet alleen in cultureel en militair maar ook in ecologisch opzicht. De kolonisatie van Amerika betekende een belangrijke schakel in de verdere globalisering van planten en dieren, inclusief hun ziekten. Ook voor andere continenten wordt dit in kaart gebracht.[29]
Vanuit dit perspectief beschreef Susan Jones in een boeiende studie uitgebreid de verschillende aspecten van de geschiedenis van miltvuur. Het omvat niet alleen patiënten, diagnose, behandelingsmethoden en de ontwikkeling van een effectief vaccin, maar ook de wereldwijde verspreiding als gevolg van de wolhandel en de verandering van dit micro-organisme in een biologisch wapen. Bij het onderzoek werd ook fylogenetica ingezet, waarmee op basis van DNA-profielen een wereldwijde stamboom van de verschillende "strains" van miltvuur in kaart kon worden gebracht.[30] "*Biographies of disease*" bieden de mogelijkheid om meer te zeggen over de historische relatie tussen menselijke en niet-menselijke organismen. DNA analyses worden ingezet om de veranderlijkheid van ziekteverwekkers te laten zien, onder andere door menselijk ingrijpen.

Institutionalisering

Het vakgebied geschiedenis van de diergeneeskunde is in de afgelopen decennia verder geïnstitutionaliseerd. Vijfentwintig jaar geleden werd het VHG opgericht alsmede haar vaktijdschrift *Argos*. Vanuit het Universiteitsmuseum Utrecht werden meer activiteiten ontplooid rond de collectie diergeneeskunde. In 2006 werd een leerstoel ingesteld die tevens werd ingebed in het Descartes Centrum voor vergelijkende wetenschapsgeschiedenis en –filosofie. Dit vormde een stimulerende factor voor samenwerking op het gebied van onderwijs en onderzoek, ook in internationaal verband met de World Association for the History of Veterinary Medicine. Hierdoor en mede dankzij de activiteiten van het VHG is het aantal wetenschappelijke bijeenkomsten uitgebreid en is de stroom aan publicaties toegenomen. In 51 nummers van *Argos* werden 222 artikelen gepubliceerd waarvan ruim 20% door buitenlandse auteurs. Ook de productie van dissertaties[31] en diverse andere boeken over de geschiedenis van de diergeneeskunde nam toe.[32]

Conclusies

Als jonge tak van de wetenschapsgeschiedenis zit de geschiedenis van de diergeneeskunde de afgelopen decennia duidelijk in de lift. Het mag zich verheugen in een toenemende belangstelling vanuit verschillende disciplines en is onderdeel geworden van een breder historisch onderzoeksveld. Dit is mede te danken aan de populariteit van dieren en aan het belang dat aan de positie van dieren in de huidige samenleving wordt toegekend. Dat vertaalt zich ook in de toegenomen aandacht voor dieren als belangrijke actoren in de algemene geschiedschrijving. Het belang van de invloed van dieren als niet-menselijke organismen - van paarden tot micro-organismen - op het verloop van de geschiedenis wordt nu algemeen onderkend. De aandacht voor de rol van dieren is waarneembaar in de sociale geschiedenis waarbinnen dieren als volgende 'sociale' groep uitgebreid aandacht krijgen; binnen de cultuurgeschiedenis als onderdeel van 'animal studies' waarin de historische houding van mensen ten opzichte van dieren en natuur centraal staat; in de medische geschiedenis met de invloed van dieren op de gezondheid van mensen, en ten slotte binnen de milieugeschiedenis waarin de invloed van dieren op menselijke samenlevingen als onderdeel van een complex ecologisch geheel centraal staat.
De toekomst van het vak is veelbelovend. In de afgelopen 25 jaar zijn steeds meer professionals en amateurs beoefenaars van de geschiedenis van dieren en diergeneeskunde geworden omdat zij dit vakgebied als zeer interessant beschouwen en er veel voldoening in vinden. In Nederland is het vakgebied verder geïnstitutionaliseerd door de oprichting van het VHG en haar vaktijdschrift *Argos*. In 2006 werd een leerstoel ingesteld en als leervak is het weer ingebed in het curriculum diergeneeskunde. Deze ontwikkelingen leidden tot een toename van het aantal wetenschappelijke bijeenkomsten en publicaties.

Noten

1 Zie onder meer E.C. de Bordes, 'Intrinsieke waarde voor dieren: een discutabel concept', *Nederlands Juristenblad* 2 februari 2010, 348-352; F. de Jonge en R. van den Bos (eds.), *The human-animal relationship. Forever and a day* (Assen 2005); A. Kluveld, *Mens en dier. Verbonden sinds de zesde dag: een cultuurgeschiedenis* (Amsterdam & Antwerpen 2009); D.J. Verdonk, *Het dierloze gerecht. Een vegetarische geschiedenis van Nederland*. Diss. Utrecht (Amsterdam 2009).

2 L. van Molle, 'Inleiding. Een geschiedenis van mensen en (andere) dieren', *Tijdschrift voor Geschiedenis* 125 (2012) 464-475; H. Ritvo, 'On the animal turn', *Daedalus* 136 (2007) 118-122.

3 K. Thomas, *Man and the natural world. Changing attitudes in England 1500-1800* (London 1983).

4 Zie onder meer K. Davids, *Dieren en Nederlanders. Zeven eeuwen lief en leed* (Utrecht 1989); P. Harrison, 'The virtues of animals in seventeenth-century thought', *Journal of the History of Ideas* 59 (1998) 463-484; F. Meijer, *De hond van Odysseus. Het dier in de oudheid* (Amsterdam 2009); H. Ritvo, *The animal estate. The English and other creatures in the Victorian age* (Cambridge USA 1989); Idem, 'The emergence of modern pet-keeping', *Anthrozoos* 1 (1987) 158-165; D. Salisbury, ***The beast within. Animals in the Middle Ages*** (New York 1984).

5 P.A. Koolmees, 'Dr. Vlimmen: van pastorale ideologie tot hardnekkige mythe', *Argos* 25 (2001) 219-225; idem, *De erfenis van Vlimmen. Over de geschiedenis van de diergeneeskunde*. Oratie Universiteit Utrecht (Utrecht 2007).

6 M.F. Brumme en J. Schäffer, 'Die Entwicklung der Veterinärmedizinhistoriographie in Deutschland', *Argos* 8 (1993) 217-225; S.D. Jones, *Valuing animals. Veterinarians and their patients in modern America* (Baltimore & London 2003) 201-208.

7 Zie bijv. A. von den Driesch en J. Peters, *Geschichte der Tiermedizin. 5000 Jahre Tierheilkunde* (Stuttgart 2003); R.H. Dunlop en D.J. Williams, *Veterinary medicine: an illustrated history* (St. Louis 1996); D. Karasszon, *A concise history of veterinary medicine* (Budapest 1988).

8 Bijvoorbeeld J.B. Berns, *Dirck van Bronckhorst van Weerdenburg. Receptenboek om paarden te genezen (1679),* VHG-Cahier 5 (Utrecht 2006); K.-D. Fischer, 'Ancient veterinary medicine. A survey of Greek and Latin sources and some recent scholarship', *Medizinhistorisches Journal* 23 (1988) 191-209; P.A. Koolmees, 'Tussen wetenschap en kunst; paardenboeken in de veterinaire collectie van de Universiteitsbibliotheek Utrecht'. In: M. van Egmond, B. Jaski & H. Mulder (Red.) *Bijzonder onderzoek. Een ontdekkingsreis door de Bijzondere Collecties van de Universiteitsbibliotheek Utrecht* (Utrecht 2009) 238-243; R. van der Molen, 'Honden bij de Grieken en Romeinen. Het ontstaan van een boek', *Argos* 44 (2011) 122-127.

9 A.H.H.M. Mathijsen, 'Veterinary historiography. A quantitative analysis', in: F. Dinçer (ed.), *Veterinary medicine, historical approaches* (Ankara 2002) 43-63; L.Z. Saunders, *A biographical history of veterinary pathology* (Lawrence, Kansas 1996).

10 *Een eeuw veeartsenijkundig onderwijs. 's Rijksveeartsenijschool – Veeartsenijkundige Hoogeschool* 1821-1921 (Utrecht 1921); J. Wester, *Geschiedenis der veeartsenijkunde* (Utrecht 1939).

11 C. Offringa, *Van Gildestein naar Uithof. 150 jaar diergeneeskundig onderwijs in Utrecht* 2 dln (Utrecht 1971, 1981).

12 L. Hill Curth, *The care of brute beasts. A social and cultural study of veterinary medicine in early modern England* (Leiden & Boston 2010); R. Hubscher, *Les maîtres des bêtes. Les vétérinaires dans la société française (XVIIIe-XXe siècle)* ***(Parijs*** 1999); B.R. Kreiser, 'La cendrillon de sciences: toward the professionalization of veterinary medicine In eighteenth and nineteenth-century France', *Proceedings of the consortium on revolutionary Europe* 13 (1984) 180-197.

13 J.R. Fisher, 'Not quite a profession: the aspirations of veterinary surgeons in England in the mid nineteenth century', *Historical Research* 66 (1993) 284-302; P.A. Koolmees, 'All sorts of vets. A questionnaire on veterinary practice in the Netherlands in 1846', in: J. Schäffer (Ed.), *Tierheilkundige in Geschichte und Gegenwart* (Giessen 2010) 72-85; A. Woods en S. Matthews 'Little, if at all, removed from the illiterate farrier or cow-leech', the English veterinary surgeon, c. 1860-85, and the campaign for veterinary reform', *Medical History* 54 (2010) 29-54.

14 Dit vond al plaats in deel 2 van C. Offringa (n. 11). Verder onder meer door: I. van der Gaag en J.M.V.M. Mouwen, *History and Bibliography of the Institute of Veterinary Pathology* (Utrecht 1981); Boor-van der Putten, I.M.E. *1911-1986. 75 jaar geneeskunde van gezelschapsdieren in Nederland* (Utrecht 1986); A.W. Kersjes en R. van Weeren, *De veterinaire heelkunde 25 jaar in de Uithof* (Utrecht 1993); P.A. Koolmees (Ed.), *Department of the Science of Food of Animal Origin. History and bibliography 1918-1993* (Utrecht 1993); J.T. Lumeij en P.A. Koolmees (eds.), *Een eeuw geneeskunde van gezelschapsdieren in Nederland. De periode 1986-2011 in een maatschappelijke context* (Utrecht 2011).

15 P. Verhoef (ed.), '*Strenge wetenschappelijkheid en practische zin'. Een eeuw Nederlands Centraal Veterinair instituut 1904-2004* (Rotterdam 2005); Anon, *Veterinary Works in the Netherlands* (Leidschendam 1970).

16 C.D.W. König, *De Afdeling Gelderland van de Maatschappij voor Diergeneeskunde (1870-2003). Opgaan, blinken en verzinken.* VHG Cahier 6 (Utrecht 2010); P.A. Koolmees, *Tussen mens, dier en samenleving. Korte geschiedenis van de Koninklijke Nederlandse Maatschappij voor Diergeneeskunde (1862-2012)* (Houten 2012).

17 H. Ritvo, 'History and animal studies', *Society & Animals* 10 (2002) 403-406; J.M. Swabe, *Animals, disease and human society: human-animal relations and the rise of the veterinary regime* (London etc., 1999).

18 Jones, *Valuing animals* (n. 6); P.M. Teigen, 'Nineteenth-century veterinary medicine as an urban profession', *Veterinary Heritage* 23 (2000) 1-5.

19 S. Baker, 'Animals, representations and reality', *Society & Animals* 9 (2001) 189-201; K.K.I.M. de Balogh, 'De rol van de vrouwelijke dierenarts in Afrika', *Argos* 23 (2000) 132-137; S.D. Jones, 'Gender and veterinary medicine: global perspectives', *Argos* 23 (2000) 119-123; P.A. Koolmees, 'De feminisering van de diergeneeskunde in Nederland, 1925-2000', *Argos* 23 (2000) 125-131; S.N. Milton, 'Western veterinary medicine in colonial Africa: a survey 1902-1963', *Argos* 18 (1998) 313-322.

20 D. Boon, *Nederlands dierenrecht* (Arnhem 1983); E.C. de Bordes, *Dieren in het geding*. Diss Utrecht (Den Haag 2010).

21 B. Rollin, *An introduction to veterinary medical ethics: theory and cases* (Ames, Iowa 1999).

22 J. Egter van Wissekerke, *Van kwade droes tot erger, gebruik en veterinaire verzorging van paarden in het leger (1762-184)* (Rotterdam 2010). B. Steltenpool, 'Dienaren van Aesculaap en Mars; De militaire dierenarts in Nederlands Oost-Indië', *Argos* 15 (1996) 183-192; Zie ook het invloedrijke boek van J. Diamond, *Zwaarden, paarden en ziektekiemen. De ongelijkheid in de wereld verklaard* (Utrecht 2000).

23 A. Rijnberk, 'Honden in Nederlandse krijgsdienst', *Argos* 47 (2012) 224-241.

24 K. Brown & D. Gilfoyle (eds.) *Healing the herds: disease, livestock economies, and the globalization of veterinary medicine* (Athens Ohio, Ohio University Press, 2010); J.R. Fisher, 'To kill or not to kill: the eradication of contagious bovine pleuro-pneumonia in Western Europe', *Medical History* 47 (2003) 314-331; Idem, 'Of plagues and veterinarians: BSE in historical perspective', *Argos* 16 (1997) 225-235; S.D. Jones, 'Mapping a zoonotic disease: Anglo-American efforts to control bovine tuberculosis before World War I', *Osiris* 19 (2004) 133-148.

25 A. Woods, *A manufactures plague: the history of foot and mouth disease in Britain, 1839-2001* (London 2004); Idem, 'A historical synopsis of farm animal disease and public policy in 20th century Britain', Philosophical Transactions of the Royal Society B: Biological Sciences 366 (2011) 1943-1954.

26 P.A. Koolmees, 'The development of veterinary public health in Western Europe, 1850-1940. Sartoniana 12 (1999) 153-179; C.W. Schwabe, Veterinary medicine and human health (Baltimore 1969).

27 Zie het artikel van Frans van Knapen elders in dit nummer en: A. Hardy, 'Animals, disease, and man. Making connections', *Perspectives in Biology and Medicine* 46 (2003) 200-215; E. Mathias, 'Implications of the one-medicine concept for health care provision', *Agriculture and Human Values* 15 (1998) 145-151; Tj.W. Schillhorn van Veen, 'One medicine: the dynamic relationship between animal and human medicine in history and at present', *Agriculture and Human Values* 15 (1998) 115-120.

28 W.H. McNeill, *Plagues and people* (New York 1976).

29 K. Appuhn, 'Ecologies of beef: Eighteenth-century epizootics and the environmental history of early modern Europe', *Environmental History* 15 (2010) 268-287; Brown en Gilfoyle, *Healing the herds* (n 24); Ch.C. Mann, *1493: Uncovering the New World Columbus created* (New York 2011).

30 Zie bijv. S.D. Jones, *Death in a small package: A short history of anthrax* (Baltimore 2010); S.D. Jones en Ph.M. Teigen, 'Anthrax in transit: Practical experience and intellectual exchange', *Isis* 99 (2008) 455-485; C.M. McCorkle en M. Martin, 'Parallels and potentials in animal and human ethnomedical technique', ***Agriculture and Human Values*** 15 (1998) 139-144.

31 Onder meer: P.A. Koolmees, *Symbolen van openbare Hygiëne. Gemeentelijke slachthuizen in Nederland 1795-1940* (Rotterdam 1997); Egter van Wissekerke, Van kwade droes tot erger (n. 22); De Bordes, Dieren in het geding (n. 20).

32 Onder meer: Koert van der Horst, Peter A. Koolmees en Adriaan Monna (red.), *Over beesten en boeken. Opstellen over de geschiedenis van de diergeneeskunde en de boekwetenschap.* Aangeboden aan Guus Mathijsen bij zijn afscheid als bibliothecaris van de faculteit Diergeneeskunde te Utrecht (Rotterdam 1995); E.P. Oldenkamp e.a., *Tussen Boer en Burger, Diergeneeskunde in Nederland en de overzeese gebiedsdelen,1925-1950* (Rotterdam 2007); Canon Lumeij P.A. Koolmees e.a. (red), *Canon van de diergeneeskunde in Nederland* (Haarlem 2014).

FRANK HUISMAN[a]

Van dieren, mensen en artsen
Pleidooi voor een interdisciplinaire benadering van de veterinaire geschiedenis[b]

Op 5 november 2014 vierde het Veterinair Historisch Genootschap haar 25-jarig bestaan met een congres in het Hodshon huis te Haarlem, het monumentale pand van de Koninklijke Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen. De bijeenkomst werd extra luister bijgezet door de presentatie van de *Canon van de diergeneeskunde*.[1] Bij een jubileumbijeenkomst is het zinvol om niet slechts tevreden achterover te leunen, maar ook na te denken over de grondslagen van het vak en de richting die het moet nemen. Dat was dan ook de gedachte van de congresorganisatoren, die een viertal sprekers had uitgenodigd om - elk vanuit hun eigen perspectief en discipline - hun licht over deze kwestie te laten schijnen. Het navolgende is een bijdrage vanuit de medische geschiedenis. Ik hoop erin te slagen de rijkdom en de variëteit van het veld te tonen, en spreek de wens uit dat het de veterinaire geschiedschrijving mag inspireren.

Abstract

On animals, people, and doctors
A plea for an interdisciplinary approach to veterinary history

On the occasion of its 25th anniversary, the Netherlands Veterinary History Society organized a conference to reflect the mission and agenda of the discipline for the next 25 years. It was decided to invite speakers from related fields. This paper is a contribution from medical history. By presenting different styles in medical history, it attempts to show the diversity of the field and the potential of each approach. Using the history of zoonoses to illustrate, it concludes by a call for an interdisciplinary approach.

Als gezegd: het is van belang dat een discipline op gezette tijden expliciet nadenkt over haar grondslag en missie. In de medische geschiedenis is dat een aantal keren op tamelijk principiële wijze gebeurd. In 1936 zette Henry Sigerist, een van de belangrijkste medisch-historici van dat moment, zijn visie op het vak uiteen - daartoe uitgedaagd door George Sarton, de leidende wetenschapshistoricus van die tijd.[2] Sigerist was directeur van het Institute of the History of Medicine van Johns Hopkins University en oprichter en hoofdredacteur van het *Bulletin of the History of Medicine*. Zijn visie op de geneeskunde was bepalend voor zijn visie op de geschiedenis van die discipline. Volgens Sigerist was de geneeskunde geen toegepaste wetenschap, maar een autonome discipline. Daarmee bedoelde hij dat de praktiserende arts niet alleen moest beschikken over laboratoriumkennis, maar ook over sociale vaardigheden; hij moest niet slechts een klinische blik hebben, maar tevens weet hebben van de politieke en de sociaal-economische verhoudingen in de samenleving. Daarom moest de *geschiedenis* van de geneeskunde niet alleen oog hebben voor de geschiedenis van de medische wetenschap, maar ook voor de relatie tussen arts en patiënt, voor die tussen staat en professie en voor vele andere maatschappelijke factoren die van invloed waren op de stand van zaken in de gezondheidszorg.

Sigerist had geneeskunde gestudeerd, en hetzelfde gold voor al zijn medisch-historische collega's. Een halve eeuw later echter begaven zich steeds meer historici op het terrein. Niet alle artsen vonden dat legitiem; volgens hen misten historici de relevante opleiding en achtergrond. Veel historici waren dat met hen oneens. Sterker: voor het bestuderen van de geschiedenis van een zo bij uitstek maatschappelijke discipline als de geneeskunde achtten ze een historische of een sociaal-wetenschappelijke opleiding juist een voordeel. In 1979 publiceerden de jonge Susan Reverby en David Rosner een bundel onder de titel *Health care in America. Essays in social history*.[3] Die titel en hun inleiding op de bundel hadden een programmatische karakter. De historici Reverby en Rosner – die overigens sterk werden geïnspireerd door de visie van de medicus

[a] Prof.dr. F.H. Huisman, Julius Centrum voor Gezondheidswetenschappen en Eerstelijns Geneeskunde van het UMC Utrecht en Vakgroep Geschiedenis van de Universiteit Maastricht: f.g.huisman-3@umcutrecht.nl.

[b] Dit artikel is een ingekorte en bewerkte versie van Frank Huisman, 'Vorming, reflectie en activisme. Over het rijke veld van de medische geschiedenis in Nederland', *Studium* 6 (2013) 159-172 (opgenomen in het dubbelnummer dat verscheen ter gelegenheid van 100 jaar Genootschap 'Gewina').

Sigerist - waren van mening dat de medische geschiedenis de *hele* gezondheidszorg tot haar studieveld moest rekenen. De medische geschiedenis, die altijd vooral ideeëngeschiedenis was geweest, moest zich uitbreiden tot sociale geschiedenis. Het blijkt dus dat opvattingen over medische geschiedenis vaak in het verlengde liggen van opvattingen over geneeskunde.[4] Steeds gaat het om vragen waarop iedere wetenschappelijke discipline een antwoord dient te formuleren: wat is het onderzoeksobject? Met welke methoden wordt dat onderzocht? Wie is daartoe geschikt of bevoegd? Op wat voor soort publiek zijn de resultaten gericht? Wat wordt met het onderzoek beoogd? Welke methoden en narratieve middelen moeten worden ingezet voor de presentatie van de onderzoeksbevindingen? Natuurlijk zijn er vele beoefenaars van de geschiedenis der geneeskunde die er domweg plezier aan beleven, en geen enkele behoefte voelen aan een legitimering of een disciplinaire afbakening zoals hierboven bedoeld. Het beleven van vreugde aan de geschiedbeoefening omwille van zichzelf is zonder twijfel het mooiste motief dat er is, en boven iedere twijfel verheven.[5] Maar wanneer het vak institutioneel moet worden ingebed en dus om financiering vraagt, dient de utiliteitsvraag – nader uitgewerkt in bovenstaande vragen - zich wel degelijk aan.
Ook in Nederland heeft de hierboven beschreven transformatie van het vak zich voltrokken. Gedurende het grootste deel van de twintigste eeuw is de geschiedenis van de geneeskunde beschouwd als onderdeel van de geneeskunde. In de laatste twee decennia van de eeuw werd het echter ook een tak van de geschiedenis. Soms leidde dat tot (al dan niet onderhuidse) spanningen tussen artsen en historici, de belangrijkste beoefenaars van de interdiscipline. Historici verweten artsen vaak methodologisch naïef te zijn en slechts vooruitgangsgeschiedenis te willen schrijven met zichzelf op het hoogtepunt, terwijl medici zich verbaasden over historici die zich begaven op een terrein waarvoor ze niet zijn opgeleid. Persoonlijk heb ik deze verwijten altijd nogal contraproductief gevonden. Natuurlijk bestaat er een verschil tussen goede en slechte geschiedschrijving. Maar de kwaliteit van een historisch betoog is niet noodzakelijk verbonden met de disciplinaire achtergrond van de beoefenaar.[6] En natuurlijk moet er worden gedebatteerd over de aard en de inhoud van het vak, en mag men daarbij van mening verschillen. Juist in het debat is wetenschappelijke winst te behalen. Maar dat debat kan alleen met vrucht worden gevoerd wanneer men weet wat de gesprekspartner drijft. Het is daarom van belang dat motieven en historiografische posities worden geëxpliciteerd.[7] Ik wil ervoor pleiten dat we de onderlinge verschillen benoemen in plaats van ze onder het tapijt te vegen. Explicitering van posities en ambities is een voorwaarde voor intellectuele vitaliteit en maatschappelijke relevantie van een academisch veld. De geschiedbeoefening is een activiteit waaraan iedereen zich kan en mag overgeven.[8] De gezondheidszorg is, evenals de historische reflectie daarop, van iedereen: van artsen, patiënten, ziekenhuizen, zorgverzekeraars en de politiek.[9] Al deze personen, groepen en instellingen mogen zich rekenschap geven van het verleden. Sterker: ze dóen dat ook. In het vervolg zal ik een aantal proeven van Nederlandse medische geschiedenis de revue laten passeren.

Hulpmiddel bij academische vorming

De oudste toepassing van de geschiedenis der geneeskunde is die in het onderwijs aan studenten geneeskunde. Volgens de voorstanders zou dit onderwijs bijdragen aan de algemene ontwikkeling van studenten, doordat het hen kritisch en wijsgerig zou leren denken, inzicht geven in besmettelijke ziekten, voorbereiden op de leefwereld van de patiënt en argumenten bieden tegen kwakzalverij. Vanaf de late negentiende eeuw kwam daar nog het argument bij dat het vak de fragmentatie in de geneeskunde – die het gevolg was van het ontstaan van vele medische specialismen - zou kunnen tegengaan.[10]
Rond 1800 ontstond behoefte aan leerboeken. Kurt Sprengel (1766-1833) geldt als de grondlegger van dit genre, later zouden Emil Isensee en Heinrich Haeser zijn voorbeeld volgen. Het handboek van de laatste werd vertaald en bewerkt door Abraham Israëls, redacteur van het *NTvG* en bibliothecaris van de NMG. Het verscheen in 1859, onder de titel *Leerboek van de geschiedenis der geneeskunde*.[11] Het door Israëls vertaalde handboek van Haeser zou jarenlang dienst doen.
Pas in 1961 kwam Gerit Arie Lindeboom met een nieuwe *Inleiding tot de geschiedenis der geneeskunde*.[12] Uit zijn inleiding blijkt dat hij het boek vooral bedoelde als een inleiding op de geschiedenis van de medische *wetenschap*. Het was hem daarbij niet zozeer te doen om het bijbrengen van parate historische kennis, maar om attitudevorming; om inzicht die behoedt voor dogmatisme. Hij refereerde daarbij aan een niet lang daarvoor verschenen boek van Justus Buma, waarin deze het nut van de 'encyclopaedie der geneeskunst' bepleitte.[13] Volgens Buma dient het onderwijs 'besef bij te brengen van de betekenis van de geschiedenis van ons vak als middel ter verdieping van ons inzicht in het wezen der geneeskunst en de taak van de arts'. Lindeboom sprak de hoop uit dat zijn leerboek daartoe mocht bijdragen. Voor de compositie van zijn boek ging hij, evenals Haeser en Israëls, te rade bij het ontwikkelingsmodel van Auguste Comte. En zo werd zijn geschiedenis opgedeeld in een theologische, een metafysische en een positivistische fase. Evenals Haeser zag Lindeboom de tekortkomingen van een dergelijk schema in, maar net als Haeser besloot hij er desondanks gebruik van te maken. Het was hem te doen om de algemene lijn, die liep van 'de eerste primitieve pogingen tot hulp bij ziekte tot aan de natuurwetenschappelijk gefundeerde veelszins zo machtige moderne geneeskunde'.[14]

In de jaren tachtig en negentig van de vorige eeuw gebeurde het regelmatig dat vertegenwoordigers van de 'nieuwe' sociale geschiedenis de 'traditionele' medische geschiedschrijving ervan beschuldigden methodologisch naïef te zijn. Hoewel ze daar niet altijd ongelijk in hadden, ging het hier in feite om een vestigingsstrategie van een nieuwe subdiscipline. Daarbij werd gebruik gemaakt van een selectieve *pars pro toto*-redenering, die de – inderdaad positivistische – handboektraditie voorstelde als exemplarisch voor alle medische geschiedschrijving tot dan toe. Hieronder hoop ik, door de presentatie van drie onderzoekstradities, twee dingen duidelijk te maken: ten eerste dat de door medici beoefende geschiedenis der geneeskunde veel meer te bieden had (en heeft) dan het door sociaal-historici gelaakte positivisme en voorts, dat de onderwerpkeuze minder heeft te maken met

Afb. 1. De medisch-historische gemeenschap legt een krans bij het grafmonument van Herman Boerhaave in de Pieterskerk te Leiden, 1938. Bron: collectie KNMG.

de disciplinaire achtergrond van de beoefenaar dan met diens specifieke historische interesse. Artsen en historici die bereid zijn over hun disciplinaire grenzen heen te kijken kunnen veel van elkaar leren.

Hulpwetenschap van de geneeskunde

De geschiedenis van de geneeskunde is niet uitsluitend gebruikt om bij te dragen aan de academische vorming van toekomstige artsen. Daarnaast is zij ook ingezet als hulpwetenschap van medisch onderzoek. Opnieuw liep Duitsland hier voorop. De vader van de historische pathologie is Justus Hecker (1795-1850), wiens onderzoeksprogramma later door August Hirsch – zij het in aangepaste vorm – is voortgezet. Historische waarnemingen werden door hen gebruikt om dieper door te dringen in de etiologie en de epidemiologie van de ziekten die de negentiende eeuw teisterden, en die angst zaaiden bij de bevolking en vertwijfeling bij medische stand en overheid. Door historische en eigentijdse ziektewaarnemingen met elkaar te combineren hoopte men dat zich een regelmaat zou aandienen die zou leiden tot een dieper begrip van de diverse ziekten. Historische data werden dus beschouwd als empirische bouwstenen van de contemporaine medische kennis. De al eerder genoemde Israëls is ook op dit terrein actief geweest, en ook hier liet hij zich inspireren door het Duitse voorbeeld. Israëls beschouwde de geschiedenis der geneeskunde als een hulpwetenschap van de hygiëne.[15] In 1852 deed hij een oproep in het *NTvG* aan alle relevante deskundigen om mee te werken aan een groots opgezet onderzoek naar de volksziekten in Nederland.[16] Wanneer heden en verleden 'met de toets der hedendaagsche wetenschap en kritiek' met elkaar zouden worden vergeleken, zou dat inzicht in etiologische en pathologische patronen kunnen opleveren waarmee epidemische uitbraken zouden kunnen worden voorkomen of tegengegaan.

Bijna anderhalve eeuw na Israëls' oproep in het *NTvG* verdedigde de historicus Willibrord Rutten aan de Landbouwuniversiteit van Wageningen zijn proefschrift over de pokken en de pokkenbestrijding.[17] De auteur wilde een verklaring bieden voor de 'demografische transitie' die zich in Nederland na 1815 heeft voorgedaan. Na een lange periode van stagnatie vertoonde de Nederlandse bevolking na de Bataafs-Franse tijd weer een groei. Voor die groei was tot dan toe nog geen bevredigende verklaring gevonden. Door nu onderzoek te doen naar de pokken en de bestrijding ervan hoopte Rutten twee vliegen in een klap te slaan. Niet alleen bestudeerde hij een ziekte die een belangrijke sterfteoorzaak was, maar ook kon hij zo aandacht besteden aan het effect van medisch handelen. Vaccinatie is het eerste voorbeeld van actief menselijk ingrijpen in de ecologische cyclus van ziekte en dood.[18] Ruttens onderzoek laat zien dat de demografische transitie die zich na 1815 voltrok de eerste fase is geweest van de algemene epidemiologische transitie die zich in de loop van de negentiende en twintigste eeuw heeft voltrokken. Het gaat daarbij om de overgang van een tijdperk met een lage levensverwachting en hoge kindersterfte als gevolg van acute infectieziekten naar

een tijdperk met stabiele sterftecijfers, een hoge levensverwachting en een lage kindersterfte. In elk van de fasen van dit proces hebben curatief ingrijpen, preventie-sanitaire maatregelen en welvaartsgroei een wisselende bijdrage geleverd. Op basis van zijn uitputtende kwantitatieve studie kwam Rutten tot een nuancering van het bestaande beeld van ontreddering en ontvolking als gevolg van de pokken. In de achttiende eeuw was de ziekte geëvolueerd tot een endemische ziekte waarmee men vertrouwd was geraakt. Na de Bataafse tijd kwam de bestrijding in een stroomversnelling, als gevolg van de introductie en snelle acceptatie van vaccinatie. Toch kan de pokkenbestrijding volgens Rutten niet zonder meer worden aangewezen als de gangmaker van de epidemiologisch-demografische transitie. Dat de pokken aan het eind van de negentiende eeuw zo goed als verdwenen waren is niet alleen te danken aan de verplichte vaccinatie voor schoolgaande kinderen, maar evenzeer aan de preventieve maatregelen en het gestegen welvaartsniveau in de tweede helft van de eeuw.

Politiek instrument: sociale geschiedenis

Een geheel andere variant van de medische geschiedenis analyseert de relatie tussen geneeskunde, staat en samenleving teneinde politiek-ideologische actie mogelijk te maken. Deze analyses kunnen op zeer verschillende manieren worden ingezet: ofwel als pleidooi voor staatsinterventie, sociale geneeskunde en public health, ofwel als kritiek op de normatieve (bio)macht van staat en professie. De cytoloog, politicus en sanitair hervormer Rudolf Virchow (1821-1902) is een uitgesproken voorbeeld van de eerstgenoemde visie op nut en noodzaak van de geschiedenis. Van hem is de beroemd geworden uitspraak: 'De geneeskunde is een sociale wetenschap, en politiek is niets meer dan geneeskunde in het groot'. In Nederland kunnen Levi Ali Cohen en – opnieuw – Israëls gelden als vertegenwoordigers van deze variant. Ze maakten deel uit van een groep sociaal-geneeskundig georiënteerde artsen binnen de NMG die later zijn aangeduid als 'de hygienisten'.[19] Ali Cohen en Israëls zetten de geschiedenis in om sanitaire wetgeving te bepleiten. Volgens hen kon men van de geschiedenis van de geneeskunde leren dat fysiologisch onderzoek en klinische waarneming weliswaar nuttig waren, maar dat de geneeskunde pas op een hoger plan zou worden getild wanneer de verkregen kennis in een sociologisch verband werd geplaatst en ingezet voor het algemeen belang. Als inspecteur van het Geneeskundig Staatstoezicht was Ali Cohen bij uitstek in een positie om de opgedane historische inzichten toe te passen in de bestrijding van prostitutie en geslachtsziekten. In die hoedanigheid publiceerde hij in 1869 het *Handboek der openbare gezondheidsregeling en der geneeskundige politie*. Daarnaast bestaat er ook een kritische variant van deze sociaal-historische traditie. In 1982 promoveerde de medicus Paul Juffermans (geb. 1945) op een geruchtmakend proefschrift, getiteld *Staat en gezondheidszorg in Nederland*.[20] Juffermans had geneeskunde gestudeerd in Nijmegen, waar hij actief was geweest in de Aktiegroep medicijnen Nijmegen en in de Werkgroep herstructurering gezondheidszorg. Het doel dat Juffermans zich had gesteld was even ongebruikelijk als ambitieus: hij wilde het Nederlandse stelsel van gezondheidszorg zoals dat na de oorlog was ontstaan kritisch analyseren. In zijn geschiedschrijving gaat het niet langer om de weldadige werking van wetenschap en overheid ten behoeve van de samenleving. De gezondheidszorg werd door Juffermans gepresenteerd als een strijdtoneel, waar groepen met onderling strijdige belangen elkaar bevochten. Het boek valt uiteen in twee delen: een theoretisch-sociologisch deel en een historisch deel. In het eerste deel wilde de auteur de marxistische theorie, ooit ontworpen voor een analyse van industriële productie, geschikt maken voor toepassing op het domein van de gezondheidszorg, waar geen goederen maar diensten worden geleverd. In het tweede deel onderzocht hij vijf deelterreinen van de gezondheidszorg in hun onderlinge samenhang: gezondheidswetgeving, premie- en loongrensbeleid, ziekenhuisbouw, honorariumontwikkeling en subsidiebeleid. Na de relatief rustig verlopen periode van wederopbouw (1945-1960) keerde het tij. In de jaren zestig was sprake van een ongeremde expansie van de kapitalistische economie en van liberaal-confessionele kabinetten, die een liberalisering van het beleid doorvoerden. Er was sprake van een wildgroei van ziekenhuizen, en betrokken partijen kwamen steeds meer tegenover elkaar te staan. Een coalitie van werkgevers, artsen en particuliere ziektekostenverzekeraars, politiek gesteund door de liberalen en bepaalde delen van de confessionele partijen, stond tegenover een coalitie van ziekenfondsen en vakbeweging, die werden gesteund door de sociaal-democraten. De situatie van 'publieke financiering zonder publieke kontrole' zou aan het begin van de jaren zeventig leiden tot een diepgaande structuurcrisis in de gezondheidszorg - aldus Juffermans.[21]

Betekenisgeving: cultuurgeschiedenis

De vierde en laatste medisch-historische stijl die ik hier zou willen onderscheiden is geïnteresseerd in betekenisgeving. Terwijl de vroege variant van deze cultuurhistorische traditie zich vooral richtte op betekenisproductie door de academische geneeskunde, wilde een latere variant ook oog hebben voor de manier waarop patiënten betekenis toekennen aan ziekte en pijn en besluiten tot de consultatie van specifieke, al dan niet officieel erkende, genezers. De medicus Max Neuburger (1868-1955) beschouwde de geneeskunde als integraal onderdeel van de cultuur waarin zij functioneert. Volgens hem kunnen medische ontwikkelingen alleen zinvol worden geduid vanuit de heersende tijdgeest. In Nederland bestond veel waardering voor zijn werkwijze. Het werk van iemand als Evert Dirk Baumann (1883-1966) kan worden aangemerkt als behorend tot deze traditie,[22] maar ook dat van Johannes Adrianus Verdoorn (1903-1991). In 1965 publiceerde laatstgenoemde *Volksgezondheid en sociale ontwikkeling*.[23] Als sociaal-geneeskundige was Verdoorn geïnteresseerd in de vraag hoe gezondheid op populatieniveau kan worden bevorderd, zowel in 'ontwikkelde' als in 'onderontwikkelde' samenlevingen. Om het mechanisme dat daaraan ten grondslag ligt te achterhalen, deed hij onderzoek naar de sterftedaling die zich in Amsterdam rond 1880 had voorgedaan. Zijn these was dat die niet het gevolg was van wetenschappelijke doorbraken in de geneeskunde, maar van een verandering in het cultuurpatroon. De aanvankelijke afwijzing van de moderne geneeskun-

de door de volksklasse kwam volgens Verdoorn niet voort uit achterlijkheid. 'Het gaat hier om twee essentieel verschillende vormen van geneeskundige zorg, die ieder voor zich gebonden zijn aan denkpatronen van een geheel eigen structuur'.[24] Volgens Verdoorn is het aanzien van de gezondheidszorg – op elk moment, in iedere cultuur – niet alleen afhankelijk van de beschikbaarheid van medisch-technische voorzieningen, maar ook en vooral van sociale en culturele factoren.
Eenzelfde antropologisch getinte benadering van genezers en patiënten zien we bij Willem Frijhoff, hoogleraar culturele en mentale aspecten van pre-industriële samenlevingen aan de Erasmus Universiteit Rotterdam. In 1991 werkte hij mee aan een themanummer van het *Volkskundig bulletin*, dat werd uitgegeven door het P.J. Meertens-Instituut.[25] Frijhoff wilde laten zien dat het aanbod van officiële medische zorg niet automatisch leidt tot een vraag naar de door hen geboden zorg. Net als Verdoorn wees hij op het belang van vertrouwen in de therapeutische relatie. Frijhoff was zich zeer bewust van het bronprobleem waarvoor hij zich gesteld zag wanneer hij genezers en patiënten in gelijke mate recht wilde doen. Bijna alle overgeleverde bronnen zijn immers afkomstig van officieel erkende medisch beroepsbeoefenaars, die alle hun eigen perspectief en belangen laten doorklinken. Voor het verkrijgen van een evenwichtig beeld van de interactie tussen genezers en patiënten is dus niet alleen een kritische, maar ook een creatieve omgang met de bronnen vereist. In zijn artikel geeft Frijhoff hiervan een proeve met een nauwkeurige tekstanalyse van de klinische waarnemingen die IJsbrand van Diemerbroek, *medicinae doctor* te Nijmegen, deed tijdens de pestepidemie in de jaren 1635-1636. Door een drievoudige lezing van de door Van Diemerbroeck gepresenteerde casuïstiek hoopte Frijhoff een stapje dichterbij een historische antropologie van het genezen te komen. Op het eerste analyseniveau valt de tekst te lezen als feitelijk relaas van symptomatiek, consultatiegedrag, diagnose, therapie en ziektebeloop. Vervolgens is er de normatieve boodschap van iedere casus. Hier gaat het om vragen als: wat dient men te doen, wat na te laten, maar vooral: wie dient men te consulteren in geval van de pest? Als geheel kunnen de casus worden gelezen als een pleidooi van Van Diemerbroeck voor een hiërarchisering van de gezondheidszorg, waarin de academisch gevormde medicus boven de ambachtelijk gevormde chirurgijn en apotheker dient te staan. Tenslotte is er nog de antropologische lezing. De tekst geeft allerlei informatie over de medische kennis, de houding tegenover de medische stand en de therapeutische verwachtingen van medische leken in de vroege zeventiende eeuw. Frijhoff concludeert dat de keuze voor een medisch specialist vooral te maken heeft met de herkenning door de zieke van de wijze waarop de genezer zijn diagnose stelt, zijn geneeswijzen formuleert en zijn ingrepen rechtvaardigt: 'Genezen is het gevolg van een proces van onderhandelen tussen zij die weten en zij die niet weten. Maar zelfs zij die niet weten, leven vanuit een samenhangend beeld van gezondheid en ziekte'. Evenals de arts Verdoorn kent de historicus Frijhoff dus groot belang toe aan de psycho-sociale mechanismen die een rol spelen bij het zoeken naar genezing.

Naar een interdisciplinaire benadering van het verleden

Op dit moment lijkt meer dan ooit behoefte te bestaan aan medische geschiedenis, al dan niet in relatie met medische ethiek, gezondheidsrecht en wetenschapsfilosofie. Juist in onze tijd van overvloed en onbehagen, van hypertechnologie, schaarste en vermarkting lijkt behoefte aan geesteswetenschappelijke reflectie op het functioneren van de geneeskunde en de inrichting van de gezondheidszorg.[26] Daarbij zouden artsen en historici nauw moeten samenwerken, met erkenning van elkaars inbreng en expertise.
Een dergelijke interdisciplinaire samenwerking – zowel in onderwijs als in onderzoek – krijgt heel mooi gestalte in het Utrechtse Descartes Centrum voor wetenschapsgeschiedenis en wetenschapsfilosofie, een samenwerkingsverband van alle faculteiten van de Universiteit Utrecht.[27] Het Descartes Centrum wil bijdragen aan het maatschappelijke en politieke debat door kritisch te reflecteren over de grondslagen en de verspreiding van wetenschappelijke kennis. Een mooi voorbeeld van het type onderzoek dat het Descartes Centrum voorstaat betreft het promotieonderzoek naar de geschiedenis van zoönosen door Floor Haalboom, dat wordt begeleid door drie hoogleraren: Roel Coutinho (epidemiologie van zoönosen), Peter Koolmees (geschiedenis van de diergeneeskunde) en ondergetekende (geschiedenis van de geneeskunde). In dit project wordt onderzocht hoe boeren, dierenartsen, artsen, de consument en de politiek reageerden op zoönotische bedreigingen en uitbraken in de periode tussen 1880 en 2010.[28] Het onderzoek spitst zich concreet toe op vier casus: bovine tuberculose, influenza, salmonella en BSE. Steeds opnieuw worden daarbij de volgende vragen gesteld: wie voelde zich verantwoordelijk en wierp zich op als 'probleemeigenaar'? Hoe werd tussen betrokkenen en belanghebbenden gecommuniceerd en welke doelen had men daarbij voor ogen? Waarom is de samenwerking tussen artsen en dierenartsen nooit goed van de grond gekomen? Wat kunnen we daarvan leren voor het actuele debat en voor de manieren waarop zoönosen bestreden kunnen worden?
Recentelijk nog bleek hoe belangrijk het is een antwoord te formuleren op deze vragen. In de jaren tussen 2007 en 2010 werd Nederland getroffen door de Q-koorts. In die periode werden naar schatting 4000 patiënten met Q-koorts gerapporteerd, van wie voor zover bekend 24 personen overleden. Omdat hygiënische maatregelen onvoldoende effect sorteerden bleek het nodig 50.000 zwangere geiten te ruimen. De epidemie was niet alleen een klap voor de jonge geitensector, maar leidde tevens tot reflectie op de mens / dier relatie in het dichtbevolkte Nederland en voedde de discussie over de toekomst van de intensieve veehouderij . In het rapport van de Commissie-Van Dijk, die het verloop van de epidemie onderzocht, werd gesteld dat de verantwoordelijke ministeries (Landbouw en Volksgezondheid) te laat hadden ingegrepen.[29] Ze hadden op elkaar en op wetenschappelijke consensus gewacht. Beide ministeries hanteerden daarbij verschillende vormen van bewijs en een verschillende beleidslogica. Als gevolg daarvan bleef lange tijd onduidelijkheid bestaan omtrent de nodige beleidsinterventies. De Commissie concludeerde dat de veterinaire en de humane gezondheidszorg 'twee aparte werelden' vormden.

Die laatste constatering vormt een belangrijk uitgangspunt van het onderzoek: we leven in een verkavelde wereld, en we kunnen niet anders. Wie de wereld wil begrijpen om erin te kunnen interveniëren, zal haar moeten opdelen. Zoals elke wetenschappelijke discipline zijn eigen kennisdomein heeft, zo heeft elke professie zijn specifieke handelingsdomein. Die verkaveling van de wereld in disciplines en professies is praktisch en levert veel op, maar kent ook een keerzijde. Verkaveling en specialisering kunnen leiden tot blikvernauwing en blinde vlekken, met alle kwalijke gevolgen van dien. Het onderzoek van Floor Haalboom wil dat laten zien door een aantal uitbraken van zoönosen in Nederland in de twintigste eeuw te analyseren: niet alleen omdat het inzicht kan verschaffen in de manier waarop een ziekte ontstaat, maar ook in de reactiepatronen in de samenleving. Ze besteedt aandacht aan het denken en handelen van zowel humane als dierenartsen, en voorts aan boeren, biomedische wetenschappers en consumenten van dierlijke producten. Het onderzoek beoogt inzicht te verschaffen in de historische reflexen vanuit beide disciplines op pogingen om dit maatschappelijke en medische probleem gezamenlijk te benaderen. Een dieper inzicht in de gehanteerde argumenten en de wijze waarop deze het beleid legitimeerden zal daarom tevens toegevoegde waarde kunnen hebben voor de toekomstige beleidspraktijk.

Moge het jubileumcongres van het Veterinair Historisch Genootschap het begin zijn van een even interessante als vruchtbare interdisciplinaire onderzoeksbenadering!

Noten

1 P.A. Koolmees e.a. (eds.), *Canon van de diergeneeskunde* (Haarlem 2014).
2 Henry E. Sigerist, 'The history of medicine and the history of science', *Bulletin of (the Institute of) the history of medicine* 4 (1936) 1-13.
3 Susan Reverby en David Rosner (eds.), *Health care in America. Essays in social history* (Philadelphia 1979).
4 Voor een mooie beschouwing hierover zie John Harley Warner, 'The history of science and the sciences of medicine', *Osiris* 10 (1995) 164-193.
5 Jo Tollebeek en Tom Verschaffel, *De vreugden van Houssaye. Apologie van de historische interesse* (Amsterdam 1992).
6 Cf Jacalyn Duffin, 'Clio in the clinic: an introduction' in Idem (ed.), *Clio in the clinic. History in medical practice* (Oxford 2005) 3-14.
7 Zie ook Frank Huisman en John Harley Warner (eds.), *Locating medical history. The stories and their meanings* (Baltimore / Londen 2004) en Frank Huisman, 'The dialectics of understanding: on genres and the use of debate in medical history', *History and philosophy of the life sciences* 27 (2005) 13-40.
8 Vgl. Frank Huisman, Nico Randeraad en Georgi Verbeeck (eds.), *Geschiedenis is overal* (Amsterdam 2013).
9 Frank Huisman en Harry Oosterhuis (eds.), *Health and citizenship. Political cultures of health in modern Europe* (Londen 2014).
10 Zie bijvoorbeeld M.A. van Andel, 'Apologie der historia medica', *NTvG* 66 (1922) 339-340.
11 Zie uitvoeriger F.G. Huisman, 'Het Leerboek van de geschiedenis der geneeskunde van Heinrich Haeser (1811-1884), in het Nederlands vertaald door Abraham Hartog Israels', *NTvG* 139 (1995) 2742-2745.
12 Ik heb gebruik gemaakt van de zevende druk (Rotterdam 1993), bewerkt door Lindeboom's opvolger Van Lieburg.
13 J.T. Buma, *De huisarts en zijn patiënt. Grondslagen van het medisch denken en handelen* (Amsterdam 1950).
14 Zie G.A. Lindeboom, 'De betekenis van het onderwijs in de geschiedenis der geneeskunde', *Geneeskundige bladen uit kliniek en laboratorium* 45 (1953) 345-365 aldaar 355 en 363.
15 *Gedenkboek van het Atheneum en de Universiteit van Amsterdam 1632-1932* (Amsterdam 1932) 201.
16 C.E. Daniels, 'Levensschets van Dr. A.H. Israëls', *NTvG* 20 (1884) 881-903 en 913-927, aldaar 890.
17 Willibrord Rutten, *'De vreselijkste aller harpijen'. Pokkenepidemieën en pokkenbestrijding in Nederland in de achttiende en negentiende eeuw: een sociaal-historische en historisch-demografische studie* (Houten 1997).
18 Zoals beschreven in William McNeill, *Plagues and peoples* (Garden city 1976).
19 E.S. Houwaart, *De hygiënisten. Artsen, staat en volksgezondheid in Nederland 1840-1890* (Groningen 1991),
20 Paul Juffermans, *Staat en gezondheidszorg in Nederland. Met een historiese beschouwing over het overheidsbeleid ten aanzien van de gezondheidszorg in de periode 1945-1970* (Nijmegen 1982).
21 Juffermans, *Staat en gezondheidszorg*, 256-257.
22 E.D. Baumann, *De dokter en de geneeskunde* (Haarlem 1915); Idem, *Studiën over de hippocratici* (Den Haag 1926); Idem, *Drie opstellen over volksgeneeskunde* (Scheveningen 1934); Idem, *Cornelis Bontekoe (1640-1685), de theedoctor* (Oosterbeek 1949); Idem, *Uit drie eeuwen Nederlandse geneeskunde* (Amsterdam 1950).
23 In 1981 verscheen een heruitgave van Verdoorns boek, onder de titel *Het gezondheidswezen te Amsterdam in de 19e eeuw* (Nijmegen 1981). Ik heb gebruik gemaakt van deze editie. Een vergelijkbaar perspectief wordt gehanteerd in Rudolf Philips, Gezondheidszorg in Limburg. Groei en acceptatie van de gezondheidsvoorzieningen 1850-1940 (Assen 1980).
24 Verdoorn, *Het gezondheidswezen te Amsterdam*, 15.
25 Willem Frijhoff, 'Gods gave afgewezen. Op zoek naar genezing van de pest: Nijmegen, 1635-1636' in Marijke Gijswijt-Hofstra (ed.), *Geloven in genezen. Bijdragen tot de sociaal-culturele geschiedenis van de geneeskunde in Nederland.* Themanummer van het *Volkskundig bulletin* 17 (1991) 143-170.
26 Zoals bijvoorbeeld gebeurt in James LeFanu, *The rise and fall of modern medicine* (Londen 1999). Een vergelijkbaar geluid klinkt in het slothoofdstuk van Roy Porter's *The greatest benefit to mankind. A medical history of humanity from Antiquity to the present* (Londen 1997) 710-718.
27 Voor de website van het Descartes Centrum zie: http://www.uu.nl/descartes-centre.
28 Voor een eerste resultaat van het onderzoek zie Floor Haalboom, 'Spanish flu and army horses. What historians and biologists can learn from a history of animals with flu during the 1918-1919 influenza epidemic', *Studium* 7 (2014) 124-13; Floor Haalboom, 'Scientists in cowsheds: disputes over hygienic milk production in the Netherlands, 1918-1928', in Eric Jorink, Ilja Nieuwland & Huib Zuidervaart (eds.), Locations of Knowledge in a Dutch Context (Leiden/Boston: Brill, forthcoming).
29 *Van verwerping tot verheffing. Q-koortsbeleid in Nederland, 2005-2010.* Zie http://content1c.omroep.nl/4610144c55503f40203ce0a3ab8b2457/4ee8785f/nos/docs/221110_qkoorts_rapport.pdf.

FRANS VAN KNAPEN[a]

De geschiedenis van "One health"[b]

"*One health*", een beweging die circa 8 jaar geleden van de Verenigde Staten is overgewaaid, gaat over een nauwere samenwerking tussen artsen en dierenartsen in het belang van de volksgezondheid. De term "*one health*" mag dan nieuw zijn, maar de oorsprong ervan gaat terug naar het begin van de opkomst van de rationele benadering van ziekten bij mens en dier. De oudste bekende (geschreven) bronnen over vergelijkende anatomie/pathologie en pogingen om de werking van organen (fysiologie) te doorgronden zijn van Griekse oorsprong (± 500 v. Chr.).[1]

Abstract

History of "One Health"

The idea that "one health – one medicine – one world" is a 21st century hype coming from the USA and now overwhelming Europe is at least disputable. Early sources of comparative anatomy and pathology are of Greek origin (500 B.C.). Throughout ancient history and 15 centuries of Christian European culture, experiments and dissections on animals and man were done by the same people. Where the Church emphasized the differences between man and the rest of the animal world, after the Renaissance scientists began to look for similarities. Both medical and veterinary scientists worked together up to the 20th century in fields of comparative pathology and microbiology. Establishing Schools of Public Health and the National Public Health institutes during the past century in both the Americas and Europe involved both medical and veterinary professionals almost from the beginning. This has remained unchanged right up to the present day. This is in contrast with curative medicine and veterinary medicine, where differentiation and specialization have led to divergence from other disciplines. Since preventive medicine and public health are receiving more attention today, it seems logical to merge and to promote "one health" to become the new paradigm of the 21st century.

Ziekten bij mens en dier prikkelden de nieuwsgierigheid van wetenschappers in de oudheid. Dissecties van zieke en gezonde dieren waren de basis voor hypotheses over gezond en ziek zijn en de mogelijke functies van de verschillende organen en de bloedsomloop. Samenvatting van die kennis werd gebundeld in de Romeinse tijd en fungeerden tot in de Renaissance als basis voor de geneeskundige kennis. Of deze inzichten ook geleid hebben tot betere geneeswijzen bij ziekte van mens en dier is niet duidelijk, maar zeker te betwijfelen. Volkgeneeskunst, magie en astrologie bleven tot ver na de Romeinse tijd in gebruik.

Pas in de 15e eeuw werd doelbewust gekeken naar de overeenkomsten tussen mens en dier. Dat was een fundamentele andere manier van denken omdat de kerk als instituut juist de essentiële verschillen benadrukte.[2] Het is onmogelijk om in detail alle vorderingen in kennisvermeerdering tot op de huidige tijd te benoemen. Er zal hier een selectie worden besproken van een aantal keerpunten in het denken over de fysiologie en pathologie bij mens en dier. Duidelijk wordt dat "one health" als term nooit werd gebruikt maar dat de geschiedenis van de ontwikkeling van geneeskunde en de diergeneeskunde tot aan het begin van de 20ste eeuw dezelfde is.[3] Pas daarna trad een verwijdering op die in de 21ste eeuw opnieuw tot een belangrijke wijziging in inzicht leidde, namelijk dat de wereld, mens, dier milieu, in onderlinge afhankelijkheid nauwe verweven is: "one World – one medicine – one health".[4]

Oudheid (500 v.Chr. - 200)

Wereldwijd wordt Hippocrates (460–377 v.Chr.) aangeduid als 'vader der geneeskunde'. Hij was ongetwijfeld een der eersten die als vrijdenker en wiskundige de logica (ratio) introduceerde in wat empirie en volksgeneeskunst in die tijd betekende. Bovendien was hij epidemioloog *avant la lettre*. Hij observeerde ziekten in relatie tot uitwendige invloeden zoals luchtgesteldheid, voedingsmiddelen en de woonplaats van betrokkenen. Waarschijnlijk is veel werk van anderen abusievelijk aan Hippocrates toegeschreven.[5] Daaronder bevonden zich zeker werken die thans toegeschreven worden aan wetenschappers als Alcmaeon (5e eeuw v.Chr.) die een leerling was van Pythagoras. Hij verrichtte al dissecties op dieren om die te vergelijken met de mens. Hij onderscheidde arteriën van venen, beschreef de buis van Eustachius, de oogzenuw en veronderstelde dat de hersenen de zetel van het intellect waren.

Aan Empedocles (5e eeuw v.Chr.) danken wij de humoraal theorie (bloed, gele gal, zwarte gal en slijm) die gecombineerd werden met de vier elementen: aarde, water, lucht en vuur. In goede gezondheid waren ze alle met elkaar in evenwicht, wat men zich daar toen ook bij voorstelde.

Democritus (470-361 v.Chr.) was de eerste die dissecties vooral uitvoerde om ziekten te kunnen begrijpen.[6]

[a] Prof.dr.em. Frans van Knapen. Institute for Risk Assessment Sciences (IRAS), divisie Veterinaire Volksgezondheid, faculteit Diergeneeskunde, Universiteit Utrecht. F.vanknapen@uu.nl

[b] Bewerking van een voordracht tijdens de najaarsbijeenkomst voor het Veterinair Historisch genootschap op 5 november 2014 te Haarlem.

Afb. 1. Hippocrates (460-377 v.Chr).

Van veel groter belang, zeker vanuit diergeneeskundig oogpunt was Aristoteles (384-322 v.Chr.), leerling van Plato. Zijn verzamelde 'Corpus' waaronder *Historia naturalis animalium* kunnen als het begin van vergelijkende geneeskunde worden opgevat. Hij verrichtte dissecties in meer dan 50 diersoorten compleet met suggesties voor de functies van organen. Veel beschrijvingen van ziekten zijn zo nauwkeurig dat zij alsnog zijn te herleiden tot: anthrax, huidziekten, droes bij ezels, verband tussen koliek en invaginaties, rabiës, cysticercose, mond- en klauwzeer, abortus door verkeerd voedsel, koorts, diarree en longontsteking. Dat hij veel nog niet begreep blijkt uit het volgende: hij plaatste het hart als de zetel van alle emoties en gedachten. Hersenen waren bloedeloos, ongevoelig en dienden ter afkoeling van het lichaam.[7] Een van zijn vele leerlingen was Alexander de Grote die in Alexandrië in Egypte een centrum voor de wetenschap oprichtte: een 'Museon' met meer dan 700.000 perkamentrollen, een observatorium, een wiskundeafdeling en onderzoek naar vergelijkende anatomie/fysiologie van de mens en verschillende diersoorten. Deze bibliotheek van Alexandrië was toonaangevend voor de wetenschap van 300 v.Chr. tot zijn verwoesting in 642.[8]
In het Romeinse rijk werd vooral bestaande kennis verzameld en deinsde men niet terug om vivisectie te verrichten op mens (criminelen, gladiatoren) en dier om te begrijpen hoe organen werkten. Een fantast als Plinius (23-29) schreef een 37-delige encyclopedie over alle bekende feiten en fabels in de (dier)geneeskunde van die tijd (bijvoorbeeld: rabiës wordt veroorzaakt door een worm onder de tong van de hond). Van zijn hand is de uitspraak dat het paard dezelfde aandoeningen kent als de mens en als behandeling bij het paard werkt is deze ook goed voor de mens. Het werk staat vol met exotische, revolutionaire en zelfs absurde voorstellen voor medische behandelingen.
Een intelligenter aanpak werd verricht door Celsus (25 v.Chr.-50 AD) in zijn grote verzameling *De medicina.* Dit werk werd tijdens de Renaissance opnieuw gepubliceerd en fungeerde als basis voor de geneeskunde van die tijd. Van hem zijn onder andere de waarneming van '*rubor, tumor con calore et dolore*' bij ontstekingen. In zijn eigen (Romeinse) tijd was hij weinig bekend.[9] Veel belangrijker was Claudius Galenus (130-200). Hij vatte bestaande kennis samen, met eigen interpretatie over anatomische procedures (*De anatomicis administrationibus*), natuurlijke functies (*De facultatibus naturalibus*) en zieke organen (*De locis affectis*). Als arts voor gladiatoren, patholoog van gedode dieren en niet schuw voor vivisectie om orgaanwerking te verklaren kan hij beschouwd worden als de eerste experimentele onderzoeker van vergelijkende geneeskunde.[10]

Middeleeuwen (500-1500)

Met bovengenoemde kennis moesten geletterden (lees monniken) het bijna duizend jaar doen. In Italië ontstond toenemende behoefte om terugkerende kruisvaarders te behandelen voor kwetsuren en opgelopen ziektes. De eerste geïnstitutionaliseerde opleiding tot medicus werd opgericht in Salerno door de Benedictijner orde. De anatoom Constantinus Africanus (1025-1087) begenadigd met perzisch-arabische medische en veterinaire kennis vertaalde Hippocrates werk in het Latijn. Ook de werken van Galenus werden gebruikt. Omdat dissectie van mensen was verboden gebruikte men varkens, als meest op de mens gelijkende diersoort.[11]
Dat dissectie op dieren ook de artistieke kunst beïnvloedde, wordt getoond door bijvoorbeeld tekeningen van Leonardo da Vinci (1452-1519). In afb. 3 is een kind in de baarmoeder getekend, met overduidelijk de aanwezigheid van cotyledonen, uitsluitend voorkomend bij herkauwers.
De invloed van Arabische (dier)geneeskunde kennis was vooral aanwezig in Spanje en Italië. De oude Griekse en Romeinse werken werden vertaald in het Arabisch, de spreektaal van de wetenschap in Perzië, Syrië en Egypte (en Noord-Afrika). Deze werden aangevuld met eigen kennis en vertalingen vanuit het Sanskriet (Ippocras, 6e eeuw) waardoor de (dier)geneeskunde in Zuid-Europa op een voorsprong kwam. De Arabische werken werden eenvoudigweg weer vertaald naar Latijn en kwamen zo (opnieuw) beschikbaar. Vooral op het gebied van paardengeneeskunst is veel afkomstig uit Arabische bronnen.[12]

Renaissance, de tijd van de Verlichting (1500-1700)

Natuurlijk was Leonardo da Vinci zijn tijd als wetenschapper en kunstenaar ver vooruit, en hij kan beschouwd worden als voorloper van de Verlichting. Zijn gedetailleerde tekeningen van menselijke en dierlijke anatomie, inclusief die van orgaanstelsels passen geheel in de nieuwe tijd van wetenschappelijke belangstelling voor het opnieuw beschouwen van de oude Griekse (Hippocratische) en Romeinse (Celsus, Galenus) opvattingen. Ongetwijfeld was Hieronymus Francastorius (1483-1553) een Italiaanse arts, een van de eersten die zich verdiepten in de verspreiding van ziekten (epidemiologie). Zo verbond hij de aanwezigheid van luizen aan de verspreiding van tyfus bij de mens. Hij postuleerde het concept van een *contagium* ('zaadjes' die ziekte veroorzaakten) in een populatie. Zijn aandacht ging ook naar epidemieën bij het vee (runderen) waar hij ziekte- en sterftecijfers bijhield. Niet alleen de beheersing van zo'n uitbraak, maar ook preventie daarvan kreeg zijn volle aandacht. Zijn belangrijkste werk De *contagione* (1546) getuigd hiervan. Eigenlijk kan zijn aanpak beschouwd worden

als de eerste vorm van public health.[13] Hij herkende ook species specifieke besmettelijke ziekten. Van hem is ook de term *syphillis* (= schaamtevol, verborgen) voor de ziekte die toen bekend stond als '*morbus gallicus*'.
Een aparte vermelding verdient Aureolus Bombastus van Hohenheim (1493-1541), beter bekend als Paracelsus. Hij was een beroemde en reizende 'wonderdokter' die veel chemie gebruikte in zijn geneeskunst. Hij was ook astroloog en alchemist en schuwde het occulte niet. Hij verwierp alles wat Galenus ooit opschreef en zijn bijnaam was een knipoog naar de Romein Celsus. Door zijn omstreden wijze van denken en handelen, het gebruik van chemicaliën voor genezing (zwavel en arsenicum zouten) vervreemde hij volledig van zijn tijdgenoten en moest daarom nog al eens verhuizen. "Alleen de dosis bepaalt of een stof een vergift is", is een van zijn bekendste uitspraken (zie ook kader.

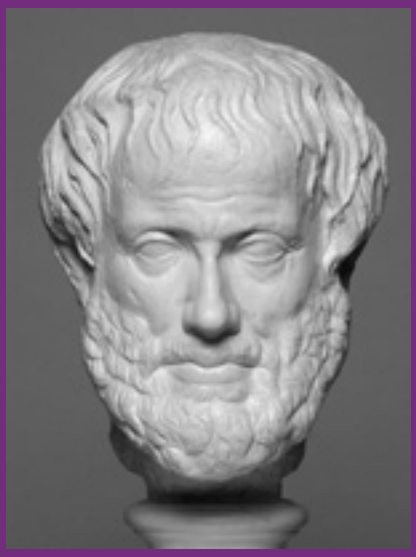

Afb. 2. Aristoteles (384-322 v.Chr.).

"contraria contraribus curantur" (Hippocrates)

"similia similibus curantur" (Paracelsus)

Tot op de dag van vandaag staan deze twee zienswijzen in de (dier)geneeskunde recht tegenover elkaar. De allopatische (dier)geneeskunde tegenover de homeopatische benadering.

Het was Andreas Witting (Vesalius) (1514-1564) die Galenus ontmaskerde als een anatoom van dieren, die nooit dissectie deed op een mens. Zijn fameuze humane anatomieboek *De Humani Corporis Fabrica* was van hoge wetenschappelijke kwaliteit.[14]
Op het terrein van de humane en veterinaire fysiologie was William Harvey (1578-1657) onbetwist de grondlegger. Na de uitgebreide anatomische beschrijvingen van anderen was hij de eerste die de werking van de bloedsomloop vaststelde. Het hart als centraal pompsysteem en het belang van de werking van kleppen in de venen werden gedemonstreerd door middel van vivisectie op reeën (*Exercitatio anatomica de motu cordis et circulatione sanguinus in animalibus*).[15]

De achttiende eeuw
Een van de belangrijkste wetenschappers op het terrein van (dier)geneeskunde in deze eeuw was Herman Boerhaave (1688-1738), hoogleraar geneeskunde, chemie en kruidkunde in Leiden. Hij was een fervent aanhanger van Hippocrates, Galenus en Celsus. Hij gebruikte en interpreteerde de kennis van zijn tijdgenoten en voorgangers (bijv. Malphighi's microscopische anatomie, Ruysch's fantastische collectie geconserveerde en gekleurde preparaten, Dodoneus' kruydboeck enzovoorts). Door deze combinatie van disciplines en gebruik makend van de nieuwste wetenschappelijke kennis groeide Boerhaave uit tot een invloedrijk internationaal gerespecteerde geleerde, tot glorie van de Leidse universiteit, die leerlingen aantrok vanuit veel andere universiteiten in Europa. Op hun beurt gingen deze (dier)geneeskunde onderwijzen in Göttingen, Rome, Wenen, Edinburgh en Londen.
Piskijken, polsslag en ademhaling om ziekten en koorts vast te stellen waren belangrijke uitgangspunten voor de diagnostiek. De Hippocratische benadering om evenwicht te herstellen in de lichaamssappen d.m.v. aderlating, klisteren en warmtetoediening bleven belangrijk. Kruidengeneeskunde werd steeds vaker gebruikt.
Van zijn leerlingen wordt hier slechts Gerard van Zwieten (1700-1772) genoemd. Deze arts en apotheker werd naar Wenen gehaald door keizerin Maria Theresa om de medische faculteit te moderniseren. Hij was zodanig geïnteresseerd in diergeneeskunde dat hij dat vak tevens incorporeerde. Pál Adami (1739-1814) was een leerling van Van Zwieten. Als arts en veterinair moest hij voor het Oostenrijks-Hongaarse rijk dierziekten bestrijden. Hij was het die voor het eerst gedroogd speeksel van runderpest en mond- en klauwzeer slachtoffers gebruikte als vaccin, door geïmpregneerde katoenen draadjes subcutaan te implanteren. In 1804 werd hij hoogleraar diergeneeskunde in Krakow.[16]
Een briljante experimenteel patholoog en fysioloog en onderzoeker op het gebied van de vergelijkende geneeskunde was John Hunter (1728-1793). Hij bestudeerde de genezing van ernstige experimentele peeskwetsuren, hoe collaterale circulatie van belang is (bijv. voor de groei van een hertengewei) en hij verzamelde meer dan 14.000 dierlijke dissectie materialen voor onderwijsdoeleinden. Één van zijn merkwaardigste experimenten was de implantatie van een vers getrokken menselijke tand (*incisicum*) in de kam van een haan. Hij toonde aan dat bloedvaten van de haan zich verbonden met de tandwortel zodat deze niet afstierf (afb. 4). Hij was ondermeer de leermeester van Edward Jenner (koepokkenvaccin (1796)).[17]
In eigen land verdient ook Petrus Camper (1722-1789) te worden genoemd. Hij was hoogleraar geneeskunde in Franeker, Groningen en later Amsterdam. Hij was geobsedeerd door massale veesterfte en besteedde veel aandacht aan anatomie en pathologie van runderen. Hij deed onderzoek naar anatomie en fysiologie van de magen bij runderen. Ook beschreef

hij als eerste longworminfecties bij kalveren. Net als Pál Adami experimenteerde hij met in speeksel van zieke dieren gedoopte en gedroogde katoenen draden voor subcutane implantatie, om daarmee ziekte van gezonde dieren te voorkomen (vaccinatie). Hij was één van de leermeesters van Alexander Numan die van hem te horen had gekregen dat 'het de plicht is van geneesheren niet alleen over de gezondheid van de mensch te waken, maar ook over hun bezittingen, te weten hun vee'.[18]
In diezelfde tweede helft van de 18e eeuw speelde Felix Vicq d'Azyr (1748-1794) in Frankrijk een prominente rol. Deze arts (en stichter van de Societé Royale de Médecine) combineerde de bestaande vergelijkende anatomie en vergelijkende fysiologie in praktijksituaties van epidemieën bij mens en dier. Ook verrichtte hij dierexperimenten om het verschil tussen ziek en gezond in beeld te brengen. Van de Franse overheid kreeg hij de opdracht om onderzoek te doen bij de toen uitgebreid voorkomende runderpestepidemieën. Tenslotte was hij een belangrijke hervormer van het onderzoek en onderwijs aan de veterinaire school in Alfort. Hij verkondigde als een van de belangrijkste artsen/veterinairen van zijn tijd dat 'beschouwingen over ziektes bij de mens zonder uitzonderingen van toepassing zijn op dieren'. Er is maar één geneeskunst (one medicine).[19]

De negentiende eeuw

De tweede helft van de 19e eeuw luidt een geheel nieuw hoofdstuk in de geschiedenis van de (dier)geneeskunde. Voor het eerst werd verband gelegd tussen het voorkomen van wormen of stadia van wormen die ofwel mens en dier als noodzakelijke gastheren nodig hadden voor een volledige levenscyclus (*Taenia sp.*; Küchenmeister 1892)[20] dan wel bij mens en dier dezelfde infectie konden veroorzaken (*Trichinella sp.*; Virchow and Leuckaert 1860).[21]
Daarna begonnen artsen en dierenartsen wereldwijd een ware 'jacht' te maken op mogelijke veroorzakers van infectieziekten bij mens en dier.[22] Na de wormen werden bacteriën, schimmels en protozoën als verwekkers van ziekten ontdekt. Internationale wetenschappelijke congressen werden georganiseerd en er ontstond een levendige internationale discussie over de laatste bevindingen, die soms ook weer werden herroepen. Een goed voorbeeld is de ontdekking van Koch dat tuberculose werd veroorzaakt bij mens en dier door de tubercelbacil; de discussie of rundertuberculose en humane tuberculose veroorzaakt werden door één en dezelfde kiem werd later door Koch zelf weer in twijfel getrokken. Waar artsen nog tot in de 20e eeuw geloofden dat de ziekte voortkwam uit slechte leefomstandigheden, vervuilde lucht en armoede, waren dierenartsen en boeren, overtuigd van de besmettelijkheid voor de mens, al begonnen met de bestrijding bij runderen.[23]
Het voert hier veel te ver om al deze ontwikkelingen te beschrijven. Veel bekende namen zouden de revue moeten passeren waaronder: Pasteur, Koch, Smith, Salmon, Lister, Nocard, Roux, Bang, Calmette, Guérin. Voor een overzicht van al deze ontdekkingen en de gevolgen daarvan voor de mens volstaat het standaard werk van de dierenarts-microbioloog Jaap van der Hoeden.[24]

Een belangrijk keerpunt in het denken over ziekte en gezondheid was de verwerping van de Hippocratische humoraal theorie door de al genoemde Rudolf Ludwig Carl Virchow (1821-1902). Deze arts en cellulair patholoog was ook een begaafd onderzoeker op het terrein van infectieziekten en bedenker van de term "zoönosen". Hij was overtuigd dat de vergelijkende pathologie maar één ding duidelijk maakte: er is slechts sprake van 'one medicine'. Virchow's ontdekking van trichineninfectie bij mens en dier overtuigde (dieren)artsen ervan om vlees van varkens te keuren op aan-/afwezigheid van deze microscopisch zichtbare trichinen. Rober von Ostertag was de dierenarts die dit doorvoerde in Duitsland, later bewerkt en uitgebreid door anderen.[25]
De 19e eeuw was ook de eeuw van de industrialisatie. Veel mensen trokken naar de steden om daar werk te vinden. De omstandigheden waren vaak erbarmelijk: hele gezinnen in één vochtige kelderruimte of op een zolder. Armoede en honger waren gewoon. Afvalwater, regenwater bleef overal staan. Riolering bestond nog niet evenmin als veilig drinkwater. Dit leidde ook tot besmettelijke ziekten als cholera en tuberculose.[26]
In navolging van Frankrijk en Engeland gingen meer mensen zich zorgen maken over die erbarmelijke leefomstandigheden. Naast artsen waren er economen, juristen, natuur- en scheikundigen, bouwkundigen, onderwijzers en veeartsen die met elkaar ook wel de Hygiënisten werden genoemd. Een algehele verbetering van hygiëne en van leefomstandigheden voor arbeiders in de steden was hun gemeenschappelijk doel. Zij bemanden de gemeentelijke gezondheidscommissies en spraken zich ook uit over oorzaken van besmettelijke ziekten. Net als onder artsen bestonden twee denkrichtingen: die van de moderne opvattingen dat ziekten veroorzaakt werden door micro-organismen ("bacillen") die overgebracht konden worden tussen mensen of mensen en dieren (de contagionisten). Het tweede meer behoudende idee was dat armoede, rottend afval, smerig grachtenwater en vooral vervuilde lucht de oorzaken waren van besmettelijke ziekten (de miasmatici).

Afb. 3. Anatomische tekening van Leonardo da Vinci (1452-1519) van een kind in de baarmoeder. Duidelijk zijn cotyledonen te zien in plaats van één placenta. Bron: Dunlop en Williams, Veterinary Medicine (n.1) 239.

Al deze soms verwoede discussies hadden veel invloed op artsen en het openbaar bestuur, waardoor opeenvolgende gezondheidswetten werden doorgevoerd (1865, 1901).[27]

De twintigste eeuw

In de Gezondheidswet van 1901 werd het Staatstoezicht op de Volksgezondheid geregeld en vastgesteld dat dit geen exclusief medische aangelegenheid was.[28] In feite betekent dit voor Nederland de geboorte van de "one health" gedachte. Samen met ondermeer de Woningwet van 1901 (Staatsblad 158) de Armenwet van 1912 (Staatsblad 165) de Warenwet van 1919 (Staatsblad 581) en de Vleeskeuringswet van 1919 (Staatsblad 524) werd een groot aantal zaken geregeld betreffende publieke hygiëne en gezondheidszorg. Beide wetten uit 1919 voorzien ook in een eigen Inspectie (Staatstoezicht). Ook het geneeskundig onderzoek en de oprichting van instellingen om specifieke antisera te bereiden (later ook vaccins) alsmede de bacteriologische diagnostiek te verbeteren en meer algemeen toegankelijk te maken werd centraal geregeld. Zo werd in 1922 in het Centraal Laboratorium ten behoeve van het Staatstoezicht in Utrecht ook een veterinaire afdeling opgericht.
Dit Centraal Laboratorium fuseerde in 1934 met het Rijks Serologisch Instituut (van 1919) tot het bekende RIV (Rijksinstituut voor de Volksgezondheid).[29] In dit Instituut werkten naast artsen en dierenartsen wetenschappers uit zeer verschillende disciplines zoals chemici, biologen, technisch microbiologen (Delft), landbouwingenieurs (Wageningen) en toxicologen. Ook de relatie tussen milieu (bodem, water lucht) en de gezondheid van de mens was een belangrijk onderzoeksterrein voor dit Instituut. In 1984 werd dit opnieuw onderstreept door de fusie met het Instituut voor afvalstoffenonderzoek tot het huidige RIVM. Waren de eerste vijftig jaren van de twintigste eeuw nog een voortzetting van de turbulente negentiende eeuw met betere (wettelijke) voorzieningen voor de publieke hygiëne, pas na de tweede wereldoorlog kwam mede door de internationalisering van de gezondheidszorg en de voedselvoorziening (WHO en FAO beide instituten van de Verenigde Naties) opnieuw verdieping in de visie dat mens, dier en leefomgeving nauw met elkaar verweven zijn ("one World"). Een van de eerste gezamenlijke doelstellingen van de net opgerichte WHO en FAO in 1951 was 'to serve human health by animal disease control and better nutritian'.[30]
Het grote aantal dierenartsen dat werkzaam was in Volksgezondheidsinstituten wereldwijd leidde tot kruisbestuiving tussen artsen en dierenartsen maar ook met veel andere disciplines. Verondersteld werd dat de brede biomedische opleiding van veterinairen ze daartoe juist geschikt maakt. Waar deze manier van opleiden (nog) niet bestond zou die moeten worden bevorderd.[31] 'Public health, in essence, is the practice of human herd medicine'.[32] De brede inzetbaarheid van dierenartsen in het RIV(M) werd eerder in Argos beschreven.[33] De visie en het idealisme van twintigste-eeuwse voorgangers in veterinaire volksgezondheid speelt zich vooral af in en met de grote (inter)nationale volksgezondheidsinstituten en minder in universiteiten. Een paar namen slechts: Jim Steele, Adriano Mantovani, Dan Kampelmacher, Martin Kaplan, Arambulo en Calvin Schwabe.

Afb. 4. Experimentele chirurgie: een menselijke tand overleeft transplantatie in een hanenkam (John Hunter 1728-1793). Bron: Dunlop en Williams, Veterinary Medicine (n.1) 317.

Waar aan het einde van de twintigste eeuw infectieziekten bedwongen leken (hygiëne, welvaart, vaccinaties en wanneer nodig: adequate behandeling) in de Westerse wereld, is daarvan geen sprake in de onderontwikkelde landen, de zogenaamde derde wereldlanden. Internationale vrijhandelsakkoorden zorgden voor stromen van mensen en goederen gevolgd door het verschijnen van nieuwe, niet eerder voorgekomen, infecties of opleving van oude infecties (re-emerging zoönoses). Zelfs dierziekten die beheerst leken door uitroeiing en vaccinaties keren terug door politiek-economische regelgeving die vaccineren van productiedieren thans verbiedt.[34] Dierziekten als BSE, zoönosen als aviaire influenza, SARS, Q-koorts hebben zeker bijgedragen in de publieke en politieke discussie waarom artsen en dierenartsen niet beter samenwerken en waarom verantwoordelijke ministeries hun verantwoordelijkheid ontlopen bij de beheersing van infectieziekten. Ook in Nederland werden en worden initiatieven genomen om zowel in onderwijs als onderzoek meer samenwerking te bevorderen tussen disciplines die betrokken zijn bij volksgezondheid.[35]

Nawoord "from one medicine to one health"

De constatering van Vicq d'Azyr aan het eind van de 18e eeuw dat er eigenlijk maar één geneeskunst bestaat is eenvoudig te begrijpen uit de geschiedenis daarvóór. Dierenartsen bestonden nog niet, althans geen geschoolde dierenartsen. Artsen, filosofen, mathematici, hielden zich tot dan bezig met anatomie, fysiologie van dieren en later ook van mensen, om te onderzoeken hoe het lichaam in elkaar zat, wat de functies van orgaansystemen en wat voor verschil er was waar te nemen tussen zieke en gezonde dieren.
In feite droeg dit nauwelijks bij aan verbeterde therapeutische inzichten. Men hield stug vast aan Hippocratisch denken en handelen aangevuld met empirische kruidkunde. De rest was magie, alchemie en astrologie. Zelfs bij de herkenning en opsporing van infectieziekten in de 19e eeuw betekende dat nog steeds niet dat men therapeutisch kon ingrijpen op een enkele arseenverbinding na. Vaccinatie was toen al een aantrekkelijker alternatief evenals het gebruik van antisera. "One medicine" was evident, ook de eerste opleidingen in de diergeneeskunde werden geleid door artsen die geïnteresseerd waren in dierziekten epidemieën. Artsen en dierenartsen speelden bij onderzoek naar, en bestrijding van infectieziekten een gelijkwaardige rol tot ver in de twintigste eeuw. Niet voor niets spreekt Sir William Osler (1849-1919), arts en dierenarts, de stichter van een moderne geneeskundige opleiding in

Afb. 5. De ontdekking van de eerste zoönosen: trichine infectie bij mens en dier (Virchow -rechts). In de vleeskeuring leidde dit tot routinematig microscopisch onderzoek van varkensvlees (Von Ostertag - links).

Angelsaksische landen, van "comparitive medicine".[36]
Aan het einde van de negentiende eeuw wordt duidelijk dat hygiëne, afvalverwerking, waterzuivering, riolering en goede huisvesting naast veilig voedsel *key issues* waren om de publieke gezondheid te bevorderen. 'In de tegenwoordige epidemie is de rol der geneeskunde meer hygiënisch dan medisch' is een uitspraak uit 1910 rondom de bestrijding van builenpest.[37]
Preventie wordt steeds belangrijker en dat is precies waar dierenartsen hun accent leggen. Waar interesse voor individuele dieren bij artsen en dierenartsen vooral lag op het terrein van pathofysiologie en vergelijkende geneeskunde was dit voor de arts eerder een proefdier en voor de dierenarts tegelijkertijd ook een doeldier. In de twintigste eeuw werd het gebruik van proefdieren in laboratoria (muis, rat, konijn) goedkoper, beter te standaardiseren en toegankelijk voor veel onderzoekers, niet alleen artsen. Dierenartsen bleven onderzoek doen aan voornamelijk productiedieren. Hier scheidden de wegen der disciplines. Dierenartsen krijgen gaandeweg meer te maken met populaties (stallen) dan individuele dieren. Er is een sterke interactie met de directe omgeving (milieu) Grondige kennis van kringlopen is dus een vereiste. Diergeneeskundig onderzoek wordt steeds meer ziekte georiënteerd in plaats van gastheer georiënteerd maar ook nog eens economie georiënteerd.[38]
Tenslotte wordt tegen het einde van de twintigste eeuw een paradigma verandering zichtbaar: niet langer ziek – beter maken, maar gezond – gezond houden! De preventief ingestelde dierenarts staat inmiddels ver af van de curatief ingestelde arts. Dat dit vooral opvalt bij praktiserende artsen en dierenartsen is evident. Wellicht zal de na de tweede wereldoorlog snel opgekomen dierenarts voor gezelschapsdieren zich meer vergelijkbaar opstellen als een arts voor zieke dieren. Het werkterrein van de dierenarts werkzaam in de volksgezondheid en de arts, werkzaam in de volksgezondheid, kenmerkt zich door een brede gemeenschappelijke belangstelling en is daarom een goed platform voor de "one health" gedachte en goede samenwerking in de volksgezondheid voor de eenentwintigste eeuw. [39]

Dankwoord: Ik stel de voorinzage van het hoofdstuk van Bresalier, Cassidy en Woods zeer op prijs.
M. Bresalier, A. Cassid & A. Woods, 'One health in history', in: J. Zinsstag, E. Schelling, D. Waltner-Toews, M. Whittaker, & M. Tanner (Eds.), *One Health: The Theory and Practice of Integrated Health Approaches* (Wallingford 2015) in press.

Noten

1 R.H. Dunlop and D.J. Williams, *Veterinary Medicine, an illustrated history* (St. Louis 1996) 142 e.v.
2 Ibidem, 242.
3 R.G.W. Kirk and M. Worboys, 'Medicine and species: one medicine one history?', in: M. Jackson (ed.) *The Oxford handbook of the history of medicine* (Oxford 2011) 561-575.
4 G. Easton and M. Alder, One medicine? *British Medical Journal* 331 (2005) 7527; L.H. Kahn e.a, 'Teaching "one medicine, one health"', *The American Journal of Medicine* 121 (2008) 169-170.
5 A.W. Sijthoff, *Woordenboek voor kennis en kunst*, dl. 4 (Leiden 1890-1900) 555-556.
6 Dunlop and Williams, *Veterinary Medicine* (n. 1) 142.
7 Ibidem, 146; J. Wester, *Geschiedenis der veeartsenijkunde* (Utrecht 1939) 9-11.
8 Dunlop and Williams, *Veterinary Medicine* (n. 1) 151-153.
9 Ibidem, 163-164.
10 Ibidem, 172-174.
11 Ibidem, 220-221.
12 F. Dinçer, 'An analytical approach to the veterinary knowledge of the Islamic period', in: F. Dinçer (ed.) *Veterinary medicine: historical approaches* (Ankara 2002) 177-194; Wester, *Geschiedenis der veeartsenijkunde* (n. 7) 42-46.
13 Dunlop and Williams, *Veterinary Medicine* (n. 1) 277.
14 Ibidem, 242.
15 Ibidem, 252-253.
16 Dunlop and Williams, *Veterinary Medicine* (n. 1) 297-298; Wester, *Geschiedenis der veeartsenijkunde* (n. 7) 101-112.
17 Dunlop and Williams, *Veterinary medicine* (n.1) 316-317.
18 Wester, *Geschiedenis der veeartsenijkunde* (n. 7) 98, 116-117.
19 Dunlop and Williams, *Veterinary Medicine* (n. 1) 306; C. Hannaway, 'Veterinary medicine and rural healthcare in Pre-Revolutionary France', *Bulletin of the History of Medicine* 51 (1977) 431-447.
20 S.T. Stein, *Entwichlingsgeschichte und Parasitimus der Menschlicher Cestoden* (Lahr 1882) 2, 8.
21 J. van der Hoeden, *De Zoönosen. Infectieziekten der dieren die op den mensch kunnen overgaan en de ziekten die daardoor bij dezen worden teweeggebracht* (Leiden 1946) 344.
22 P. de Kruif, *Microbe hunters* (Hamburg 1935).
23 F. van Knapen, '"Vreeselijksten geesel van het menschdom". Erkenning van bovine tuberculose als zoönose en bestrijding daarvan in Nederland', Argos 48 (2013) 274-283.
24 J. van der Hoeden, *De Zoönosen* (n. 21).
25 R. von Ostertag, *Lehrbuch der Schlachtvieh und Fleischbeschau* (Stuttgart 1932).
26 A. van der Woud, *Koninkrijk vol sloppen. Achterbuurten en vuil in de 19e eeuw* (Amsterdam 2012).
27 P.A. Koolmees, *Symbolen van openbare hygiëne. Gemeentelijke slachthuizen in Nederland 1795-1940.* Diss. Utrecht (Rotterdam 1997) 54-56, 109-110.
28 *Staatsblad* 157 (1901).
29 H. van Zon, *Tachtig jaar RIVM* (Bilthoven 2004).
30 *WHO technical report series no. 573. The veterinary contribution to public health practice. Report of a joint FAO/WHO expert committee on veterinary public health* (Geneva 1975).
31 C.W. Schwabe, *Veterinary medicine and human health* (Baltimore 1969) 5, 126-128.
32 V.C. Allison, 'Crowd disease', *Pub. Health* 72 (1958) 43-53.
33 J. Ruitenberg, 'De geschiedenis van de (veterinaire) volksgezondheid. De rol van de dierenartsen bij het RIVM', *Argos* 48 (2013) 262-267.
34 J. Swabe, *Animals, disease and human society. Human-animal relations and the rise of veterinary medicine* (Londen/New York 1999) 149-150.
35 L.J.A. Lipman en P.A.M. Overgaauw (eds), *Stilstaan bij ontwikkelingen. Symposium bij gelegenheid van het afscheid van F. van Knapen* (Utrecht 2013).
36 Schwabe, *Veterinary medicine and human health* (n. 31) 44.
37 Anon. *De pest in het verre oosten. De Revue der uitvindingen en ontdekkingen* (Amsterdam 1910) 467-473.
38 Schwabe, *Veterinary medicine and human health* (n. 31) 374-389
39 Lieke van Knapen in: Lipman en Overgaauw, *Stilstaan bij ontwikkelingen* (n. 40) 22-27.

ANDRIES VAN FOREEST[a]

Andries Veensma (1882-1949) Een eigenzinnige dierverzorger op de bres voor rechtvaardigheid

Andries Veensma is mijn grootvader van moederskant. Mijn ouders hebben mij zijn voornaam meegegeven. Dit geeft een extra band, maar dat is niet het enige. Een andere band tussen mij en mijn grootvader ligt in ons beider werkzame leven. Andries Veensma heeft vele jaren gewerkt aan 's Rijks Veeartsenijschool (later Veeartsenijkundige Hogeschool en Faculteit der Veeartsenijkunde) in Utrecht. Ik heb in Utrecht diergeneeskunde gestudeerd en ben in de periode 1984-2000 in deeltijd als universitair docent veterinaire tandheelkunde aan de faculteit Diergeneeskunde verbonden geweest.

Abstract

Andries Veensma (1882-1949)
A self-willed animal caretaker striving for justice

Andries Veensma was a fascinating man, caring for dogs and their owners. As a young man he was politically active as a supporter of justice and equality. He was a leftist, but not without liberal principles. During his career as an animal caretaker at the Utrecht University Small Animal Clinic (1911-1932) he had several conflicts with his chief, professor H. Jakob, on terms of employment. In his position as animal caretaker he was photographed on many occasions together with his chief. These pictures have been reproduced in several books and papers, and also decorate the current Department of Clinical Sciences of Companion Animals. They are appropriate mementos of someone who otherwise left behind very little. However, this does not hold true for his grandson (the author of the article) who followed in his grandfather's footsteps and became a veterinarian. This article provides some insight into the labor relations of that era, 100 years ago.

Een Fries met ambitie

Andries Veensma (1882-1949) heeft vanuit een schamel bestaan zijn weg gezocht en gevonden naar een betere maatschappelijke status. De gegevens zijn voor een groot deel verkregen uit overlevering. Het levensverhaal wordt ingebed in een beeld van de wereld waarin hij leefde en werkte. De politieke ontwikkeling in Friesland rond de overgang van de 19e naar de 20ste eeuw, de militaire entourage en de situatie in 's Rijks Veeartsenijschool in Utrecht komen daarbij aan de orde. De maatschappelijke betrokkenheid op basis van het socialistische gedachtegoed is niet zonder gevolgen gebleven. Andries Veensma wordt op 31 mei 1882 in Oosterwolde geboren,[1] in een familie van landarbeiders in de arme veengebieden. Zijn vader is Willem Annes Veensma en zijn moeder Baartje Anskes de Jong. Het zijn geboren en getogen Friezen met hoekige karakters: ambitieus, koppig, trouw en eerlijk. Er is niet veel bekend over het gezin waarin hij opgroeit en over zijn jeugd. Hij doorloopt de lagere school en moet als jongen al thuis en op boerderijen in de buurt meewerken. Na zijn lagereschooltijd is hij boerenknecht op diverse plekken in dit arme landbouwgebied en werkt hij ook op boerderijen in Duitsland. Op 18 april 1911 trouwt hij met Aaltje Bouma uit Langedijke.[2] Het echtpaar verhuist naar Utrecht waar op 14 januari 1912 hun enig kind wordt geboren: Barendina Lutina Veensma, die later als Diny van Foreest-Veensma mijn moeder wordt.

De Stellingwerven en Langedijke

Oosterwolde (10.000 inwoners) waar Andries Veensma is geboren, vormt tegenwoordig samen met nog 12 dorpen -waaronder Langedijke- de gemeente Ooststellingwerf (25.000 inw.).[3] Ooststellingwerf maakt samen met Weststellingwerf deel uit van het gebied 'De Stellingwerven'. De Stellingwerven nemen een bijzondere positie in Friesland in. Naast het Nederlands en het Fries kent dit gebied een eigen taal. Het 'Stellingwerfs' is officieel erkend als streektaal en wordt nog volop gebruikt in de kleinere dorpen.

[a] Jhr. drs. A.W. van Foreest, dierenarts, Lindenlaan 26C, 1861HB Bergen NH (zie ook nawoord)

Afb. 1. Andries Veensma (1934). Bron: familiearchief auteur.

In de Stellingwerven zijn sporen van landontginning gevonden die teruggaan tot het jaar 1000. De mensen die dit gebied bevolkten zijn waarschijnlijk afkomstig uit de omgeving van Hannover en op de vlucht geslagen voor de troepen van Lodewijk de Duitser, een kleinzoon van Karel de Grote. Het was een gemeenschap van 'kleine lieden' die zich zelfvoorzienend kon handhaven. Ze hielden zich bezig met akkerbouw, veeteelt, visserij, imkerij en aanverwante activiteiten. Zij maakten daarbij gebruik van de gemeenschappelijke weiden in Noordwest Overijssel. Dat was een doorn in het oog van de bisschop van Utrecht die vond dat hij recht had op dat gebied. Dit weer tot grote ergernis van de Stellingwervers.
Na een korte maar felle gewapende strijd die in het voordeel van de bisschop werd beslecht, deed de bisschop de Stellingwervers in de kerkelijke ban via de in 1309 geschreven oorkonde (banvloek). Dit had tot gevolg dat het gebied een onafhankelijke boerenrepubliek werd, de Vrije Natie Stellingwerf. Een centraal gezag kende men niet, wat overigens niet betekende dat het een zooitje ongeregeld was. Ook al stonden de Stellingwervers bekend als een reurig volkje, meestal werd veel in goede verstandhouding onderling geregeld.
Al voor het gekrakeel in 1309 liep er door het Stellingwerfs landschap een lange weg waaraan zich enkele boeren hadden gevestigd. Hieruit is de naam Langedijke (Lange weg) voortgekomen. [4]

De wijde wereld in: kansen zoeken

Op 18-jarige leeftijd komt voor alle jonge mannen de dienstplicht in zicht. 'Lotelingen' heten deze jonge mannen en ook Andries Veensma wordt opgeroepen. Na een medische keuring wordt hij op 12 maart 1902 ingelijfd bij het 3de regiment Huzaren in Den Haag (Alexanderkazerne). In het militiestamboek wordt vastgelegd dat zijn beroep 'boerenknecht' is en dat hij 1 meter en 681 millimeter lang is, grijze ogen heeft, bruin haar en geen bijzondere kentekenen.[5] Het kazerneleven was niet erg comfortabel. Vooral de manschappen hadden het niet altijd even gemakkelijk. De paarden hadden vaak een beter leven. Ter illustratie een van de regels uit de Leidraad voor den Huzaar uit 1919: 'Het is verboden brood en andere levensmiddelen buiten de kazerne te brengen. Een goed huzaar voert het brood dat hij overhoudt, op aan zijn paard.'

Op 3 september 1903 tekent Andries Veensma vrijwillig voor zes jaar bij en komt hij als marechaussee te paard terecht bij de 4e divisie Koninklijke Marechaussee (kazerne Nieuweschans) met een nieuwe verbintenis 'onder vrijstelling van borgtocht'.[6] Hij ziet hierin een kans om maatschappelijk verder te komen dan de status van boerenknecht. Hij leerde paardrijden bij de huzaren en dat komt hem goed van pas bij de Marechaussee.

Afb. 2. Andries Veensma als marechaussee te paard (1902). Bron: familiearchief auteur.

Maatschappelijke ambitie: niet zonder gevolgen

Veensma heeft socialistische ideeën over politiek en maatschappij en in het soms bijna revolutionaire Friesland – met Domela Nieuwenhuis en Troelstra als bekende voorvechters – neemt hij waarschijnlijk deel aan heftige discussies op straat.[7] Zo schijnt hij, in zijn vrije tijd, een keer zijn dienstwapen onoorbaar gebruikt te hebben. Wellicht om een verschil van inzicht over de politieke situatie kracht bij te zetten.
Op 15 november 1907 moet Veensma verschijnen voor de krijgsraad in het 5e militaire arrondissement.[8] Bij vonnis van de krijgsraad van 21 december 1907 wordt hij veroordeeld tot zes maanden gevangenisstraf met ontzetting van het recht om enig ambt bij de politie te bekleden voor de tijd van twee jaar en zes maanden, ter zake van bedreiging met zware mishandeling begaan door een ambtenaar, met gebruikmaking van een middel hem door zijn ambt geschonken (sabel of pistool).

Op 22 februari 1908 wordt hij 'wegens berispelijk gedrag' ontslagen bij de Koninklijke Marechaussee en, bij wijze van administratieve maatregel, teruggebracht in de rang van marechaussee te paard 3e klasse. Hij wordt weer overgeplaatst naar het 3e regiment huzaren, teneinde daar zijn vrijwillige dienstverband uit te dienen. Op 1 maart 1910 wordt hij als vrijwilliger afgevoerd en tot de positie van milicien teruggebracht bij het 3e regiment huzaren en in juni 1910 gaat hij met groot verlof. Een verdere militaire carrière zit er niet meer in en zijn ambities om verder te komen brengen hem en zijn vrouw Aaltje Bouma naar Utrecht.

Nieuw perspectief: 's Rijks Veeartsenijschool in Utrecht

Nadat Andries Veensma met groot verlof is gegaan bij het 3e regiment huzaren, solliciteert hij bij de 's Rijks Veeartsenijschool in Utrecht op de paardenafdeling. Hij krijgt een aanstelling en verhuist met zijn vrouw naar Utrecht. Zij gaan wonen in de Poortstraat, op nummer 99 en spreken af dat er vanaf dat moment thuis alleen maar 'Hollands' gesproken zal worden.

Ongetwijfeld is zijn ervaring met paarden tijdens zijn militaire dienstjaren van groot belang. In die jaren is de verzorging van paarden één van de hoofdtaken voor de dierverzorgers. Veensma heeft ook belangstelling voor honden en wordt – naast zijn werkzaamheden in de paardenkliniek – belast met de zorg voor honden in de nieuwe hondenstal. Hiermee wordt hij tevens hondenoppasser. Met ingang van 1 juli 1911 wordt Veensma benoemd tot bediende 3de klasse bij de 's Rijks Veeartsenijschool op een jaarwedde van 624 gulden.[9]
Voor zijn taak als hondenoppasser ressorteert hij onder de in hetzelfde jaar benoemde vierde klinische leraar dr. Heinrich Jakob, afkomstig uit München. De officiële leeropdracht is: *De algemeene geneesleer, de geneesmiddel- en vergiftleer en kliniek*. De term 'kliniek' is in de taakomschrijving niet nader gespecificeerd, maar de nadere omschrijving luidt 'de kliniek voor honden, katten, konijnen, vogels en andere kleinere dieren'.[10]

Afb.3. Oppasser Veensma assisteert bij een onderzoek door professor Jakob. Bron: Collectie Diergeneeskunde van het Universiteitsmuseum Utrecht (UMD 0285-124210.06). Foto: Babke Aarts, vervaardigd van het oorspronkelijke glasnegatief.

De hondenstallen

's Rijks Veeartsenijschool in Utrecht beschikt aanvankelijk alleen over stallen voor paarden en landbouwhuisdieren. Er is nog weinig belangstelling voor geneeskundige zorg voor honden en andere kleine (huis)dieren. De kennis is beperkt en de meeste praktiserende dierenartsen weten ook niet goed raad met de relatie tussen mensen en kleine huisdieren. De verhouding van de mensen tot die dieren die vooral als huisgenoot worden gezien, wordt snel afgedaan als sentimentaliteit. Onderstaande uitspraak is illustratief:

'Ginds overlaadt ene oude juffer haar walgelijke vette mops met een keur aan kostbare spijzen die het beest allesbehalve nuttig zijn, maar gewis zijne dagen verkorten zullen (….) hier trakteert eene rijke dame haar schoothondje op thee en bitterkoekjes (….)'.[11]

Aan het eind van de 19e eeuw komt daar verandering in. Er ontstaat vraag naar geneeskundige zorg vanuit de stadsbevolking. In 1873 komt er een voorziening voor dolle of van dolheid verdachte honden op het meest noordelijke gedeelte van het terrein van de school: 'de dolle hondenstal'. Later, in 1910, worden meer hondenstallen in gebruik genomen voor honden die voor gratis behandeling worden aangeboden. Huidaandoeningen zoals schurft, fracturen en infectieziekten vormen meestal de reden voor opname in de hondenstallen.
Een houten noodgebouw bij het hoofdgebouw aan de Biltstraat wordt in oktober 1911 in gebruik genomen als poliklinick kleine huisdieren voor de nieuw benoemde leraar Jakob. Er komt al snel kritiek op de behuizing: te krap voor zowel de kliniek als voor de afdeling geneesmiddel- en vergiftleer. Er was geen ruimte voor een behoorlijke wachtkamer en bovendien waren de hondenstallen op grote afstand van de kliniek.[12] Het aantal patiënten neemt toe en de accommodatie is te

klein. Jakob komt in 1915 met het voorstel om op de grote weide aan de Alexander Numankade te gaan bouwen. Hier zouden ook de hondenstallen geen geluidshinder meer opleveren. In 1923 word aan de Alexander Numankade de nieuwe kliniek voor kleine huisdieren in gebruik genomen. Het is een imposant gebouw, onder leiding van de architect J. Crouwel gebouwd in de stijl van de Amsterdamse school.[13] Met de nieuwbouw zijn er grotere hondenstallen voor de patiënten en daar is Veensma tot zijn ontslag in 1932 werkzaam geweest. Het terrein aan de Bilstraat is in die tijd volledig ommuurd en Veensma moet vanaf de Poortstraat naar de ingang aan de Biltstraat lopen om op zijn werk te komen. Dit terwijl de stallen waar hij werkt zich achter op het terrein nabij de Poortstraat bevinden. Veensma vindt daar een eigen oplossing voor. Hij heeft in zijn tuin een kippenhok gebouwd. Met behulp van een ladder klimt hij op het kippenhok en vervolgens op de muur. Hij haalt de ladder omhoog en laat hem aan de andere kant van de muur weer neer. Ook andere werknemers verschaffen zich op een vergelijkbare manier toegang tot het terrein vanuit hun eigen tuin. Of professor van der Kaay, die later naast Veensma woonde, dat ook deed, is niet bekend. Veensma besteedt veel aandacht aan de leerlingen, later de studenten. Hij helpt ze niet alleen met het aanleggen van verbanden maar biedt ook hulp bij de voorbereiding op examens. Vooral dat laatste wordt door de studenten gewaardeerd want het is erg handig om erachter te komen welke patiënt ze op de klinische examens voorgeschoteld kunnen krijgen.
In zijn eigen tuin heeft Veensma ook een paar hondenhokken gebouwd voor op de kliniek uitbehandelde honden. Hij mag die dieren mee naar huis nemen om te proberen ze toch beter te maken. Zo zijn er honden met schurft die Veensma met eindeloos geduld insmeert met door hem gemaakte zalf. Hij kent veel medicijnen en probeert die graag uit. Hij rekent voor deze zorg 75 cent per dag en zo weet hij dus naast zijn wedde wat extra's te verdienen. Hoewel hij er toestemming voor heeft gekregen, zet deze activiteit waarschijnlijk kwaad bloed bij andere medewerkers van de klinieken.

Spanningen op het werk

De hondenoppassers van de kliniek zijn veel autonomie gewend. De hondenstallen staan achter op het terrein. De verzorging van de patiënten wordt overgelaten aan het goeddunken van de hondenoppassers, die de stallen beschouwen als hun privédomein. De Duitse achtergrond van Jakob – met veel nadruk op gezag en decorum – past niet bij de opvattingen van Veensma over omgangsvormen. Bovendien heeft Jakob moeite met het vervullen van zijn bestuurlijke functies en krijgt hij steeds meer problemen met zijn ondergeschikten. Veensma en zijn in 1915 benoemde collega J. van de Leur, maken de dienst uit in de hondenstallen. Ook na de verhuizing in 1923 naar de nieuwe kliniek blijven de twee knechten verantwoordelijk voor de patiënten.[14]
Jakob en de hondenoppassers leven op gespannen voet. De oppassers laten niet na problemen op hoog niveau aan te kaarten. In een schrijven van secretaris van de Nederlandse Bond van Personeel in Overheidsdienst aan de secretaris van het college van Curatoren der Rijks Veeartsenijkundige Hogeschool wordt het volgende onder de aandacht gebracht:

Afb. 4. Veensma en een patiënt met dwangbewegingen. Bron: Collectie Diergeneeskunde van het Universiteitsmuseum Utrecht (UMD 0285-123697.05). Foto: Babke Aarts, vervaardigd van het oorspronkelijke glasnegatief.

'Zaterdag jl. had de stalknecht Van de Leur, werkzaam in de kliniek van kleine huisdieren verlof. Voor het vervullen van zijn dienst werd aangewezen de laboratoriumbediende Voordouw, terwijl de stalknecht v.d. Horst werd aangewezen om de dienst van Voordouw te verrichten.
Adressanten meenen verplicht te zijn, dit ter Uwer kennis te brengen, omdat het hun inziens toch wel een eigenaardige toestand is, dat de stalknecht vervangen wordt door den laboratoriumbediende en deze door een stalknecht. Zij zijn zoo vrij te betwijfelen of deze manier van doen wel erg bevorderlijk is om de goede geest onder het personeel te bevorderen.' [15]

Rond de verhuizing naar de Alexander Numankade zijn er organisatorische verwikkelingen: Professor Hartog eist de chirurgie van het kleine huisdier op, professor Wester de interne patiënten en professor Jakob blijft de kliniek beheren. Na overleg wordt overeengekomen dat Hartog de 'oude hondenstal' en oppasser Veensma zal overnemen. Jakob heeft geen ambitie in de chirurgie, en ziet hierin aanvankelijk een mogelijkheid om zich te ontdoen van de lastige Veensma. Later verzet Jakob zich heftig tegen de voorgestelde splitsing van zijn kliniek. Er volgen nog vele discussies met alternatieve voorstellen, maar tot een splitsing komt het niet.[16] Veensma verhuist mee naar de nieuwe kliniek.
Na de verhuizing zijn er strengere controles op geneesmiddelen, verbandstoffen en brandstoffen omdat daar van hoger hand, met het oog op bezuinigingen, op aangedrongen wordt. Dit onderwerp en de ruzies over de verdeling van fooien en de indeling van werkroosters hebben tot aan Jakobs vertrek herhaaldelijk geleid tot confrontaties tussen de Nederlandse Bond van Personeel in Overheidsdienst enerzijds en het College van Curatoren en Jakob anderzijds.[17] De beschuldigingen vliegen over en weer. Jakob heeft geen problemen met personeel dat 'christelijk' of 'neutraal' is maar wel met Veensma en zijn collega Van de Leur die 'modern georga-

niseerd' zijn. Hij is onhandig in zijn pogingen om zijn gezag te handhaven. Hij bevoordeelt de één boven de ander, wat bijdraagt aan de slechte sfeer: de hoogleraar is in de ogen van Veensma geen goede baas in de kliniek.
In de diverse verslagen en briefwisselingen wordt de functie van Veensma op allerlei manieren omschreven: knecht, paardenknecht, bediende, oppasser, hondenoppasser, stalknecht en dierverzorger.

Toen dierenarts Dr. J. Gajentaan – later bekend als de Sinterklaas bij de intocht in Amsterdam – na afloop van zijn assistentschap bij Kleine Huisdieren (1925-1926) vertrok, bood hij Veensma aan om mee te gaan naar zijn praktijk in Amsterdam.[18] Veensma nam dit aanbod niet aan ook al zou hij dan af zijn van de spanningen in de kliniek.

Toen de zoon van Gajentaan (Dr. J.E. Gajentaan) in 1984 werd benoemd tot hoogleraar bij de Universiteitskliniek voor Gezelschapsdieren in Utrecht, wilde hij de veterinaire tandheelkunde aandacht geven. Hij vroeg Andries van Foreest (de kleinzoon van Andries Veensma) de ontwikkeling van dit vakgebied op zich te nemen, zonder te weten van zijn vaders poging om Veensma 'mee te nemen' naar Amsterdam.

Jakob aanvaardt in december 1929 een hoogleraarschap in Giessen.[19] In 1930 wordt Dr. A. Klarenbeek benoemd tot zijn opvolger. In verband met de van rijkswege opgelegde drastische bezuinigingen wil Klarenbeek meer lager betaald personeel aanstellen, ten koste van de beter bezoldigden. Op grond van deze economische motieven kan Klarenbeek zich ontdoen van de dwarsliggers Veensma en Van de Leur: 'leerjongens' vervangen de 'knechten'.[20] Beiden verlaten, met een wachtgeldregeling, per 1 maart 1932 de kliniek.
Hoe het werkzame leven van Veensma na zijn loopbaan bij de veeartsenijschool is verlopen, is niet bekend. Mijn moeder beëindigt na zijn ontslag voortijdig haar schoolopleiding en gaat werken bij de PTT als telefoniste, zodat zij kan bijdragen aan het gezinsinkomen. Veensma begint een sigarenzaak in de Bekkerstraat in Utrecht. Later verhuizen zij naar Bilthoven: eerst naar de Gezichtslaan en daarna naar de Spoorlaan. Hij blijft zich altijd bezig houden met honden. Zo neemt hij honden in pension en houdt zich bezig met de fokkerij (dwergpinchers en later bouviers) en met de behandeling van honden. Hij wint op hondenkeuringen een aantal medailles die samen met zijn instrumentarium in mijn bezit zijn. Op 17 januari 1949 overlijdt Andries Veensma aan een hartaanval, 66 jaar oud.

Conclusie

Andries Veensma was een interessante man met heel veel liefde voor honden en hun eigenaren. Hij was als jongeling maatschappelijk en politiek actief als voorvechter van rechtvaardigheid en gelijkheid. Een 'rode rakker' maar niet zonder liberale principes. Hij is veelvuldig op actiefoto's afgebeeld met de hoogleraar Jakob. Deze foto's zijn afgedrukt in menig geschrift en sieren het huidige Departement Geneeskunde van Gezelschapsdieren. Het zijn gepaste herinneringen aan iemand die verder nauwelijks sporen heeft nagelaten maar er wel aan heeft bijgedragen dat zijn kleinzoon in zijn voetsporen is getreden door diergeneeskunde te gaan studeren. Voorts geeft dit artikel enig inzicht in arbeidsverhoudingen van ongeveer 100 jaar geleden.

Nawoord

Mijn broer Andries van Foreest is op 19 februari 2015 overleden. Hij was niet alleen een practicus in hart en nieren maar hij heeft daarnaast ook zijn pen veelvuldig gebruikt: om zijn praktijkervaringen met anderen te delen en vooral om de veterinaire tandheelkunde te ontwikkelen en de belangstelling daarvoor bij dierenartsen te bevorderen. Door de jaren heen zijn series artikelen van zijn hand verschenen in diverse veterinaire tijdschriften en in het Nederlands tandartsenblad. De twee boeken die hij heeft geschreven over veterinaire tandheelkunde hebben inmiddels de status van standaardwerk. Misschien wel omdat hij teveel practicus was, is het schrijven van een wetenschappelijk proefschrift altijd een stille wens gebleven. Zijn vader was daarin zijn voorbeeld en de beide zonen van Andries hebben ter afronding van hun studie ook de doctorsgraad behaald.
Deze publicatie over zijn grootvader, in goede samenwerking met de redactie van Argos van het Veterinair Historisch Genootschap tot stand gekomen, zou hem - als fervent pianist in jazzbands - in de oren klinken als zijn wetenschappelijk slotakkoord.

Contactpersoon:

Jorden D. van Foreest, tandarts
Storm van 's-Gravesandeweg 83
2242 JD Wassenaar
jdvanforeest@gmail.com

Noten

1 TRESOAR, Schatkamer van Fryslân, www.tresoar.nl.
2 genealogieonline. www.genealogieonline.nl/stamboom-helmantel/I3629.php.
3 Gemeente Ooststellingwerf, www.ooststellingwerf.nl/dit-is-ooststellingwerf/in-getallen_3265/
4 Anonymus, 'De Stellingwerven en Langedijke', *Friesland Post*, februari 2009. www.langedijke.nl/index.php/geschiedenis.
5 Nationaal Archief, Den Haag, inv.nr. 2.13.09.
6 Brigade Koninklijke Marechaussee Nieuweschans, http://www.marechausseesporen.nl/pagina_brig_nieuweschans.htm.
7 Pieter Jelles Troelstra, http://nl.wikipedia.org/wiki/Pieter_Jelles_Troelstra.
8 Museum der Koninklijke Marechaussee, www.marechausseemuseum.nl.
9 Aanstellingsdocument veeartsenijschool, in bezit auteur.
10 C. Offringa, *Van Gildestein naar Uithof. 150 jaar diergeneeskundig onderwijs in Utrecht*. deel 1 (Utrecht 1971) 264.
11 G.J. Hengeveld, I. Jennes en L. Swart. *Verzameling van veeartsenijkundige bijdragen* (Utrecht 1860).
12 I.M.E. Boor- van der Putten, *75 jaar geneeskunde van gezelschapsdieren, 1911-1986* (Utrecht 1986) 75.
13 *Ibidem*,74-83.
14 *Ibidem*, 71.
15 Archief Nederlandse Bond Personeel Overheidsdienst: portefeuilles 176-181.
16 Boor- van der Putten, *75 jaar geneeskunde van gezelschapsdieren* (n. 12) 83-88.
17 Archief Nederlandse Bond (n. 15).
18 Jan Gajentaan, http://nl.wikipedia.org/wiki/Jan_Gajentaan.
19 Boor- van der Putten, *75 jaar geneeskunde van gezelschapsdieren* (n. 12) 88.
20 *Ibidem*, 92.

De hortus rond 1900, met de studenten Bakker en Ten Hoopen

Kas in de veterinaire hortus, datering onbekend

De veterinaire hortus

Eind vorig jaar verscheen het prachtige boek *Bloeiende wetenschap: 375 jaar Botanische Tuinen Utrecht* van Armand Heijnen, over de geschiedenis van de universitaire hortus botanicus.

Dat 's Rijks Veeartsenijschool vanaf de oprichting in 1821 een eigen hortus had, is waarschijnlijk niet iedereen bekend. Al in de aanloop naar de oprichting van de school, eind achttiende eeuw, werd er gesproken over de noodzaak van een kruidtuin. In 1815 werden universiteiten of *hoogescholen* van overheidswege verplicht om faciliteiten ten behoeve van het onderwijs te creëren, zoals anatomische kabinetten en ook botanische tuinen.
In mei 1821 ontving de eerste directeur van 's Rijks Veeartsenijschool, Van Lidth de Jeude, van minister Falck instructies met betrekking tot het personeel van de veeartsenijschool. De aan te stellen hortulanus had onder de professor in de kruidkunde het opzicht over de kruidtuin, die diende tot bevordering van het onderwijs in de kruidkunde en 'te gelijk tot verfraaying en sieraad voor het geheele Etablissement'.[1]
Ondanks deze mooie woorden floreerde de veterinaire hortus in de eerste jaren van haar bestaan bepaald niet. De bezoldiging voor de deeltijdbaan van hortulanus was laag en de continuïteit stond daarmee onder druk. Zo was de eerste hortulanus Breitenstein tevens verantwoordelijk voor de 'akademietuin' en werden later geneeskundestudenten aangesteld in deze functie.
In 1826 klaagde Van Lidth de Jeude bij de minister dat de kruidtuin in slechte staat was: hortulanus H. van Lunteren had naast zijn andere bezigheden blijkbaar 'volstrekt geenen tijd' om deze bij te houden. Ook de *kweekelingen* beklaagden zich '(…) omdat zij de meeste der beschrevene planten, welke volgens het plan en den catalogus in den tuin behooren gevonden te worden, daarin tevergeefsch zoeken en vele gewassen op een verkeerd nummer geplant [zijn]'.[2]
In de loop der jaren moest de hortus diverse malen wijken of terrein opgeven voor al dan niet tijdelijke bouwwerken ten behoeve van onderwijs, onderzoek of patiëntenzorg en in 1915 tenslotte verdween de tuin om plaats te maken voor het voorterrein en de oprijlaan van de Kliniek voor Heelkunde.[3]

BABKE AARTS

In de collectie van de Afdeling Diergeneeskunde van het Universiteitsmuseum bevinden zich veel bijzondere objecten. In deze rubriek worden objecten uitgelicht. Voor meer informatie zie de website van het Universiteitsmuseum Utrecht: http://www.uu.nl/NL/UNIVERSITEITSMUSEUM/COLLECTIE/DIERGENEESKUNDE/Pages/default.aspx en de site van de Numan Stichting: www.numanstichting.nl

Noten

1 Het Utrechts Archief (HUA), Rijksveeartsenijschool te Utrecht, nummer toegang 213, inventarisnummer 3, 2 mei 1821 Nr. 1.
2 Het Utrechts Archief (HUA), Rijksveeartsenijschool te Utrecht, nummer toegang 213, inventarisnummer 2, augustus 1826 Nr. 165.
3 Hartog, J.H., 'De gebouwen en terreinen van 1821 tor heden' in Kroon, H.M., Paimans, W.J. en J.E.W. Ihle (red.) *Een eeuw veeartsenijkundig onderwijs. 's Rijks-Veeartsenijschool Veeartsenijkundige Hoogeschool 1821-1921* (Utrecht, 1921) 224-247.

Meer informatie over het boek 'Bloeiende wetenschap: 375 jaar Botanische Tuinen Utrecht is te vinden via: www.botanischetuinen.nl/bloeiende-wetenschap-375-jaar-botanische-tuinen-utrecht/

Ook honden werden gevorderd in de Tweede Wereldoorlog[1]

Het is algemeen bekend dat in de Tweede Wereldoorlog fietsen en paarden in beslag werden genomen door de Duitse bezetter. Dat ook honden werden gevorderd is veel minder bekend. Zo ook de hond "Fokje" van de familie Bergström te Amsterdam (afb. 1). Op 26 juni 1944 werd de eigenaar van de hond door de burgemeester aangeschreven en gedwongen de hond ter keuring aan te bieden ten behoeve van de Duitse Weermacht.

Afb. 1. Mevrouw Jannetje Trijntje Bergström-Slootweg (geb 11-4-1906) met Fokje, foto in 1944 genomen voor haar man, die door de Duitsers weggevoerd was naar Mönchengladbach, waarvandaan hij is ontsnapt en te voet is teruggekeerd naar Amsterdam.

Het dwangverzoek was gedateerd 24 juni, twee dagen vóór de keuring (afb. 2a en 2b). Op de dag van ontvangst heeft de heer H.C. Bergström, gemeenteambtenaar in de hoofdstad, dierenarts Th. Kreuger blijkbaar zover gekregen dat deze een verklaring heeft geschreven dat Fokje "lijdende (was) aan vetzucht ten gevolge van een schildklieraandoening" (afb. 3). Hiermee werd de hond vrijgesteld van de Duitse keuring. Voor zover de conditie van de hond te beoordelen is op de foto, leed de hond zeer waarschijnlijk niet aan hypothyreoidie (een tekortschietende functie van de schildklier met vetzucht tot gevolg). Maar gezien de omstandigheden was een verklaring hieromtrent natuurlijk te rechtvaardigen. Pikant detail was dat er in die tijd geen (laboratorium)methode bestond om deze schildklieraandoening te diagnosticeren.[2] Dierenarts Kreuger praktiseerde aan de Hoogte Kadijk, daar waar vader en zoon Stüven eerder hun praktijk hadden. Dochter Jannie van de heer en mevrouw Bergström werd na de oorlog assistente bij dierenarts Kreuger. Niet alleen in Amsterdam maar ook in andere grote en kleine steden, zoals Rotterdam, Utrecht, Leiden, Goes en Doorn, werden honden gevorderd.[3] Alle hondenbezitters moesten zich melden met hun hond. Volgens het Verzetsmuseum werden de honden gebruikt om voor de Duitse troepen uit te lopen in gebieden waar landmijnen lagen. Alleen de grote honden werden in beslag genomen, want er was een zeker gewicht nodig om de mijnen tot ontploffing te brengen.[4]

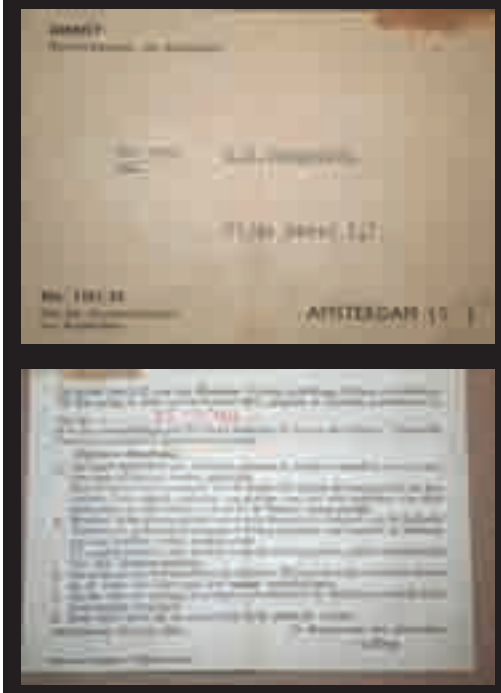

Afb. 2a en 2b. Dwangverzoek voor keuring hond.

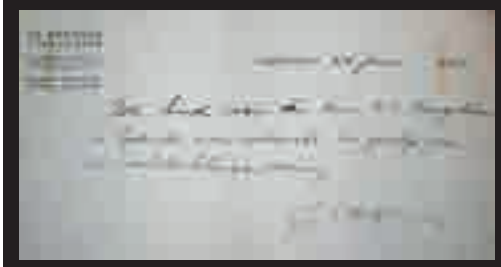

Afb. 3. Verklaring dierenarts Th. Kreuger.

ERIK JAN TJALSMA

Noten

1 Met dank aan Mw. J(annie) Bergström te Emmeloord voor het ter beschikbaar stellen van de in het artikel getoonde documenten (afb. 1 t/m 3), welke na publicatie van dit artikel geschonken zijn aan het Museum Diergeneeskunde.

2 Persoonlijke mededeling Prof. dr.dr.h.c. A. Rijnberk, em. hoogleraar Interne geneeskunde der gezelschapsdieren, Universiteit Utrecht.

3 Vordering van honden in de gemeente Rotterdam, 15 Mei 1944. De Burgemeester voornoemd, Müller: NIOD, Beeldbankwo2.nl, Beeldnummer: 107071 ; 'Stukken betreffende de keuring en vordering van honden, 1942' : Gemeentebestuur Gemeente Utrecht, archief nummer 31180 ; Aanplakbiljet: Aankondiging van de Burgemeester van Leiden "Hondenkeuring, 1 augustus 1944" : Regionaal Archief Leiden (K1688) ; Stukken betreffende de vordering van honden, 1944 : Gemeentearchief Goes (3866) ; Stukken betreffende de vordering van hooi, duiven, honden en paarden, 1934-1944 : Gemeentearchief Doorn (Regionaal Historisch Centrum Zuidoost Utrecht, 874).

4 www.verzetsmuseum.org

Maarten Frankenhuis en René Zanderink

Huisdieren. Onderworpen en gebruikt, gekoesterd en bewonderd.

Rotterdam, 2010 Uitgevers, 2014. ISBN 987-94-90951-22-1, 327 blz., ill., prijs € 24,90

De ondertitel schetst de vele manieren waarop de mens op huisdieren reageert. Huisdieren die de mensheid vele duizenden jaren vergezeld hebben. Het boek Huisdieren van Collega Frankenhuis en Dhr Zanderink, is professioneel, informatief en educatief en past daarmee geheel in de opdracht die ook de uitgever zichzelf gesteld heeft. De beide auteurs hebben zich vele jaren intensief bezig gehouden met de diersoorten die in de hand van de mens terecht gekomen zijn. Die professionele kennis hebben zij vastgelegd in een boek voor iedereen die nieuwsgierig is. Wat is een huisdier, hoe wordt uit een "wild" dier een huisdier? Welke eigenschappen maken een wild dier geschikt voor domesticatie? Hoe en waarom heeft de mens deze dieren ten eigen nutte of genoegen geselecteerd? Iedereen die meer wil weten over onze huisdieren. Over hun voorouders en het verloop van de domesticatie kan in dit boek antwoorden vinden. Antwoorden die vaak per diersoort verschillen. Duidelijk wordt dat die antwoorden voor verschillende diersoorten, afhankelijk zijn van economische en culturele factoren en bovendien tijdgebonden. Huisdier zijn of worden blijkt, naast het eventuele nut, veelal gekoppeld te worden aan esthetische of emotionele aspecten. Soms overheerst het ene aspect, dan weer het andere. Bij runderen overheerst het nut van de melkgift. Thans wordt intensief gezocht naar een combinatie van hoge melkgift plus een lange levensduur, waarbij DNA analyses ingezet worden. Soms overheersen esthetische en/of emotionele aspecten, eventueel zelfs ten nadele van welzijn, zoals bij sommige hondenrassen. Honden worden anderzijds in geval van nood ingezet om mensen te redden of om in de oorlog van nut te zijn. Een enkele diersoort is een "multipurpose dier", zoals het konijn, dat oorspronkelijk voor het vlees werd gehouden, later bovendien vanwege zijn vele kleuren en vormen gewaardeerd wordt, en vervolgens als gezelschaps- hobbydier en/of laboratoriumdier zijn nut bewijst.
Van elk van de gedomesticeerde diersoorten wordt achtereenvolgens, na een korte inleiding, de domesticatiegeschiedenis van de diersoort, de geschiedenis in relatie tot de mens en de belangrijkste "specialisaties" behandeld. Onder specialisaties vallen de gebruiksvormen en rassen. Zo worden van de duif de zgn. "sportduiven", postduiven en vleesduiven besproken. Veel aandacht wordt besteed aan de situatie "in de lage landen". Wat het rundvee betreft wordt uitvoerig ingegaan op de geschiedenis die uiteindelijk heeft geleid tot de "overname" door de hoogproductieve "Holstein-Frisian" runderen. Nieuwe ontwikkelingen komen aan de orde, zoals een koeientuin voor melkvee die moet bijdragen aan de maatschappelijke aanvaarding van grootschalige melkveehouderij met hoogproductieve dieren. We treffen korte stukjes aan over diverse runderrassen zoals de buffel, de gayal, het balirund en de jak.

Een interessante aanvulling zijn de "bijzondere huisdieren" zoals de olifant, de lama, het parelhoen en de zwaan. Diersoorten die wel door de mens worden gehouden, maar nauwelijks het predicaat huisdier – als gedomesticeerd dier - verdienen. Maatschappelijke ontwikkelingen worden herhaaldelijk aan de orde gesteld. In bijna elke alinea staan onverwachte, interessante nieuwe inzichten en feiten. Het is een vlot geschreven boek vol verrassingen die uitnodigen tot verder bladeren en lezen. Het boek is rijkelijk van treffende kleurenfoto's van (historische) situaties en diverse rassen voorzien. De geraadpleegde literatuur wordt per diersoort gedocumenteerd.
Het boek eindigt met een actueel toekomstperspectief namelijk een opmerking over de te verwachten toename in de omvang van de kweek van eetbare insecten. Al met al een bijzonder boek waardoor men, nieuwsgierig geworden, verrijkt met nieuwe kennis en inzichten naar de dieren in onze directe omgeving gaat kijken. Het kan van harte aan alle dierenartsen, andere geïnteresseerden en hun familie en kennissen worden aanbevolen.

PEER ZWART

Koert van der Horst (ed.).

Great Books on Horsemanship. Bibliotheca Hippologica Johan Dejager.

Leiden, Hes & De Graaf Publishers, 2014, ISBN 978 90 6194 480 5, 784 blz., prijs €175.

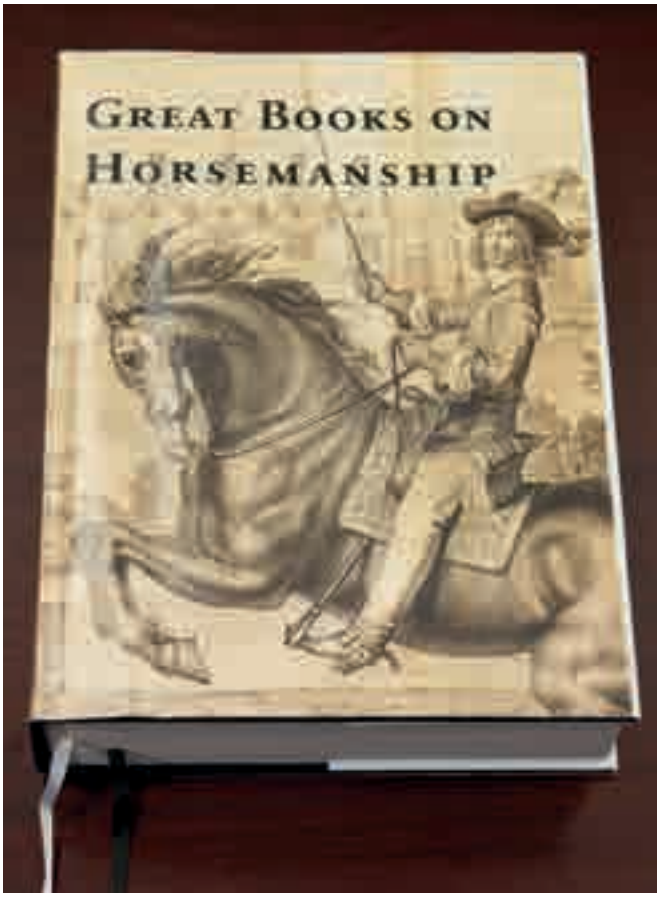

Onder deze titel is door uitgeverij Hes en De Graaf (een imprint van Uitgeverij Brill in Leiden) een boek uitgegeven dat haast een metafoor van zijn eigen onderwerp genoemd kan worden. Het boek is in feite een catalogus van de unieke collectie zeer kostbare hippologische werken van de Belgische verzamelaar Johan Dejager en doet daar zelf amper voor onder met een hard cover uitvoering in folio van 784 pagina's met meer dan 1000 illustraties, al naar gelang het origineel in zwart-wit of kleur en een gewicht van 5,1 kg (of moeten we misschien zeggen: 10,9 Brusselse ponden?).
Johan Dejager heeft fortuin gemaakt in de tapijtindustrie en is een paardenliefhebber pur sang. Hij heeft in de loop der jaren een bijzondere collectie opgebouwd van hippologische handschriften, boeken en prenten vanaf het eind van de 15e tot en met het begin van de 19e eeuw met een duidelijk zwaartepunt in de 17e eeuw (143 van de 364 stukken). Deze verzameling kent waarschijnlijk zijn weerga niet op mondiaal niveau en bevat vele eerste drukken en anderszins zeer zeldzame exemplaren. Het boek Great Books on Horsemanship bevat, naast een beschrijving van de werken in de collectie, een inleiding door de collectionneur en een viertal essays door experts op de gebieden "ontwikkeling en verspreiding van hippologische kennis", "paardengeneeskunde", "cavalerie" en "het paard in de kunst". Verder is het van belang te noemen dat aan alle auteurs van de in de collectie opgenomen werken een biografie gewijd is.
In de inleiding verhaalt de verzamelaar over zijn al vroeg onstane fascinatie voor paarden, tot uitdrukking gebracht in het motto van het boek: 'Wherever man has left his footprint in the long ascent from barbarism to civilization we will find the hoof print of the horse beside it' (John Trotwood More, 1858-1929). Het was de ontmoeting met de Franse antiquair, schrijver, fokker van Arabische paarden en wijnproducent Philippe Deblaise die de aanzet gaf tot de vorming van de huidige collectie paardenboeken. Deze kent de volgende hoofdthema's: laat middeleeeuwse manuscripten en vroege drukken over hippologie, de grote stalmeesters en de dressuurmethoden van die tijd, diergeneeskunde, de cavalerie en verschillende typen bitten. Het oudste gedrukte werk dateert van voor 1490 en de verzameling bevat praktisch alle werken die er op de genoemde onderwerpen in druk verschenen zijn in de eerste 2½ eeuw na de introductie van de boekdrukkunst.
De vier essays die aan het eigenlijke catalogusdeel voorafgaan geven een goed overzicht van de ontwikkelingen op de genoemde terreinen in de periode die het boek bestrijkt. De auteurs van deze essays worden in de inleiding aangeduid als 'specialisten' op de genoemde gebieden, maar hun biografie is, in tegenstelling tot de auteurs van de in de catalogus opgenomen werken, uiterst summier. Elisabetta Deriu,een Italiaanse historica die na enig recherchewerk werkzaam blijkt aan het Parijse Centre pour la Recherche, l'Enseignement et la Publication dans le domaine de l'Histoire de l'Europe met als aandachtsvelden: Milieux curiaux, Noblesse, Histoire des techniques, Mobilité et transferts, Établissements et académies équestres, tekende voor het essay « An art in motion: The development and dissemination of equestrian knowledge in Europe (16th-17th centuries). Hierin schetst zij een goed beeld van het dynamische karakter van de paardrijkunst in de 16e en 17e eeuw, waarbij de focus na de renaissance in eerste instantie in Italië lag, met een geleidelijke verschuiving naar Frankrijk, en van de diverse milieus waarin de paardrijkunst zich ontwikkelde (aan de verschillende hoven, maar ook in «riding academies» en «riding schools». Aan strijd over de meest wenselijke vorm hoe met je paard om te gaan geen gebrek. Wat dat betreft kan gesteld worden dat de geschiedenis van de paardrijkunst een vrijwel lineair continuüm kent tot op de huidige dag…..
Bernard Clerc blijkt hoogleraar in de oogheelkunde in Alfort te zijn, maar heeft ook interesse in en kennis van de geschiedenis van de diergeneeskunde. Hij heeft een werk geschreven over de geschiedenis van de veterinaire oogheelkunde in Frankrijk en heeft aan het boek van Dejager een bijdrage geleverd getiteld "The development of equine medicine in Europe viewed through the works of the equine veterinarians of the 17th and 18th centuries". Zijn insteek is dat hij de geschiedenis behandelt aan de hand van een aantal personen die als exemplarisch voor de algemene ontwikkeling van de paardengeneeskunde (dan wel wat daarvoor doorging in die dagen) gezien kunnen worden. Het begin is uiteraard Carlo Ruini met zijn befaamde werk Anatomia del Cavallo, infermita et suoi remedii (1598) waarvan overigens aange-

nomen wordt dat de basis gevormd wordt door tekeningen die oorspronkelijk bij Leonardo da Vinci vandaan kwamen. Ruini was senator, politicus dus, de meeste andere auteurs van paardenboeken hadden meer direct contact met de edele viervoeters in hun werk. Dat geldt voor Nicolas Beaugrand die "Maréchal Expert" (meester hoefsmid) was, maar eigenlijk een uitzondering vormt omdat de smeden doorgaans niet geletterd genoeg waren om boeken op hun vakgebied te kunnen schrijven. Het uitgebreide contact met paarden geldt zeker voor de zogenaamde « Grands écuyers » zoals Jacques de Solleysel, Alexandre de Garsault, Claude Bourgelat (de oprichter van de eerste twee veeartsenijscholen in Lyon en Alfort) en Phlippe Etienne Lafosse. Een voorbeeld van een (humaan) arts die zich ook met diergeneeskunde bezighield is Louis Vitet, auteur van het in 1771 verschenen werk Médecine Vétérinaire. Hoewel in feite voor alle auteurs gold dat de diergeneeskunde niet meer dan een "bijproduct" was van hun dagelijkse werk (het paardrijden en doceren daarvan dan wel de humane geneeskunde), is, in de opmaat naar de eerste echte veterinaire opleidingen, een geleidelijke ontwikkeling naar een iets meer rationale geneeskunde zichtbaar.
Het stuk getiteld "The development of the cavalry as shown in the works of military equerries of the 17th and 18th centuries" is van de hand van Thierry d'Erceville, een voormalig kaakchirurg die, geïnspireerd door de slipjachten waar hij aan meedoet, zich nu op de aquarelkunst gestort heeft. Hij geeft een goed overzicht van de militaire auteurs uit de beschreven periode waarbij direct opvalt dat, hoewel de dressuur voortkomt uit het militaire gebruik van het paard, er al heel snel sprake was van een autonome ontwikkeling van de « kunst van het paardrijden » die wel tot verdere verfraaiing en verdieping leidde, maar ook steeds verder af kwam te staan van de realiteit van alledag op het slagveld. Een soort ivoren toren dus van de paardrijkunst die bewoond werd door « les grands écuyers », maar die in toenemende mate met lede ogen aangezien werd door de mensen in het veld. De militaire auteur Mottin de la Balme (1733-1804) verzucht in zijn Eléments de Tactique pour la Cavalerie (1776): « pour réussir dans les combats, il ne faut à rien du tout ce qui peut être d'une difficile exécution, mais au contraire on doit chercher sans cesse:… à simplifier les exercices de la cavalerie ». Waarmee meteen een bom werd gelegd onder de hogeschool rijkunst zoals deze tot de dag van vandaag beoefend wordt….
Het laatste essay is van de hand van Tim Clayton, historicus en schrijver van een aantal succesvolle boeken over historische gebeurtenissen. Hij is verder een autoriteit op het gebied van de uitgebreide handel die er in de 18e eeuw was in uit Engeland afkomstige prenten. Zijn boek The English Print, 1688-1802 wordt gezien als een standaardwerk. Zijn bijdrage "Horsemanship in Paintings, Drawings and Prints; the outstanding artists who marked four centuries" heeft betrekking op met name de kunstenaars die de illustraties voor de boeken in de collectie gemaakt hebben en de technieken die daarbij gebruikt werden. Terwijl er in de oudste werken gebruik wordt gemaakt van houtsneden, komt al snel de gravure op. Het voordeel is dat er veel meer drukken gemaakt kunnen worden en dat men met veel fijnere lijnen kan werken, nadelen zijn dat het maken van gravures zeer tijdrovend is en dat men ook een andere drukpers nodig heeft. De uitvinding van de lithographie in het begin van de 19e eeuw vereenvoudigt het opnemen van illustraties sterk. Veel van de boeken uit de collectie zijn bijzonder fraai geïllustreerd en een groot aantal figuren zijn op kwalitatief uitstekende wijze in het boek van Dejager gereproduceerd.

De kern van het werk wordt ingenomen door de feitelijke catalogus. Die is ingericht naar eeuw (15e-19e), landengroep (Lage Landen, Duitsland, Engeland, Frankrijk, Italië, Spanje & Portugal) en auteur. Van de auteur (voor zover bekend) wordt eerst een biografie gegeven, daarna volgt een beschrijving van de werken van die persoon. Van het boek zelf wordt een technische beschrijving gegeven, gevolgd door een commentaar waarin op de inhoud en de mate van zeldzaamheid ingegaan wordt, en een vermelding in welke andere bibliografieën het werk gevonden kan worden. Van elk werk zijn een of meerdere afbeeldingen opgenomen. Vaak zijn dit titelpagina's, maar soms ook andere pagina's en in verschillende gevallen is een foto van de buitenzijde van het boek opgenomen om een indruk van de band te geven. Zo passeren alle 364 boeken en platenseries de revue. De meeste zijn afkomstig uit Frankrijk (104), gevolgd door Duitsland (97) en Italië. De Lage landen zijn hekkensluiter met 14 werken. De meeste boeken zijn in de landstaal geschreven, maar een niet onaanzienlijk aantal werken is in het Latijn.

Het boek sluit af met de gebruikelijke indexen, waarvan met name de lijst met voormalige eigenaren van de stukken interessant is. Veel werken komen oorspronkelijk uit adellijke collecties. Men komt de Duke of Bedford tegen en Princess Mary of Windsor, maar ook het Jesuitencollege in Parijs of de California Throughbred Breeders Foundation.

Al met al een monumental boek dat de neerslag is van een monumentale collectie. Fraai uitgegeven, uitstekend gedocumenteerd. Voor de echte liefhebbers een must. Ook een sieraad voor de boekenkast, maar er zal altijd wel een zweempje jaloezie omheen blijven hangen… Laten we deze review maar afsluiten met hetzelfde citaat als waar Johan Dejager zijn inleiding afsluit. Het citaat komt van de 16e eeuwse Duitse bankier en politicus Marx Fugger, is niet politiek correct, maar daarom niet minder waar: 'Nichts angenehmers ist doch auf Erd, als eine schöne Dame und ein schönes Pferd'!

RENÉ VAN WEEREN

Richtlijnen voor auteurs

Argos publiceert wetenschappelijke artikelen, korte mededelingen, archiefvondsten, congresaankondigingen, recensies van boeken en van artikelen, beschrijvingen van museale objecten en dergelijke, die betrekking hebben op de geschiedenis van de diergeneeskunde in de breedste zin van het woord.

De redactie beoordeelt binnengekomen artikelen en legt deze indien nodig ook voor aan externe deskundigen. De maximale lengte van artikelen is in principe 6.000 woorden inclusief noten. Door het inzenden van kopij verklaart de auteur dat het manuscript niet tegelijkertijd aan een ander tijdschrift is aangeboden en dat met name genoemde personen die op welke wijze dan ook aan het artikel hebben bijgedragen akkoord gaan met de vermelding van hun naam.

Artikelen dienen origineel te zijn en gebaseerd op oorspronkelijk onderzoek. De inleiding moet een overzicht van uitgangspunten van het onderzoek bevatten, alsmede één of meer duidelijk geformuleerde, concrete vraagstelling(en). Na de beschrijving van de bevindingen van het onderzoek moet in het artikel een discussie of beschouwing volgen, uitlopend in een conclusie. Het is aan te bevelen vakjargon zoveel mogelijk te vermijden en te vervangen door voor een ontwikkeld lekenpubliek begrijpelijke termen of omschrijvingen. Voor meer informatie over de structuur van het artikel wordt verwezen naar P. de Buck e.a., Zoeken en schrijven. Handleiding bij het maken van een historisch werkstuk (Laatst beschikbare druk).

Auteurs wordt verzocht om de tekst digitaal als Microsoft Word document aan te leveren. U wordt verzocht de tekst niet zelf op te maken en de tekst en illustraties afzonderlijk aan te leveren. Het artikel mag afhankelijk van de lengte en het onderwerp 4-8 illustraties bevatten. In verband met de gewenste kwaliteit bij het drukken worden kleuren of zwart-wit illustraties bij voorkeur digitaal aangeleverd als TIF- of JPG-files met een resolutie van ten minste 300 dpi bij afbeelding op 100%. Duidelijke afdrukken kunnen ook worden verwerkt. Vermeld de genummerde teksten van de onderschriften bij de illustraties op een afzonderlijke bladzijde van de kopij. In de legenda van de afbeeldingen dient de originele bron te worden vermeld, inclusief pagina aanduiding. Bij de artikelen wordt ook een samenvatting in het Engels, voorzien van een Engelse titel (ca. 150 woorden) opgenomen. Bij artikelen in een andere moderne taal, dient een Nederlandstalige samenvatting te worden opgenomen. U wordt verzocht om deze samen met de definitieve tekst mee te sturen.

In de wetenschappelijke artikelen wordt verwezen met eindnoten met doorlopende nummering. Nootnummers worden in de tekst geplaatst na de leestekens. Bij het verwijzen naar een eerder gebruikte referentie wordt binnen de eindnoot het eerste nootnummer vermeld waarin de referentie voorkomt. Adresgegevens van de auteur en eventuele dankbetuigingen komen in een ongenummerde voetnoot (a) bij de naam van de auteur. Bij verwijzingen wordt gebruik gemaakt van richtlijnen die grotendeels zijn gebaseerd op die van het Koninklijk Nederlands Historisch Genootschap (zie Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden (BMGN) op: http://www.knhg.nl/default.aspx. Het verwijzen naar boeken en artikelen dient te geschieden als in de volgende voorbeelden:

1. Susan D. Jones, *Valuing animals. Veterinarians and their patients in modern America* (Baltimore 2003) 35-62.
2. Clemens Graafsma en Henk Wessels (eds.), *De dierenarts. Beeld van een practicus* (Cuijk 2004).
3. A.H.H.M. Mathijsen, 'Beoefening van de geschiedenis der diergeneeskunde', *Geschiedenis der Geneeskunde* 8 (2002) 196-207, aldaar 202.
4. Idem, *Publikaties en dissertaties voortgekomen uit de Veeartsenijkundige Hoogeschool, later Faculteit der Diergeneeskunde in de periode 1921-1971* (Utrecht 1981) 177-178.
5. J.P.W.M. Akkermans, 'De productie van antisera door de Rijksseruminrichting', in: P. Verhoef e.a. (eds.), *'Strenge wetenschappelijkheid en practische zin'. Een eeuw Nederlands Centraal Veterinair Instituut 1904-2004* (Rotterdam 2005) 218-224.
6. Jones, *Valuing animals* (n. 1) 144.
7. *Ibidem*, 145-146.
8. Akkermans, 'Productie van antisera' (n. 5) 220.

Correspondentieadres

Prof.dr. Peter A. Koolmees

IRAS, Divisie VPH, Faculteit Diergeneeskunde
Postbus 80 175 - 3508 TD Utrecht
Tel. 030-2535363 / 67
Email: P.A.Koolmees@uu.nl

Bron: Arabisch-Engelse merrie en veulen. Onderwijscollectie Zoötechniek 1895. Collectie Diergeneeskunde, Universiteitsmuseum Utrecht